

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM, HITTUDOMÁNYI KAR

Krisztus követése az öнкиüresítésben és a fölmagasztalásban

- A Filippi levél, mint egységes teológiai koncepció -

Doktori disszertáció
Témavezető: Dr. Tarjányi Béla
professzor
Szerző: Harmai Gábor

BUDAPEST, 2004

Tartalomjegyzék

1. BEVEZETÉS	4
2. A FILIPPI LEVÉLRŐL ÁLTALÁBAN	6
2.1 MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK	6
2.2 A LEVÉL KELETKEZÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI	7
2.2.1 A levél szerzője	7
2.2.2 A levél címzettjei	9
2.2.3 A levél szereplői és a benne érintett események	15
2.2.4 Viták a levél egységéről	25
2.3 A LEVÉL SZERKEZETE	37
2.3.1 A levél szerkezetére vonatkozó elgondolások	37
2.3.2 A levél szerkezete a jellemző alanyok váltakozása alapján	43
2.4 A LEVÉL TANÍTÁSA	52
3. A KRISZTUSHIMNUSZ (FIL 2,6-11), MINT A FILIPPI LEVÉL GONDOLATI MAGJA	57
3.1 A HIMNUSZ HELYE A PÁLI TEOLÓGIÁBAN	57
3.1.1 A Fil 2,8b-11 és a Róm 14,9-11 összehasonlítása	63
3.2 A HIMNUSZ STRUKTURÁJA	68
3.3 AZ ELSŐ RÉSZ ELEMZÉSE: A 2,6-8 VERSEK	72
3.3.1 Krisztus megalázkodása	72
3.3.2 A Fil 2,6.11 és az 1Kor 8,6 összehasonlítása	75
3.3.3 „τὸ εἶναι Ἰσα θεῶ”	83
3.4 A MÁSODIK RÉSZ ELEMZÉSE: A 2,9-11 VERSEK	99
4. PÁL ÖNMEGALÁZÁSA, MINT KRISZTUSKÖVETÉS	105
4.1 PÁL TÖREKVÉSEI A FIL 3,4-14 SZERINT	105
4.1.1 Pál testi bizakodása (Fil 3,4-6)	105
4.1.2 A pálfordulás és következményei (Fil 3,7-9)	108
4.1.3 Ami még hátravan (Fil 3,10-11)	111
4.1.4 A jelen erőfeszítése (Fil 3,12-14)	115
4.1.5 Pál Fil 3,4-14-ben leírt törekvései a Krisztushimnusz fényében	117
4.2 PÁL PILLANATNYI ÉLETHELYZETE A FIL 1,12-26 SZERINT	120
4.2.1 „Bilincseim Krisztusért lettek” - Fil 1,12-19	121
4.2.2 „Számomra az élet Krisztus, a halál pedig nyereség” - Fil 1,20-26	125
4.3 „TI IS ÖRÜLJETEK, ÉS VELEM EGYÜTT ÖRVENDEZZETEK” - FIL 2,16B-18	129
4.4 „MINDENRE KÉPES VAGYOK ABBAN, AKI NEKEM ERŐT AD” - FIL 4,10-20	135
5. KRISZTUSBAN DICSEKVŐK, ÉS KRISZTUS KERESZTJÉNEK ELLENSÉGEI	139
5.1 TIMÓTEUS, EPAFRODITOSZ ÉS A ROSSZ MUNKÁSOK (FIL 2,19-3,3)	139
5.2 KRISZTUSKÖVETŐK ÉS KRISZTUS KERESZTJÉNEK ELLENSÉGEI (FIL 3,15-4,1) ...	146
6. A FILIPPIEK KRISZTUSKÖVETÉSE	152
6.1 A LEVÉLCÍMZÉS	152
6.2 PÁL, KRISZTUS ÉS A FILIPPIEK KÖZÖSSÉGE A LEVÉL ÜDVÖZLŐ RÉSZÉBEN (FIL 1,3-11)	154
6.3 A HIMNUSZ BEVEZETÉSE, MINT PÁL FÖLSZÓLÍTÁSA A KRISZTUSKÖVETÉSRE (FIL 1,27-2,5)	156
6.4 A HIMNUSZT KÖVETŐ RÉSZ, MINT PÁL FÖLSZÓLÍTÁSA A KRISZTUSKÖVETÉSRE (FIL 2,12-16A)	161
6.5 EVÓDIA ÉS SZÜNTÜKHE, AKIK KÜZDÖTTEK AZ EVANGÉLIUMÉRT (FIL 4,2-3)	165
6.6 A SZENVEDÉSEKBE VALÓ ÖRÖM, MINT A KRISZTUSKÖVETÉS JUTALMA (FIL 4,4-9)	166
6.7 PÁL, KRISZTUS ÉS A FILIPPIEK KÖZÖSSÉGE A LEVÉL LEZÁRÁSÁBAN (FIL 4,20-23)	171

7. KITEKINTÉSEK.....	173
7.1 A „κύριος” KIFEJEZÉS STATISZTIKAI VIZSGÁLATA AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ „ἐν κυρίῳ” ÉS A „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” KIFEJEZÉSEKRE A CORPUS PAULINUMBAN.....	173
7.1.1 Előzetes módszertani megjegyzések.....	173
7.1.2 Az „ἐν κυρίῳ” kifejezés vizsgálata.....	176
7.1.3 A „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” kifejezés vizsgálata.....	177
7.2 A „χαίρω, χαρά, συγχαίρω” SZÓCSOPORT STATISZTIKAI ELEMZÉSE.....	183
8. MELLÉKLETEK	185
8.1. AZ NTG ²⁷ EGYES KÖNYVEINEK HOSSZA A SZAVAK SZÁMA ALAPJÁN.....	185
8.2 A FILIPPI LEVÉL SZERKEZETÉNEK ÁTTEKINTÉSE A „χαίρω, χαρά, συγχαίρω” SZÓCSOPORT ELŐFORDULÁSAIVAL	186
8.3 A FILIPPI LEVÉLBEN EMLÍTETT CSOPORTOK ÉS SZEMÉLYEK 1.....	187
8.4 AZ „ἐν κυρίῳ” KIFEJEZÉS ELŐFORDULÁSAI A NTG ²⁷ SZÖVEGÉBEN, GYAKORISÁGI SORRENDENBEN.....	190
8.5 A „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” KIFEJEZÉS ELŐFORDULÁSAI A CORPUS PAULINUM (NTG ²⁷) SZÖVEGÉBEN, GYAKORISÁGI SORRENDENBEN.....	191
8.6 A „χαίρω” SZÓCSOPORTJÁNAK ABSZOLÚT ÉS RELATÍV GYAKORISÁGA AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN, A CORPUS PAULINUMBAN ÉS A FILIPPI LEVÉLBEN.....	192
8.7 A FILIPPI LEVÉL TEOLÓGIAI VÁZLATA.....	193
8.8 HAPAXLEGOMENÁK SZÁMA A FILIPPI LEVÉL EGYES SZAKASZAIBAN.....	194
8.9 A FIL 2,6-11 KRISZTUSHIMNUSZ STRUKTÚRÁJA BERGMEIER JAVASLATA SZERINT	195
8.10. SZEMANTIKAI KAPCSOLATOK A FIL 3 ÉS A LEVÉL TÖBBI RÉSZÉ KÖZÖTT.....	196
8.11. AZ εἶ πως KIFEJEZÉS ELŐFORDULÁSAI ÉS ÉRTELMEZÉSÜK AZ LXX-BEN ÉS AZ ÚJSZÖVETSÉGBEN	197
9. ZUSAMMENFASSUNG	198
10. RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK	202
11. BIBLIOGRÁFIA.....	203

Disszertációm jelen e-book formátuma tartalmában és oldalszámaiban megegyezik azzal a szöveggel, amelyet 2005. április 18-án a PPKE HTK-n megvédtem, azonban egyik bírálóm, Székely János észrevételei alapján, melyeket hálásan köszönök, kijavítottam néhány pontatlanságot.

1. Bevezetés

A Filippi levél Szent Pál apostolnak az a levele, amely talán legközelebb viszi a mai olvasót írójának elkötelezett keresztény személyiségéhez.

A filippi keresztény közösség érdeklődése és gondoskodó figyelme módot adott Pálnak nem csak arra, hogy a helyzetéről, Krisztusért viselt bilincseiről tényszerűen számot adjon, nem csak arra, hogy a neki küldött adományokat megköszönje, hanem arra is, hogy saját helyzetét és a filippiek szintén szorongatott helyzetét Krisztus megváltó művének fényében értelmezze, kifejtse keresztény testvéreinek azt az életeszményt, amelyet ő maga képviselt, amelyet követésre ajánl, amelynek középpontjában az értünk emberré lett Krisztus áll.

Disszertációm célja ezt a levelet így bemutatni, mint egységes szerkezetű, egységes tanítást adó írást, amelynek gondolati középpontjában a Krisztus öнкиüresítéséről és fölmagasztalásáról szóló himnusz áll.

Köszönetet mondok mindenekelőtt témavezetőmnek, Dr. Tarjányi Béla professzornak és licencia-témavezetőmnek, Dr. Ugo Vanni professzornak, aki először hívta föl a figyelmemet a Filippi levélre.

Köszönetet mondok két munkatársamnak, Horváth Endrének és Szabó Xavérnak, akikkel az egész Újszövetségre kiterjedő görög-magyar szöveget készítünk elő. Bár ez a munka még nem publikálható, már jelen állapotában is nagy segítséget adott, főleg az egész Újszövetségre kiterjedő kifejezésstatisztikák készítésében.

Köszönet illeti Dr. Válóczy József professzor urat a korrektúrához adott türelmes segítségért.

Köszönettel tartozom Gyökössy Endrének is Mégis öröm c. kommentárjáért. A kommentár alapvetően lelkipásztori célzatú, a levél kapcsán főleg a mai hívő helyzetét tárgyalja, így tudományos célú munkában kevésbé idézhető. Teljesen megalapozott azonban az alapvető intuí-

ció, amit a cím is tükröz, és amire a kommentár épül, hogy a Filippi levél fő teológiai témája a „mégis” öröme való fölszólítás. Ez a gondolat nagy indítást adott ehhez a munkához.

Köszönet illeti főpásztoromat, dr. Erdő Péter bíboros primás érseket, aki figyelemmel kísérte munkámat, és megadta a befejezéséhez szükséges időt. Szeretettel emlékezem meg ezzel kapcsolatban Dr. Csordás Eörs protonotárius, kanonok, pápai prelátus, rektor úrról is, aki a bécsi Pázmáneumban a megfelelő munkakörülményeket biztosította.

2. A Filippi levélről általában

2.1 Módszertani megjegyzések

A Szentírást a Filippi levél esetében a KNB szövegéből kiinduló saját fordítás szerint idézem, azaz a KNB szövegét átírtam, ahol szükségesnek tűnt.

Más szentírási könyvekből általában a KNB fordítása szerint idézek, ill. ha ettől eltérek, mert egy-egy kifejezés pontos értelmét másik fordítás megfelelőbben adja vissza, azt mindig jelzem, hasonlóan azt is, ha saját fordítást készítek. Ezt mindig utolsó lehetőségként választottam, mert úgy vélem, érdemes a Filippi levél elemzése kapcsán pillantást vetni a közkézen forgó, vagy kevésbé közismert magyar Bibliafordítások világára.

A Fil 2,6-11-et a szakirodalomból átvett gyakorlat szerint „Krisztus-himnusz”-nak nevezem. Az újabb amerikai és olasz szakirodalom szerint erősen vitatható ugyan, hogy Pál előtti ősi liturgikus ének lenne, de annyi bizonyos, hogy művészi érzékkel írt önálló szövegegység a Filippi levélben belül. Relatív önállóságát és művészi megformáltságát jól kifejezi a „himnusz” – műfajmeghatározás.

A szentírási könyvek egy-egy nagyobb tematikus egységét „szövegegység”-nek, vagy „egység”-nek nevezem, a szövegegységen belüli kisebb egységeket „szakasz”-nak. A Filippi levél szakaszbeosztását mutatja a 8.2 sz. melléklet.

A szakaszokon belül „részeket” különböztetek meg. Mivel a Krisztus-himnusz két főrésze és azon belül további alrészekre tagolódik, az alrészeket a himnusz költői jellegére tekintettel „strófák”-nak nevezem, amiben a német szakirodalmat követem.

2.2 A levél keletkezésének körülményei

2.2.1 A levél szerzője

Figyelemre méltó tudományos konszenzus van abban a kérdésben, hogy a Filippi levél egészét maga Szent Pál apostol írta. Gnilka pusztán tudományos érdekességgként említi, hogy a szerzőség kérdéséről is folyt vita a XIX. sz. második felében¹.

Meglehetősen erős tudományos konszenzus van abban a kérdésben is, hogy Szent Pál fogsága, amit a Fil 1,12-26 említ, Efezusban lehetett, így vagy a levél egésze, vagy legalább első két fejezete itt született, a Kr. sz. 50-es évek első felében².

A modern szakirodalomban ritkán bukkan föl a hagyományosabb álláspont arról, hogy a fogság Rómában volt³. Ez a vélemény Pál apostolnak az Apostolok Cselekedeteiben elbeszélrt római fogságára támaszkodik, ill. a Filippi levél két kifejezésére, amelyeket a helymeghatározás szempontjából döntőnek tekint: a Fil 1,13-ban említett „egész pretórium” (ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ) ill. a Fil 4,22-ben említett „császár házából való” (ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας) keresztények⁴.

¹ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 5.o. vö. az újabb irodalomban a Fil 3,2-21-et illetően: D. J. DOUGHTY, «Citizens of Heaven...», *NTS* 41 (1995) 102-122.o. A szerző szerint ez a rész Pál utáni egyházi helyzetet tükröz és egészében Pál utáni visszatekintés Pál életére. Jelen munkában amellet érvelünk, hogy ez a rész annyi nyelvi és tematikus kapoccsal kapcsolódik a levél többi részéhez, különösen a Krisztushimnuszhoz, hogy az sem valószínű, hogy Pál egy későbbi időpontban írta. vö: 8.10 sz. melléklet.

² N. WALTER, «Der Brief an die Philipper», 1998¹⁸, 16-17.o. vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 32-33.o. vö. C. OSIEK, *Philippians...*, 2000, 28-30.o. vö. CSERHÁTI S., *...a Filippibeliekhez...*, 1976, 16-17.o. stb.

³ Két példa erre: M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 110.o; G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 34-36.o.

⁴ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 34.o.

A mai olvasó számára ennek alapján valóban természetesnek tűnhet, hogy Pál Rómából ír, ahol a császár, és testőrsége, a pretoriánus gárda volt⁵, ám annál kétségesebb, hogy ez Pál idején is ilyen egyértelmű volt-e. A Latin-Magyar szótár a „praetorium” szó négy jelentését sorolja föl: „1. a helytartó hivatalháza; 2. a tábor főtere a hadvezéri sátorral, hadvezéri sátor; 3. transl. haditanács; 4. császári testőrség⁶.”

A kérdéssel kifejezetten foglalkozó kutatók ennél is tágabb jelentéskört adnak meg: a „praetorium” az első században nem csak helytartói hivatalházat, vagy katonai főhadiszállást jelenthetett, hanem egyszerűen egy királyság vagy egy fontos személy nagy házát⁷. Hasonlóképpen a „császár háza” is jelölhetett nagyon sokféle állami közigazgatási intézményt.

Ugyanakkor Pál apostol Apostolok Cselekedeteiben említett két fogóságának helyszíne, Caesarea és Róma annyira messze van messze van Filippitől, hogy aligha tette lehetővé azt az intenzív kapcsolattartást, amit a Filippi-levél tükröz.

Magukból Pál leveleiből viszont kirajzolódik egy súlyos efezusi fogóság képe.

A szerzők egyrészt hivatkoznak az 1Kor 15,32-re (*Ha csak emberi módon küzdöttem a vadállatokkal Efezusban, mit használ nekem?*), másrészt a 2Kor 1,8-10-re, ami visszatekintő jelleggel nagyon hasonló szenvedésekről, veszélyekről és önátadásról ír Ázsia-provinciában, ahol Efezus is található, mint amikről a Fil 1,21-26 előre tekintve beszámol. A következő összehasonlításból jól látható ez.

⁵ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 35-36.o.

⁶ GYÖRKÖSY A, «*praetorium*», Latin-Magyar szótár, Budapest, 1994¹¹, 440.o.

⁷ C. OSIEK, *Philippians...*, 2000, 30.o.

2Kor 1,8-10	Fil 1,21-22.25
<p>8 Mert nem akarjuk, hogy ne tudjatok, testvérek, a mi szorongattatásunkról, amelyben Ázsiában volt részünk.</p> <p>Módfelett, erőnkön felül próbára tették minket, úgyhogy még az életünk felől is kétségeink voltak. 9 Sőt magunkban már a halálos ítéletet is elfogadtuk, hogy ne magunkban bizzunk, hanem Istenben, aki feltámasztja a halottakat.</p> <p>10 Ő megszabadított és megszabadít minket az ilyen halálos veszedelemből, és őbenne bízunk, hogy ezután is meg fog szabadítani,</p>	<p>21 Mert számomra az élet Krisztus, a halál pedig nyereség. 22 De ha tovább kell élnem a testben, akkor ez számomra gyümölcsöző munkát jelent, és nem tudom, mit válasszak...</p> <p>25 Mivel meg vagyok erről győződve, tudom, hogy maradok, és együtt maradok mindnyájatokkal a ti előrehaladásotok érdekében, és hitből fakadó örömötökre,</p>

Megállapításainkat abban összegezhetjük, hogy az efezusi fogságot nagyon valószínű, elég általánosan elfogadott tudományos hipotézisnek tekintjük, így amennyiben a levél irodalmi egység, úgy azt Pál apostol minden bizonnyal teljes egészében efezusi fogsága idején írta.

2.2.2 A levél címzettjei

A filippi keresztény közösség alapításáról az ApCsel 16,11-40 számol be. Az ApCsel 16,9-ben említett látomás a makedon férfiról jelzi, hogy az európai működés megkezdése az apostol számára korszakhatár volt az evangélium hirdetésében. Talán jogos ezt nekünk is, mai európai keresztényeknek így szemlélni: a magunk keresztény gyökerei között is ott van a Filippiben megalakult első európai keresztény gyülekezet.

Pál munkatársakkal érkezett Filippibe, és közöttük minden bizonnyal ott volt a levél egyik szereplője, Timóteus⁸. Timóteus a levél szerint jól ismert, kedves személyé vált a filippi gyülekezet számára (vö. Fil 2,19-23), arra pedig, hogy talán titkárként magának a levélnek a meg-

⁸ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 43.o.

születésénél is segédkezett, az utal, hogy Pál a levél föladójaként őt is megnevezi (vö. Fil 1,1)⁹.

Bár az Apostolok Cselekedetei beszámolója alapján az apostol filippi működése nem volt túl hosszú, és a pogány hatóság ellenségessége vetett neki véget, mégis, a levél mutatja, hogy életerős, az apostol szívének nagyon kedves keresztény közösség jött ott létre, amely alapítója iránt kiemelkedő szeretetet mutatott, olyannyira, hogy Szent Pál maga írja a levélben, hogy a filippi közösség az egyetlen, akiktől adományokat fogadott el (Fil 4,15). Bizonyos értelemben maga a levél is a közösség ajándéka Pálnak és a mai olvasóknak, hiszen úgy tűnik, megírására a közösség Pál érdekében elhatározott adománygyűjtése és aggódó érdeklődése adott alkalmat a bebörtönzött apostolnak (vö. Fil 1,12a: *Tudomásotokra akarom hozni, testvérek...*). Mint az egyik kommentár megjegyzi, „*végre egy közösség, amely Pál iránt érdeklődik, és nem fordítva!*”¹⁰

Pál a levél címzésében megemlékezik a filippi közösség vezetőiről, a „*püspökökről és diakónusokról*” (vö. Fil 1,1). Nyilván nem a mai értelemben vett egyházi hierarchia volt ez, de látszik, hogy a gyülekezet több volt, mint személyes ismeretségek hálózata: stabil belső szervezeti struktúrával rendelkezett.

E püspökök és diakónusok Pál részéről történt kiválasztásáról, vagy esetleg a közösség részéről történt megválasztásáról semmit nem tudunk, csakúgy, mint hivataluk időtartamáról, vagy jellegéről sem. Talán nem túlzott spekuláció a későbbi egyházszervezeti fejlődésből visszakövetkeztetni arra, hogy ezek a személyek a közös istentiszteletet, a liturgiát

⁹ Az Apostolok Cselekedetei kifejezetten nem említi ugyan, hogy Pál Timóteust is magával vitte volna, általános utalást azonban találunk erre (vö. ApCsel 16,3: *Pál azt akarta, hogy [Timóteus] vele menjen az útra*), ill. az ApCsel 17,14 alapján biztos, hogy a következő állomásokon, Tesszalonikiben és Béreában ott volt.

¹⁰ N. WALTER, «Der Brief an die Philipper», 1998¹⁸, 21.o.

vezették. Annyi bizonyos, hogy a gyülekezet egyszemélyi felelős vezetője maga Szent Pál apostol volt¹¹. Pálnak ezt a szerepét aláhúzhatja a szövegnek az a lehetséges olvasata, ha az elfogadott „σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις” helyett az első két szót egyben olvassuk: „συνεπισκόποις”. Így a „társ-püspökök” Pál felügyelőtársai lennének¹².

Filippi városának egészét illetően a szakirodalom Augustusz császár politikai és vallási jelentőségét húzza alá. Antonius és Octavianus az ősi makedon város mellett győzte le Kr.e. 42-ben Julius Caesar gyilkosait, Brutust és Cassiust. Ezután a politikai harcok végső győztese, Augustusz császár, személyes védelme alá vette a várost, ahová nagyszámú római veteránt telepített be, megadta az itáliai jogot és eszerint önkormányzatot engedélyezett. A város hivatalos neve Colonia Augusta Iulia Philippensis lett¹³.

Az Apostolok Cselekedetei is visszatükrözi a városlakók büszke római öntudatát Pál és Szilás vádlóinak szavaiban: *Ezek a zsidó emberek zavart keltenek városunkban, és olyan életmódot hirdetnek, amelyet nekünk nem szabad elfogadnunk, sem cselekedetben követnünk, mivel rómaiak vagyunk.* (ApCsel 16,20b-21)

Úgy tűnik, a lakosság római eredetű, latin nyelvű része tartotta magát a vádlók álláspontjához, mivel a gyülekezetből ismert személynevek kö-

¹¹ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 67.o.

¹² Ezen olvasat legfőbb szövegtanúi a B és a D kódex 2. javítása.

¹³ G. BARBAGLIO, *La Teologia di Paolo...*, 1999, 315.o.

zül csak az egy Klemensz latin eredetű¹⁴. A közösség görög jellegéről talán még többet mond az az elemi tény, hogy a levél nyelve görög.

Filippi városában csak nagyon kicsi zsidó diaszpóra élt. Régészeti nyoma nincs¹⁵, az ApCsel 16,13 pedig arra utal, hogy zsinagóga híjján a városon kívül, egy folyó mellett gyűltek össze szombatoként imádkozni.

Ezzel együtt, bizonyos szellemi átjárás kellett legyen a zsidó és a születő keresztény gyülekezet között, hiszen az Apostolok Cselekedeteiben hangsúlyosan említett Lídia eredetileg a zsidó közösséget látogatta: a szöveg „istenfélő”-nek nevezi, azaz a zsidó vallás iránt érdeklődő pogányok közé sorolja.

Miután Augusztusz kezdte szorgalmazni a császárkultuszt a keleti hőskultusz mintájára¹⁶, érthető, hogy Filippi vallási életére is rányomta bélyegét Augusztusz császár, és a Iulia család többi tagja, Iulius Caesar, laudius és Nero császár kultusza, amint a régészeti adatok, feliratok ezt világosan tükrözik¹⁷.

¹⁴ G. BARBAGLIO, *La Teologia di Paolo...*, 1999, 316.o. Megjegyzendő azonban, hogy összesen öt személynevet ismerünk: Lídia Tiatirából (Apostolok Cselekedetei), Epaphroditosz, Evódia, Klemensz, Szüntükhe (Filippi levél).

¹⁵ vö. M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 104.o. Hivatkozik a *CIJ* I. Europe kötetére, amely összesen két zsidó föliratot említ egész Makedónia tartományból.

¹⁶ vö. H. JEDIN, *Handbuch der Kirchengeschichte I. Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche*, Freiburg, 1962, 106-107.o.

¹⁷ M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 109.o. említi, hogy a várost a föliratok szerint az „Isteni császár – Imperator Divus” nevében kormányozták, egy augurja, két főpapja (pontefice) és számos papja (flamen) volt Divus Juliusnak, Divus Augustusnak és Divus Claudiusnak. A kormányzat feje az Augusztusz-kultusz főpapja is volt egyben. A kormányzat rendszeresen szervezett hivatalos ünnepeket, játékokat a császárok tiszteletére.

Úgy tűnik, hogy már Pálnak is a különösen erős pogány vallásosság miatt kellett távoznia a városból. A konfliktus az Apostolok Cselekedetei elbeszélése szerint egy jövendőmondó lány körül robbant ki, akiből kiűzte a jósszellemet (vö. ApCsel 16,16-20)¹⁸. Az üldöztetés tényéről maga Pál is megemlékezik az 1Tessz 2,2-ben: „*mint tudjátok, szenvedések és bántalmak értek minket Filippiben*”.

A Fil 1,27-30 a gyülekezet küzdelmeiről beszél, és Pál kifejezetten kijelenti, hogy „*ti is ugyanazt a harcot vívjátok, amelyet nálam láttatok, és amelyet most felőlem hallotok*” (Fil 1,30)

Valószínű, hogy azok a pogány hatóságok, akik Pált kiüldözték a városból, a gyülekezetet sem nézték jó szemmel¹⁹. A viszonylag rövid említés azonban azt mutatja, hogy az üldözés intenzitása csökkent: a filippiek nyilván nincsenek börtönben, mint Pál Efezusban²⁰. Lehetséges, hogy pusztán erős társadalmi nyomásról van szó, amelyben azonban a filippi keresztényeknek úgy kellett élniük „*az elfordult és elvetemedett nemzetség közepette*”, mint csillagoknak a mindenségben (vö. Fil 2,15).

A pogány hatóságok másutt ezekben az első évtizedekben a zsidókkal együtt kezelték a keresztényeket és ilyen szempontból őket is védte a zsidó vallás viszonylagos autonómiája. Filippiben erre zsidó közösség híján nem nyílt mód, így a keresztényeknek komoly nehézségeik támadhattak a polgári életben.

Valószínűleg jogos az a vélemény, hogy ez az erős alapkonfliktus magyarázza a levél néhány politikai jellegű szófordulatát Krisztussal kap-

¹⁸ M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 109.o. A jósszellem neve „*πύθων*”, hapaxlegomenon az Újszövetségben, de ez az Apolló által megölt óskigyó neve, így a szó Apolló kultuszára utalhat.

¹⁹ CSERHÁTI S., ...*a Filippibeliekhez...*, 1976, 73.o.

²⁰ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 101.o.

csolatban: „*Csak Krisztus evangéliumához méltó hitközösségben legyetek (πολιτεύεσθε)*” (Fil 1,27); „*Nekünk ugyanis az egekben van hitközösségünk (πολίτευμα), ahonnan az Úr Jézus Krisztust is várjuk üdvözítőül*” (Fil 3,20)²¹

E szavakkal Pál valószínűleg rá kívánt mutatni arra, hogy a társadalmi helyzetükben támadott keresztények hitük alapján is társadalmi közösségben vannak, Jézus ebben a dimenzióban is megragadta őket. Érdeemes ehhez hozzávenni azokat a helyeket, ahol Pál kifejezetten a hit terjedését említi „*az egész pretóriumban*” (Fil 1,13) és a „*császár házában*” (Fil 4,22). Ez is a filippiek bátorítására szolgálhatott az állami hatóságokkal szembeni helytállásban²².

Nehezebb megítélni, hogy a „*κύριος*” szó alkalmazási módja mögött (15 előfordulás) indokolt-e meglátni a császárkultusz elleni csendes tiltakozást²³. A kérdést elég érdekesnek tűnt ahhoz, hogy megérjen egy önálló kutatást, hiszen egyértelműen a levél egyik kulcsszaváról van szó. Az eredményeket részletesen a 7.1. kitekintés mutatja be.

Összefoglalásul annyit mondhatunk, hogy a pusztá szóstatistika nem igazolja, hogy a „*κύριος*” használata kiemelkedően gyakori volna, akár az alapszót tekintjük, akár az „*ἐν κυρίῳ*” – formát, akár a „*κύριος Ἰησοῦς Χριστός*” – kifejezést.

²¹ M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 110.o. A két kiemelt szó közül a *πολίτευμα* az egész Újszövetségben hapaxlegomenon, a *πολιτεῖομαι* pedig még egy helyen fordul elő az ApCsel 23,1-ben, tehát a Corpus Paulinumon kívül.

²² M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 110.o. Akkor is igazat lehet adni a szerzőnek, ha a fentiek szerint azt a kiindulópontját nem fogadjuk el, hogy a két kifejezés egyértelműen Rómára, a birodalmi központra utal, mint a fogság helyére (ld. ugyanitt). Enélkül is igaz, hogy a kereszténység terjedése az állami hatóság, sőt Pál fogvatartói között, bátoríthatta a filippieket a maguk nehézségeiben.

²³ M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 111.o.

A két kifejezés a páli teológia jellegzetes szófordulata, az „ἐν κυρίῳ” olyannyira, hogy a Corpus Paulinumon kívül összesen egyszer fordul elő az Újszövetségben, a Jelenések könyvében, de az már nem mondható el, hogy a Corpus Paulinumon belül a Filippi levél különösen gyakran használná ezeket a kifejezéseket. Feltétlenül figyelemre méltó azonban, hogy a Filippi levélben nem bukkan föl a „κύριος ἡμῶν - mi Urunk” kifejezés, ami másutt rendszeres, és arra utal, hogy Krisztus a hívők ura. Krisztus a Filippi levélben egyetemes Úr, ahogyan ezt a Fil 2,6-11-ben a Krisztushimnusz megalapozza.

2.2.3 A levél szereplői és a benne érintett események

A Filippi levél egészének megértéséhez érdemes megismerni a levélben megnevezett személyekkel, csoportokkal, és sorba tenni azokat az eseményeket, amelyekre a levélben kifejezett utalás történik.

A levélben megnevezett személyek és csoportok teljességre törekvő felsorolását tartalmazza a 8.3 sz. melléklet. Összefoglalásul azt mondhatjuk, hogy a levél 84-szer említi a filippi közösség egészét vagy azon belüli csoportot, vagy oda tartozó személyt. Ezen belül a közösség egészét 65-ször említi a szöveg (legtöbbször a *ὑμεῖς* – *ti* személyes névmással).

Pálra és a filippiekre együttesen további 6 utalást találunk (5-ször a *ἡμεῖς* – *mi* személyes névmással).

Jézus Krisztust 65-ször említi a szöveg, Pál önmagát 61-szer említi, Istent 23-szor. Ez összesen 239 említés, ami mellett mennyiségileg jelentéktelen a más személyeket illető 29 említés (keresztények Pál fogvatartásának helyén: 10; a filippiek ellenségei: 10; átfogó csoportok: 9).

Azt mondhatjuk, a levél gondolati struktúráját döntően meghatározza az, hogy a négy főszereplő közül éppen kiket említi a szöveg. Mivel

Krisztusról ill. Istenről a levél egészében mindenütt szó van, már ebből megsejthető, hogy a levél gondolati súlypontja ott van, ahol egy szakaszban előbb csak Krisztus cselekvéséről, majd csak Isten cselekvéséről van szó: a Fil 2,6-11-ben található Krisztushimnuszban.

A levélben érintett események fölvázolásához igen fontosak a filippiek egyes csoportjaira ill. tagjaira és a mellékszereplőkre vonatkozó említések.

A levél első, második és negyedik fejezete alapján összeállíthatunk egy rövid eseménysort Pál és a filippiek közös kapcsolatából:

1. A filippiek értesülnek Pál bebörtönzéséről, annak helyéről, és esetleg arról is, hogy a helyi keresztények egy része cserbenhagyta őt. Emiatt gyűjtést határoznak el Pál javára.

Indoklás: Konkrétan a gyűjtés tényéről tudunk (Fil 4,10), de ez nyilván föltételez előzetes ismereteket arról a személyről, akinek javára a gyűjtés történik. Pál a levélben két helyen is beszámol arról, hogy környezetében levő keresztények kétértelműen viszonyulnak az ő bilincseihez (Fil 1,15; Fil 2,21). Természetesen nem tudhatjuk biztosan, hogy ebből mennyi előzetes információ jutott el Filippibe.

A gyűjtéssel a filippiek följútanak egy régebbi gyakorlatot (vö. Fil 4,15-16), amely egy időre megszakadt (vö. Fil 4,10). Ennek a pontos okát nem ismerjük, mindenesetre Pál nem tesz szemrehányást miatta a gyülekezetnek²⁴.

2. A gyűjtés eredményét Epafroditosz elviszi Pálhoz (Fil 4,18). Útközben súlyosan megbetegszik (Fil 2,27). Betegsége miatt nem tud hazatérni, míg hazatérő utitársai híreket visznek Filippibe (Fil 2,26).

²⁴ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 429.o.

Indoklás: A hazatérő utitársakat nem említi ugyan a levél, de az egyetlen szóbjöhető feltevés, hogy voltak ilyen személyek, és ők számoltak be Epafroditosz betegségéről az otthoniaknak. Tudományos vitakérdés, hogy volt-e ennek a köztes kommunikációnak írásbeli része, és ez volna esetleg a mai Fil 4,10-20, amiben Pál megköszöni az adományokat.

Biztosnak tekinthető mindenestre, hogy az adományokat odavivő csoport vezetője Epafroditosz volt, hiszen Pál a Fil 4,18-ban rá hivatkozik, mint akitől átvette az adományokat.

3. Pál az eddigiekre reagálva, és valószínűleg Epafroditosz közléseire támaszkodva megírja a Filippi levelet, amit az időközben fölgyógyult Epafroditosz visz haza.

Indoklás: A levél egész szerkezete föltételez egy tekintélyes közvetítő személyiséget, akit mind Pál, mind a Filippiek elfogadnak és akinek a híreire Pál biztosan támaszkodhatott. Ilyen, közösen elfogadott közvetítő nélkül elképzelhetetlen, hogy Pál a távolból, a börtönből beleszóljon pl. Evódia és Szüntükhe viszályába (Fil 4,2-3). Kézenfekvő föltételezés, hogy a közvetítő személy Epafroditosz volt. Hogy a Filippiek bíztak benne, azt mutatja, hogy rábízták az adományokat. Hogy Pál is értékes munkatársának tekintette, azt mutatja a Fil 2,25-30, ami nagy dicséret az ő személyéről²⁵.

Tekintettel továbbá Epafroditosz betegségére, ami miatt hosszabban Pálnál kellett maradnia, ideje is volt arra, hogy a filippi helyzetről rész-

²⁵ Érdekes, hogy a Fil 2,25 így ír róla: „...*Epaphroditoszt a testvéremet és munkatársamat és harcostársamat, nektek pedig követeteket (ἀπόστολον) és szolgátokat szükségemben...*” Esetleg lehetséges, hogy az „ἀπόστολον” – szó kifejezetten arra utal, hogy Epafroditosz a filippi közösségben apostolként, azaz igehirdetőként, Pál munka- és harcostársaként szolgált. vö. C. OSIEK, *Philippians...*, 2000, 77-79.o. Mindenesetre a hagyományos „követetek”-fordítás mellett döntöttem, mert annyi bizonyos, hogy Epafroditosz követként látogatta meg Pált. Ez azonban nem zárja ki a szó teljesebb alkalmazását a személyére.

letesen beszámoljon. Ugyanakkor ez a közvetítő szerepe lehetett az alapja a „gyötrődő vágyódásának” (Fil 2,26) a gyülekezet iránt: feladata volt odahaza.

Van a szakirodalomban ellenkező vélemény is, ami szerint Epafroditosz csak engedetlen rabszolga volt, akit otthagytak Efezusban ebédet főzni Pálnak, és akit Pál a dicséretével megvédett, hogy valóban beteg volt, de egyébként remek ember (bár annyira nem, hogy tovább szolgálja Pált...). Epafroditosz annak alapján merhetett volna eszerint hazatérni, hogy Pál így megvédte. A Fil 2,25-30 tehát kicsit a Filemonhoz írt levélre hasonlítana²⁶.

Aki azonban így gondol Epafroditoszra, az merő utólagos gyanakvásból épp az ellenkezőjével vádolja őt, mint amit Pál ír róla. Márpedig ha Pál valakit megdicsér, hogy a halálig menően hűséges, és nekünk ez az egyetlen forrásunk az illetőről, akkor úgyszólván szellemi kötelességünk úgy tekinteni rá, mint Pál halálig menően hűséges munkatársára. Szellemi kötelességünk abban az értelemben, hogy ellenkező esetben következetesen minden szentírási mondat mögött hasonló hátsó gondolatokat kell kutatnunk, függetlenül attól, hogy van-e erre az adott szövegrésztől független alapunk vagy sem.

A korábban sorolt érveken túl talán azt is érdemes megemlíteni, hogy az Epafroditoszról írottak közvetlenül követik a Timóteusról írottakat, és pedig nagyon hasonló gondolati szerkezetben, amit elemezni fogunk²⁷. Az viszont sehol nem merült föl a szakirodalomban, hogy Timóteus is

²⁶ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 161-164.o. vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 86-88.o, CSERHÁTI S., *...a Filippibeliekhez...*, 1976, 135-138.o.

²⁷ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 164.o.

védelemre szoruló rabszolga volna.

Arra, hogy a levelet Epafroditosz vihette haza, a levél szövegében a Timóteusról és a róla szóló szakaszrész (Fil 2,19-28) sajátos időrendje utal. Pál a levél írásakor először őt kívánta hazaküldeni, majd Timóteust, majd maga is el kívánt látogatni Filippibe. Ezt mutatják az igeidők: Timóteust Pál praes.impf-ben „reméli (ἐλπίζω) küldeni”, ő maga futurumban „el tud majd menni (ἐλεύσομαι)” míg Epafroditosz küldését aorisztozban „szükségesnek tartotta (ἤγησάμην)”.

Ehhez képest az utalások sorrendje: Timóteus látogatása (Fil 2,19-23), Pál látogatása (Fil 2,24), Epafroditosz hazaküldése (Fil 2,25-28). Ez a sorrend, és ezek az igeidők jól érthetők akkor, ha a levél fölolvadásakor Epafroditosz már jelen van Filippiben: az ő érkezése akkorra befejezett tény, míg Timóteus küldése, és Pál remélt utazása még új információ, ami ennyiben előbbrevaló.

Akárhogyis, a levél sikeres hazaérkezésére utal maga az a tény, hogy a levél fönmaradt. Ez a harmadik eset, amikor biztos tudásunk van arról, hogy Pálról hírek jutottak el Filippibe. Láthattuk továbbá a jövőre vonatkozó terveket Timóteus küldéséről és Pál utazásáról. Bár e tervek sikerét pusztán föltételezni tudjuk, összességében igen sűrű, rendszeres kapcsolat képe rajzolódik ki²⁸.

Ennek az eseménytörténeti háttérnek a fölvázolásával elérkezünk a levél egészéről szóló szakirodalom legnagyobb vitájához.

A Fil 3 hosszan és szenvedélyesen beszél valakikről, akiket bevezetésképp „kutyáknak”, „rossz munkásoknak”, és „lemetélteknek” nevez (Fil 3,2), szembeállítva a keresztények lelki körülmetéltségével

²⁸ Amennyiben elfogadjuk, hogy a 2. Korintusi levél a Filippi levél után keletkezett, úgy a 2Kor 2,22 ill. 2Kor 7,5 versek arra utalnak, hogy Pál valóban eljutott efezusi fogsága után Filippibe. vö: J. GNILKA, *Paulus von Tarsus*, 1996, 123.o.

(vö. Fil 3,3) és akikkel szemben Pál a saját példáját ajánlja a filippiek figyelmébe.

Igen nehéz kérdés, hogy mikor írja Pál ezeket. Beillusztható-e ez a szöveg az eddigi eseménytörténetbe, tulajdonítható-e pl. Epafroditosz híreinek vagy teljesen új levélről van szó, amely teljesen más időben keletkezett, egy időközben kitört belső válságra reagál és utólag fűzték a mai iratba?

Úgy tűnik, van valamelyes többségi vélemény a szakirodalomban arról, hogy kiktől van szó és mit tanítottak, ezért először ezt vizsgáljuk meg.

Egyértelmű, hogy Pál a Fil 3,2-ben élesen elhatárolódik valakiktől. A háromszorosan ismétlődő fölszólítás végén található „κατατομή – lemetélés” – szó szójátékot alkot a Fil 3,3-ban található „περιτομή – körülmetélés” – szóval, így általában vagy zsidókra, vagy a körülmetélés jelentőségét hangsúlyozó zsidózó keresztényekre gondolnak a szerzők. Van azonban olyan vélemény is, a „κατατομή” LXX-ben használt jeletésére építve, hogy Pál az extatikus pogány szertartások öncsonkító orgiáit bélyegzi meg²⁹.

Ez utóbbi vélemény önmagában a Fil 3,2-t nézve megalapozható lenne, még talán az is elfogadható, hogy a szójátékban Pál a pogány fizikai öncsonkítást³⁰ (κατατομή) állítja szembe a keresztények lelki körülmetéltségével (περιτομή), de az már semmiképpen nem érthető, hogy Pál miért érvel hosszan a saját zsidó neveltetésével, ha az ellenfelei egyházon kívüli pogányok (vö Fil 3,4-6).

²⁹ U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 77.o.

³⁰ A frígiai Kybele kultuszának része volt a rituális kasztráció. vö. TAKÁCS GY., *Az Újszövetség irodalma II.* 2000, 231.o.

Tekintettel a filippi zsidó közösség gyöngeségére, nem valószínű az sem, hogy egyházon kívüli zsidókkal folytatott volna az apostol ilyen szenvedélyes vitát.

Az ellenfelekre vonatkozó második becsmérő jelző, a „κακούς ἐργάτας – rossz munkások” aligha jelölhet mást, mint egyházon belüli tévtanítókat³¹.

A filippi környezet általános bemutatásából is, de ebből a kifejezésből is következik, hogy nem filippi lakosokról van szó, hanem Pálhoz hasonló vándorló igehirdetőkről. Erre utal az is, hogy a Filippi levélhez hasonló konfliktusról ír a Galata levél és a Második levél a Korinthusiaknak.

A Galata levél utalásai alapján esetleg az is elképzelhető, hogy az illetők olyan jeruzsálemi egyházi vezetők megbízásból járták végig a páli gyülekezeteket, akik az apostoli zsinaton is Pál ellenfeleinek mutatkoztak, és a pogányok körülmetélését követelték (vö. ApCsel 15,5).

Ilyen hivatalos megbízásra utalhat a Gal 2,4: „befurakodtak, hogy kikémleljék a Krisztus Jézusban való szabadságunkat”, vagyis híreket vi-gyenek a páli gyülekezetek föltételezett erkölcsi romlottságáról. A következő vers arról beszél, hogy irányítani is kívánták a gyülekezetek életét: „ezeknek egy pillanatig sem engedtük magunkat alávetni”³².

Helyénvaló lehet a 2. Korintusi levél párhuzama alapján az a vélemény is, hogy azért nevezi őket Pál „Krisztus keresztje ellenségeinek” (Fil 3,18), mert úgy mutatták be Krisztust, mint nagy prófétát, csodate-

³¹ Esetleg úgy lehetne amellet érvelni, hogy az illetők kívül vannak az egyházon, ha a kifejezést a „rossz munkásai” – értelemben fordítjuk. Ennek azonban a nyelvtani szerkezet ellentmond, hiszen mindkét szó többes szám tárgysetben van, vagyis a „κακούς” egyszerűen jelző.

³² CSERHÁTI S., ...a Filippibeliékhöz..., 1976, 142-143.o.

vőt, rendkívüli embert, titkok kinyilatkoztatóját, aki még a halálból is föltámadt, és akinek a keresztje eszerint merő baleset³³.

A 2Kor 11,18.22 szöveg szerint is, ironikus hangvételében is nagyon hasonlít a Fil 3,4b-6-ra:

2Kor 11,18.22 (ÚPB)	Fil 3,4b-5
Mínt hogy sokan dicsekednek test szerint, én is dicsekedni fogok... Héberek ők? Én is. Izraeliták? Én is. Ábrahám utódai? Én is.	Ha valaki más bizakodni látszik a testben, én még inkább nyolcadnaposan körülmetélve, Izrael nemzetéből, Benjamin törzséből, héber a héberek közül

Ez a párhuzam mutatja, hogy Pál ugyanazzal a szellemi áramlattal vitatkozik a két gyülekezetben. Ha azonban így van, akkor a 2. Korintusi levél adatait használhatjuk a filippi ellenfelek azonosítására. Zsidó származású keresztények lehettek, akikre azonban szó szerint illenek Louis Aragon átvitt értelmű költeményének sorai:

Nevetnek rajtunk majd mint hamis prófétákon
Kik csak ünnepi fényt láttunk a láthatáron
S nem láttuk mit tűr el a vérző Messiás
(L.ARAGON: *Moszkvai éjszaka*, ford. SOMLYÓ GY.)

Nem szükséges ehhez a szellemi beállítottsághoz gnosztikus-hellenisztikus gyökereket keresnünk³⁴, hiszen Jézus életét végigkíséri az a jelenet, hogy az érte rajongó tömeg királlyá akarja tenni őt (vö. pl. Jn 6,15).

Sokkal inkább arra gondolhatunk, hogy a Galata levél, a 2. Korintusi levél és a Filippi levél körülbelül ugyanarról a zsidókeresztény szellemi áramlatról ír, ami azonban nem feltétlenül jelent személyes azonosságot az egyes helyeken fölbukkant tévtanítók között.

³³ J. GNILKA, *Paulus von Tarsus*, 1996, 151.o.

³⁴ Vitatom: J. GNILKA, *Paulus von Tarsus*, 1996, 151.o.

Fontos ezzel kapcsolatban a figyelmeztetés, hogy a Pál különféle leveleiben fölbukkanó ellenfelekre nem szabad úgy gondolnunk, mint valamiféle egységfrontra. Éppen a Filippi levélben Pál az efezusi keresztények egyik csoportjáról is nagyon kritikusan nyilatkozik, mint olyanokról, akik „*versengésből, nem tiszta szándékkal hirdetik Krisztust, s azt hiszik, hogy lelki kint okoznak bilincseimben*” (Fil 1,17). Pál azonban ebben az esetben végülis elfogadja a tevékenységüket, hiszen a szöveg így folytatódik: „*De mit számít ez? Csak Krisztust hirdessék bármi módon, akár hátsó gondolattal, akár őszinte szándékkal. Én örülök neki.*” (Fil 1,18) Látszik, hogy sokféle szándék, tanítás, törekvés fölbukkant Pálé mellett ezekben a kezdeti időkben, és nem biztos, hogy azok, akik Pállal konfrontálódtak, maguk között egységesek voltak, vagy akár csak tudtak egymásról³⁵.

Van olyan vélemény is, hogy a filippi ellenfelek felnőttként körülmélt pogánykeresztények lehettek, és Pál azért említi a maga nyolcadnapos körülméltetését, hogy megszegyenítse őket (vö. Fil 3,5)³⁶. Teljesen nem zárhatjuk ki ezt az értelmezést, hiszen az eddigiek szerint nehéz lenne bizonyítani, hogy személy szerint ugyanazokról van szó, mint a 2. Korintusi levélben.

Valószínűbb azonban, hogy Pál azért említette a maga nyolcadnapos körülméltetését, hogy azt hangsúlyozza: „*vagyok olyan zsidó, mint ezek*”. Matematikai formulával élve Pál nyolcadnapos körülméltetése esetleg lehetett nagyobb, mint ellenfeleié, de valószínűbb, hogy egyenlő azzal.

³⁵ J. GNILKA, *Paulus von Tarsus* 1996, 146-147.o.

³⁶ R. PENNA, *L'apostolo Paolo*. 1991, 346.o.

Nem szabad elfelednünk azt sem, hogy Pál elsődleges célja saját pogánykeresztény hívei kedvét elvenni a körülmetélkedéstől. Leginkább ennek a célnak az eszköze, hogy a saját nyolcadnapos körülmetélkedésére céloz: erről a filippiek már biztosan lekéstek³⁷.

Végső soron úgy tűnik, hogy a kor keresztényeinek nagy problémájáról volt szó: arról a kérdésről, hogy a pogányoknak a Krisztushoz való megtérésen túl a zsidó néphez is kell-e csatlakozniuk, ennek jeleként körül kell-e metélkedniük vagy Krisztus megváltása annyira egyetemes, hogy átfogja a zsidókat és a pogányokat egyaránt.

Egyháztanilag nézve ugyanez a kérdés úgy merült föl, hogy a kereszténység csak egy zsidóságon belüli reformmozgalom-e, vagy új kezdet az emberiség történetében.

Az ellenfelek ebben a kérdésben képviselték Pállal – és a jeruzsálemi apostoli zsinat határozatával – ellentétes álláspontot.

Zavaróak lehetnek a szövegben megjelenő erős becsmérő kijelentések, de nem tudhatjuk, az ellenfelek milyen szavakat használtak. Pál különféle védekezéseiből annyi kiviláglik, hogy gyakran kétségbe vonták az apostoli tekintélyét, értelmi képességeit (vö. 2Kor 11,5), de tisztakezűségét is³⁸. Utóbbira a Filippi levélben is utalhat a Fil 4,17, de általában is Pál sokszor hangsúlyozza tartózkodását attól, hogy adományokat fogadjon el.

Érdeemes figyelni arra a mozzanatra, hogy a Fil 3,18-ban Pál maga értelmezi, hogyan gondol ellenfeleire: „...*sokszor mondtam nektek, és most sírva is mondom...*”. Ez a mondás jelzi, hogy Pál nem elutasító ellenfeleivel szemben, hanem tehetetlen: nem tudja őket a helyes útra vezetni.

A következőkben megvizsgáljuk, hogy egyrészt a Fil 1,2,4

³⁷ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 306-307.o.

³⁸ J. GNILKA, *Paulus von Tarsus* 1996, 149.o.

fejzetekben vázolt eseménytörténet föltételez-e két írásos levélváltást, ill. hogy beilleszthető-e ebbe az eseménytörténetbe és így az egységes Filippi levélbe a Fil 3-ban említett tévtanítók ügye.

2.2.4 Viták a levél egységéről

Garland idézi Plummer kommentárját 1919-ből, aki szerint „*Nincs helye megalapozott kételynek arról, hogy mind a négy fejzet egy és ugyanazon levél része, és abban a sorrendben íródtak, ahogyan azt mi ma ismerjük.*”³⁹ Garland szerint 1985-re úgyszólván megfordult a kép, „sokak szerint nincs helye megalapozott kételynek arról, hogy a négy fejzet *nem* egy és ugyanazon levél része, és *nem* abban a sorrendben íródtak, ahogyan mi azt ismerjük.”⁴⁰

Mint Vanni megállapítja, a tudományos szemlélet mára újra megfordulni látszik: épp Garland munkásságának hatására mind többen fedezik föl a párhuzamokat a levél egyes részei között, amelyek a levél irodalmi egységét támasztják alá⁴¹.

A külső érvek, azaz az egyházi hagyomány egésze, természetesen a levél egysége mellett szól, hiszen ezért került bele a Szentírás kánonjába a mai formában a levél. Az irat összetettségének védelmezői azonban említeni szokták, hogy Szent Polikárp Filippiekhez írt levelében többszám tárgyesetben említi Pál apostol filippiekhez írt *leveleit*

³⁹ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 141.o. idézi: A. PLUMMER, *A Commentary on St. Paul's Epistle to the Philippians*, London, 1919, XII.

⁴⁰ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 141.o.

⁴¹ U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 62.o.

(ἐπιστολάς)⁴². Adódik a föltevés, hogy Szent Polikárp Kr. sz. 130 körül még ismerhette az eredeti, összeszerkesztés előtti leveleket.

Ezzel szemben a levél egységét állítók szerint még két fölvetés adódik: Pál nyilvánvalóan intenzív, rendszeres kapcsolatban állt a filippi gyülekezettel – láthattuk, hogy a levél alapján bizonyítható legalább egy eset, amikor filippi küldöttség érkezett Pálhoz, és három önálló eset, amikor hírek jutottak el Pálról Filippibe – tehát bizvást föltehetjük, hogy a kapcsolat hosszú és rendszeres volt, és akárhányszor levélben történhetett. Mivel azonban csak az általunk ismert levél került be a Szentírás kánonjába, a többi levél elveszett. Az sem kizárt azonban, hogy Polikárp néhány másik antik levélíróhoz hasonlóan többszámaban írt az egyetlen általa ismert Filippi levélről⁴³.

A levél egységének védelmezői általános érvként föl szokták hozni, hogy az összeszerkesztettség elméletének védelmezői bizonyos értelemben csak kitolják a problémát. Ha a szövegben erős feszültségeket, töréseket tételezünk föl, éppúgy kérdés, hogy a szerkesztő miért nem szüntette meg azokat, mint hogy az eredeti szerző miért nem tette⁴⁴. Pál levelei esetében végülis nem számolhatunk évszázados szövegfejlődéssel, mint az Ószövetség könyvei esetén. A föltételezett szerkesztő szemlátomást szabadon dolgozott Pál föltételezett leveleivel: egyet betett a másik középre (a Fil 3-mat a Fil 1-2.4 szövegegységébe), másikat a végére (a Fil 4,10-20-at), továbbá levágott üdvözléseket, hiszen a két rész-szövegnek nincs önálló levél-formája. Ha mármost ennyire szabadon dolgozott,

⁴² vö. SZENT POLIKÁRP, «levele a Filippiekhez» in *Óker* 3, 1980, 199.o.; magyar ford. VANYÓ L. „a boldog és dicső Pál... amikor töletek távol volt, akkor is írt nektek leveleket, melyekbe ha beleolvastok, a nektek adott hit épülésére fog szolgálni”.

⁴³ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 25.o.

⁴⁴ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 156-157.o.

akkor nem kell-e pontosan ugyanazt a kérdést föltenni vele kapcsolatban, mint amit az összeszerkesztettség állítói Pállal kapcsolatban tesznek föl: hogyan lehet éles szövegtörés a Fil 3,1 és Fil 3,2 között ilyen szerkesztői munka után? A kérdés egészen pontosan az, hogy erre és más szövegfe-
szültségekre az utólagos szerkesztés föltevése meggyőzőbb választ ad-e, mint a páli szerzőség föltevése.

Említettük, hogy az egyik vita a szakirodalomban arról szól, hogy azok, akik Epafroditosz betegségét hírül vitték Filippibe, hazavitték volna a mai Fil 4,10-20-at is, vagy esetleg a záró üdvözetekkel együtt a Fil 4,10-23-mat, mint önálló köszönőlevelet az adományokért⁴⁵.

Kétségtelen, hogy az ajándékok témájára a levél korábbi részében csak közvetett utalásokat találunk, és szokatlannak tűnhet az is, hogy a köszönet témája ennyire a levél végén bukkan föl⁴⁶.

Mégis, megalapozottnak tűnik az a kritika, hogy ez az elmélet több nehézséget vet föl, mint amennyit megold. Nehézséget jelent már önma-
gában a föltételezett levél rövidsége. Ha Pál egyszer elhatározta, hogy levelet ír, miért nem számolt be saját helyzetéről, miért nem ír az ado-
mányokat hozó Epafroditosz súlyos betegségéről, miért nem biztatja bő-
vebben a filippi gyülekezetet, azaz miért nem írja le mindazt, amit a
Fil 1-3-ban ténylegesen leírva találunk⁴⁷? Sokkal életszerűbb föltevés,
hogy Pál szóbeli üdvözetet adott át, és azt az ígéretet, hogy rövidesen
levelet is küld: azt, amit ma is ismerünk.

⁴⁵ A legújabb szakirodalomban ezt képviseli N. WALTER, «Der Brief an die Philip-
per», 1998¹⁸, 96-101.o. Érdekességképpen megemlítem, hogy Xeravits Géza is ezt az
álláspontot fogadja el, azonban az ő cikkének ez csak melléktémája, vö. XERAVITS
G., «A Filippi 2,6-11...», *Studia Biblica Athanasiana* 1 (1998) 66.o.

⁴⁶ N. WALTER, «Der Brief an die Philipper», 1998¹⁸, 97.o.

⁴⁷ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 152.o.

Tagadhatatlanul érezhető Pál bizonyos kényelmetlensége az adományokkal kapcsolatban, találó a szakemberek körében elterjedt kifejezés, hogy Pál a Fil 4,10-20-ban „köszönet nélküli köszönetet” mond⁴⁸. Látni fogjuk azonban, hogy ez a kényelmetlenség leginkább éppen mindazzal magyarázható, amit Pál a Filippi levélben magáról leír, mint olyan emberről, aki számára az élet Krisztus, a halál pedig nyereség (vö. Fil 1,21), stb. és amivel látszólagos ellentétben áll, hogy adományokat fogadott el a Filippi gyülekezettől.

Az apostol kényelmetlen érzése éppen azt magyarázhatja meg, miért került ez a sajátos köszönetnyilvánítás a bővebb, egységes levél végére⁴⁹.

Nehezebb, és a kutatókat sokkal inkább megosztó törés az, amit a Fil 3,1-2-ben találunk: *Egyébiránt, testvéreim, örvendezzetek az Úrban. Nekem nem terhes, hogy ugyanazt írjam nektek, titeket viszont megerősít. Nézzétek a kutyákat, nézzétek a rossz munkásokat, nézzétek a lemetélteket!*

A régebbi kutatásban azok, akik a levél egységét védelmezték, a törést ezen a ponton a levél megírásának szakaszosságával magyarázták: azzal, hogy Pálnak a börtönben akárhányszor meg kellett szakítania az írást, akár napokra is, ezalatt hírek érkezhettek, és így egészen más lelkiállattal folytathatta a fogalmazást, mint ahogy félbehagyta.

A magyarázatnak ezt az irányát joggal érte súlyos kritika, hiszen az irodalmi problémát ilyen módon pszichológiai spekuláció oldaná meg, amit végső soron sem igazolni, sem cáfolni nem lehet⁵⁰.

⁴⁸ „dankloser Dank”, vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 173.o, 108. lábjegyzet. A szerző nem tudja, kitől származik ez a bonmot.

⁴⁹ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 153.o.

⁵⁰ uo. 148.o.

Helyénvaló ellenvetés azonban, hogy nem kevésbé spekulatív az irat összetettségének védelmezői részéről az a szokásos fölvetés, hogy a két föltételezett levél megírása közötti föltételezett időben érkeztek Pál ellenfelei Filippibe⁵¹.

A fő kérdés tartalmi valóban az, hogy ezek az ellenfelek mikor bukkantak föl Filippiben és hogy jelen vannak-e aktuálisan a szöveg írásakor a városban.

A levél megfogalmazásait illető formális, stiláris érvek mellett a kérdés eldöntésében mindenekelőtt azt a tartalmi szempontot hangsúlyoznám, hogy szemben sokak véleményével, a Fil 3 nem tükröz lényegesen más helyzetet sem Pál életében, sem a gyülekezet helyzetében, mint a többi fejezet⁵².

Ami Pál helyzetét illeti, igaz, hogy a Fil 3 nem utal szó szerint Pál bilincseire, de jogos észrevétel ezzel kapcsolatban, hogy a Fil 2,17 sem, ahol szintén az életáldozat lehetőségéről esik szó, ugyanakkor Fil 3,8-14-ben írottak nem elméleti teológiai fejtegetést jelentenek az utolsó ítéletről, hanem Pál aktuálisan életveszélyes helyzetéről és lehetséges mártírháláláról szólnak. Különösen egyértelmű ezzel kapcsolatban a Fil 3,10: *hogy megismerjem őt, és feltámadásának erejét és a közösséget a szenvedéseivel, hasonulva az ő halálához (τῷ θανάτῳ αὐτοῦ)*⁵³.

Pál itt aktuális szenvedéseit értelmezi Krisztussal való közösségvállalásként, és a Fil 3,11 kifejezi a feltámadás reményét.

⁵¹ CSERHÁTI S., ...a Filippibeliekhez..., 1976, 142.o.

⁵² vitatom pl. CSERHÁTI S., ...a Filippibeliekhez..., 1976, 10.o. „a gyülekezetnek és az apostolnak a levélből kideríthető helyzete annyira elüt a törés előtt és a törés után [azaz a Fil 3,1 és 2 között, HG], hogy a kettő között hosszabb időnek kellett eltelnie”

⁵³ E. O. RANDALL, «„If Possible I May Attain...”», *CBQ* 57/2 (1995) 332-333.o.

Félreértés ezt a szöveget elspiritualizálni azzal, hogy itt a keresztségre történik utalás, hiszen a keresztség spirituális értelemben nem csak Krisztus halálában, hanem feltámadásában is részesít (vö. Róm 6,4). A Fil 3,11 viszont úgy beszél Pál feltámadásáról, mint jövőbeli reményről⁵⁴.

Ha mármost arra jutunk, hogy a Fil 3,8-14 Pál lehetséges vértanúhaláláról szól, akkor egyértelmű a párhuzam a Fil 1,20-25-tel, és a Fil 2,17a-val, ahol ugyanerről van szó.

A gyülekezet helyzetével kapcsolatban arra utalnék, hogy Pál két helyen is említi, hogy amit a Fil 3-ban ír, arról korábban már többször volt szó. A téma fölvezetésében így ír: „*Nekem nem terhes, hogy ugyanazt írjam nektek, titeket viszont megerősít*” (Fil 3,1b). A lezáráshoz közeledve ezt veti közbe: „...*sokszor mondtam nektek, és most sírva is mondom...*” (Fil 3,18).

Ez egyrészt azt jelenti, hogy a probléma, amiről szó van, nem új, másrészt pedig, hogy a közösség összességében hűséges Pálhoz, hiszen másképp aligha lenne alkalma többször is kifejezni a tanítását⁵⁵.

Ha figyelembe vesszük a probléma elhúzódó jellegét, akkor nincs okunk arra a föltevésre, hogy az első levél születése utáni föltételezett időben válság tört volna ki, ami szükségessé tette, hogy Pál új levelet írjon. A filippi közösség valóságához hozzátartozik, hogy fölbukkantak zsidózó keresztény tévtanítók, de ez először a filippi közösség régebbi múltjában történhetett, és lehet, hogy újra fölbukkantak az Epafroditosz-

⁵⁴ E. O. RANDALL, «„If Possible I May Attain...”», *CBQ* 57/2 (1995) 334.o.

⁵⁵ Éppen az ismételt említés hangsúlyozása miatt aligha fogadható el Udoh véleménye, aki szerint a tévtanítók egyáltalán nem jelentek meg Filippiben, hanem Pál a Filippieknek is a Galáciában történtek miatt ír, hogy fölkészítse őket. Ennek a nézetnek ellentmond a három „βλέπετε” fölszólítás is, hiszen föltételezi, hogy van kit nézni. vö. F.E. UDOH, «Paul’s Views on the Law...», *NT* 42 (2000) 223.o.

féle küldöttség érkezése előtt is. Úgy tűnik, nem arattak nagy sikert, mert Pál egyáltalán nem veszekszik miattuk úgy a gyülekezettel, mint a galatákkal (vö. pl. Gal 3,1: *Ó, esztelen galaták! Ki babonázott meg titeket, miután a szemetek elé tártuk a megfeszített Jézus Krisztust?*).

A Filippi levélben Pál kritikájának éle egyértelműen a tévtanítókra irányul. A „törés” előtt is, a „törés” után is Pálhoz hűséges gyülekezetet találunk, amely sok viszontagság között él. Pusztán nyerünk egy információt, hogy ezen viszontagságok között a tévtanítók fölbukkanása és meg-meg újuló tevékenysége is ott van. Önmagában az is zavart okozhatott a gyülekezet életében, ha e tévtanítók Pálétól lényegesen eltérő tanítást kezdtek hirdetni a pogányoknak Krisztusról.

Elvileg persze lehetséges, hogy Pál mégis a többi fejzethez képest egy későbbi időpontban fejti ki ismételt tanítását a tévtanítókról, amikor őt magát újra a vértanúhalál fenyegeti, de ezt a szöveg alapján kellene bizonyítani.

Megvizsgáljuk ezért azokat a stiláris érveket, amelyek az irat összeszerkesztettségének védelmezői szerint alátámasztják, hogy a Fil 3,1 és 2 között időbeli törés van.

Pál gyakran teszi levelei végére személyi ügyeket (vö. pl. Róm 16; 1Kor16,5-12 stb.), az összeszerkesztettséget állítók szerint most is ilyen volna Timóteus és Epafrasztosz említése, utána pedig a záróáldások bevezetése lenne a Fil 3,1a: „Τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν κυρίῳ – *Egyébiránt testvéreim, örvendezzetek az Úrban*”.

Tény, hogy van bizonyos hasonlóság a 2. Korintusi levél lezárása és a Fil 3,1a között. A 2. Korintusi levél lezáró részének kezdete (2Kor 13,11): „Λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε... – *Végül testvérek, örvendezzetek, legyetek tökéletesek, buzdítsátok egymást...(saját fordítás)*”. A „Λοιπὸν” itt fordítható „vé-

gül”-lel is, és utána a „χαίρετε” megfelel a szokásos görög köszöntésnek: „Χαίρε(τε) – Örvendezz(etek)!”.

Ebből a párhuzamból adódna a következtetés, hogy a Fil 3,1 a föltételezett első levél záró részének kezdete volna, és így lehetne értelmezni: „Végül, testvérek, Isten veletek!”. Utána az eredeti első levél tartalmazna még néhány sort a Fil 4,4-9 közötti versekből (tehát Evódia és Szüntükhe vizsálya utánról), és vagy véget érne, vagy magába foglalná a Fil 4,10-23-mat, attól függően, hogy az irat összetettségét képviselő szerző szerint két, vagy három részre osztható a levél⁵⁶.

Ezzel kapcsolatban a levél egységének védelmezői azt szokták hangsúlyozni, hogy a „λοιπόν” szó legtöbbször nem fordítható „végül” értelemben az Újszövetségben, hanem akárhányszor egyszerűen új gondolat-sor bevezetésére szolgál⁵⁷.

A „χαίρετε ἐν κυρίῳ - örvendezzettek az Úrban” felszólítást részletesen fogjuk vizsgálni. Most annyit érdemes előrebozsátani, hogy ez a folszólítás levél egyik alaptémája (vö. Fil 2,17b-18; Fil 4,4), a „χαίρω” szócsoportja 16-szor fordul elő az aránylag rövid levélben, tehát nem lehet ezt a helyet minden további nélkül záróköszöntésnek fölfogni. Természetesen érthető lenne, ha egy levélben, ami tele van az örökre való folszólítással, az elköszönés is egy ilyen formula lenne, de éppilyen érthető, hogy a levél levéltörzsében itt is előfordul az egyik alaptéma. A kérdés eldöntése attól függ, hogy egyéb érvek alapján inkább az irat eredeti egységét,

⁵⁶ Az irat részekre bontására tett különféle javaslatokat a szerzők fölsorolásával összefoglaló táblázatban mutatja be D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT 27* (1985) 155.o.

⁵⁷ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT 27* (1985) 149.o. vö. H. FENDRICH, «λοιπός, 3 loipos übrig» in *EWNT II*, 890.o. Fendrich a példái között hozza a Fil 3,1-et és a Fil 4,8-at, további példák: 2Kor 13,11; 1Tessz 4,1; 2Tessz 3,1.

vagy eredeti összetettségét állítjuk. A Fil 3,1a nem önálló érv egyik irányban sem, mert mindkét értelmezéssel jól összefér.

Ami a személyi ügyeket illeti a Fil 2 végén, ezek csak akkor okozhatnak zavart, ha Pál kifejezett kijelentése ellenére nem vesszük komolyan Epafroditoszt, hanem ebédfőzésre is alkalmatlan rabszolgának tekintjük.

Ha komolyan vesszük őt, mint személyt, akkor komolyan kell vennünk azt is, hogy vágyott hazatérni (Fil 2,26), egyrészt hogy megnyugtassa a filippieket felgyógyulása felől, de másrészt nyilván azért is, hogy tájékozódjon azoknak az ügyeknek az alakulásáról, amelyekről Pálnak beszámolt.

Ha így tekintjük, akkor a levél 2,25-tel kezdődő részét a közvetítő szempontjából „Epafroditosz-blokknak” is fölfoghatjuk: Pál először kifejezi iránta személyes nagyrabecsülését, utána állást foglal azokban az ügyekben, amelyekről Epafroditosz tájékoztatta (tévtanítók, Evódia-Szüntükhe viszálya), végül megköszöni az Epafroditosz által hozott adományokat, név szerint említve őt, mint olyan személyt, akiben a filippiek is bíznak. A két személyes említés khiasztikus szerkezetben fogja közre az Epafroditosz által fölemlített két ügyet.

Összegezve ezt a problémakört, azt mondhatjuk, hogy a stiláris vita a Fil 3,1a-ig nézve a levelet, nyitott. Esetleg lehet ezt a részt egy föltételezett első levél lezárásának is fölfogni, vagy az egységes levéltörzs részének, ahogy az a szöveg mai állapotából következik, attól függően, mit gondolunk a következő versekről, mint egy új levél nyitányáról.

Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt a Fil 3,2-ben található három erős elhatárolódás okoz problémát. „*Természetes azt mondani, hogy «Örven-*

dezzetek az Úrban» és utána hirtelen azt, hogy «Óvakodjatok a kutyáktól?» – kérdezi az egyik kutató már 1914-ben⁵⁸.

A „hirtelen” szó természetesen csak szónoki fordulat, hiszen a Fil 3,1a és a Fil 3,2 között ott van egy önálló mondat: „*Nekem nem terhes, hogy ugyanazt írjam nektek, titeket viszont megerősít.*” Erről a mondatról Reed tanulmánya számos hellenisztikus levél elemzésével meggyőzően kimutatja, hogy olyan szónoki kifejezés a hezitálásra, ami alkalmas egy pozitív és egy negatív felszólítássor összekapcsolására⁵⁹.

A pozitív felszólítássor a szerző szerint a Fil 2,29-ben kezdődik Epafroditosz otthoni fogadásával kapcsolatban.

A negatív fölszólítássor a Fil 3,2-ben található három βλέπετε + acc. szerkezet. Ezek fordítása nem egyértelmű. Akik az irat összetettségét állítják, általában drámaian erős figyelmeztetésnek fogják föl: „*Ügyeljetek a kutyákra, ügyeljetek a rossz munkásokra, ügyeljetek a megcsonkítottakra!*” (KNB – a többi magyar fordítással összhangban).

Úgy tűnik azonban, a „βλέπετε” szó általában csak akkor fordítható ilyen értelemben, ha a „μή” tagadószócska követi⁶⁰, vö. pl. 1Kor 8,9: *βλέπετε δὲ μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῆ πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν.* – *ügyeljetek, hogy szabadságotokkal az aggályosokat meg ne botránkoztatassátok (ÚKB).*

⁵⁸ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 144.o. idézi: K. LAKE, «The Critical Problems of the Epistle to the Philippians», *The Expositor* 8/7, 1914.

⁵⁹ J. T. REED, «Philippians 3:1...», *JBL* 115/1 (1996) 89.o. Egyetértve azonban a mondat szónoki jellegével, az eddigieknek megfelelően szem előtt kell tartanunk a tartalmi információt is, amit hordoz: Pál nem először hozza szóba a tévtanítók ügyét.

⁶⁰ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 165.o.

A βλέπετε + acc. szerkezet általában figyelemfölvívó értelemben található másutt az Újszövetségben. Pl. 1Kor 1,26a: *Βλέπετε γὰρ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί - Mert nézzétek csak meghívásokat, testvérek...*

Ha a βλέπετε + acc. szerkezetet itt is a szokásos „nézzétek”- értelemben fordítjuk, akkor az adódik, hogy Pál nem aktív harcra szólít föl, hanem ellenfelei rossz példájára figyelmeztet.

Összhangban van ez a szöveg későbbi részével, ahol a Fil 3,18-ban Pál pusztán rámutat a tényre, hogy „*sokan élnek... Krisztus keresztyének ellenségeiként.*” Itt is egyértelműen csak egy rossz példától való elhatárolódásról van szó.

Leginkább problémafölvetésként érdekes az ötlet, hogy a szöveg folytatásában a Fil 3,19-ben a „κοιλία – has/bél/gyomor” – szót a körülmetélt nemiszerv irodalmias körülírására használta volna az apostol⁶¹. Ekkor a teljes összefüggés így hangoznék: „ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία - istenük a nemiszervük”. Ha Pálról föltételezünk egy ilyen vaskos durvaságot, akkor igen furcsa, hogy ugyanebben a durva megbélyegzésben a „nemiszerv” – szót udvariasan körülírja.

Azt azonban mutatja ez a sajátos ötlet, hogy a Fil 3,2-t és a Fil 3,18-19-et igen nehéz összekötni, ha abból indulunk ki, hogy a Fil 3,2-ben aktív szellemi harcra, állandó óvakodásra szólít föl Pál. A Fil 3,18-19-ben ugyanis sem aktív szellemi harcról, sem zsidó sajátosságokról nem esik szó: a szöveg általánosít. Ez a sokadik reflexió jellegzetessége: Pál megengedi magának, hogy elvonatkoztasson az adott problémától, és általában tanítson arról, hogy Krisztus keresztye mennyire

⁶¹ J. MOISER, «The meaning of koilia in Philippians 3:19», *ExpTim* 108/12 (1997), 365-366.o.

központi jelentőségű a hit számára⁶². Hasonló általánosításnak fogható föl a Fil 3,4-ben emlegetett „τίς... ἄλλος - valaki más”, aki „*bizakodni látszik a testben*”. Úgy tűnik, nem konkrét tévtanítóról van szó, hanem egy korábbi rossz emlék alapján az apostol általánosít⁶³.

A Fil 3 és a levél többi része között nagyszámú szemantikai párhuzam van, amelyeket a 8.10 sz. melléklet mutat. Ezeket most csak összefoglalás-szerűen idézzük föl Garland munkáját követve, mivel teológiai kiértékelésük a következő fejezetek feladata lesz. Legfőltűnőbb talán a Krisztushimnusz és a Fil 3,20-21 párhuzama. A Krisztushimnusz párhuzamai azonban átfogják az egész Fil 3-mat, illetve van jónéhány, a Corpus Paulinum egészét tekintve ritka kifejezés, amelyek a levél többi része és a Fil 3 között létesítenek szemantikai kapcsolatot. Utóbbiak közül talán legfontosabb a πολιτεύεσθε (Fil 1,26) – πολίτευμα (Fil 3,20) páros, ugyanis a Corpus Paulinumban mindkettő hapaxlegomena, a πολίτευμα az Újszövetség egészében is, ugyanakkor Miller alapos filológiai elemzése szerint erősen jellemzőek a hellenisztikus zsidó nyelvhasználatra, az LXX-ben mindenekelőtt a Makkabeus korpuszra⁶⁴ és ott kifejezetten az igazhívók politikai-vallási közösségét írják le.

⁶² Az „Istenük a hasuk” – kifejezéshez nagyon hasonló módon bélyegez meg általában tévtanítókat a Róm 16,18: *Az ilyenek ugyanis nem Krisztus Urunknak szolgálnak, hanem a hasuknak (τῆ ἑαυτῶν κοιλίᾳ). Szentelkedő beszéddel és hízelgő szavakkal megtévesztik az ártatlanok szívét.* vö: J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 206.o.

⁶³ vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 295.o. Ő azt a nézetet képviseli, hogy a tévtanítók egyáltalán nincsenek jelen a szöveg megírásakor Filipiben. Magam is lehetségesnek tartom ezt, de akkor mindenestre nehéz megindokolni, hogy egyáltalán miért említi őket a levél. Valószínűbb, hogy Epafras érkezése előtt nem sokkal fölújították korábbi tevékenységüket.

⁶⁴ E. C. MILLER, «Πολιτεύεσθε...», *JSNT* 15 (1982) 87-89.o.

Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy sem tartalmi, sem formális szempontból nem meggyőző a törés föltevése a Fil 3,1-2-ben, legvalószínűbb, hogy egységes levélről van szó, amit a vértanúhaláltól fenyegetett, bebörtönzött Szent Pál apostol írt.

Meg kívánom mutatni, hogy a levél gondolati középpontjában a Krisztushimnusz áll, amit Szent Pál teológiai gondolatmenetként régebből magában hordozott, de aminek konkrét írott formát valószínűleg a Filippi levél megírásának folyamatában adott. Úgy vélem, a levél lényegében azokat a következtetéseket tartalmazza, amelyeket Szent Pál a himnuszról önnön helyzetére nézve ill. a filippibeli barátaira és ellenségeire nézve levont. Így a levél egységes krisztológiát és keresztény eszkatológiát ad, ami máig érvényes iránymutatást jelent a keresztény mindennapokban.

2.3 A levél szerkezete

A kutatók, akik a levelet irodalmi egységként vizsgálják, szerkezetét vagy külső vagy belső elvek alapján vázolják föl.

Külső elvek lehetnek a görög szónoklattan elvei, ill. a görög levélformák figyelembe vétele. Belső elveket kínálhatnak a levél belső nyelvi hasonlóságai, a jellemző teológiai témák ismétlődése ill. a levélnek az a belső tulajdonsága, hogy Pál váltakozva ír önmagáról, és a filippiekről.

2.3.1 A levél szerkezetére vonatkozó elgondolások

A szónoklattan elvei alapján készítette el a levél strukturáját D.F. Watson és L.G. Bloomquist, azonban Fee joggal teszi szóvá, hogy a két szerző teljesen más eredményt hozott ki⁶⁵. Watson pl. a Fil 1,3-26-ot

⁶⁵ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 15-16.o. hivatkozik: D.F. WATSON, «A Rhetorical Analysis of Philippians and its Implications for the Unity Question», *NT30* (1988) 57-88.o., ill. L.G. BLOOMQUIST, *The Function of Suffering in Philippians*, *Sheffield*, 1993, 84-96.o.; 119-138.o.

tulajdonítja exordiumnak, míg Bloomquist az 1,3-11-et; Watson a Fil 1,27-30-at tekinti narrationak, míg Bloomquist az 1,12-14-et, stb⁶⁶.

Fee kommentárja L. Alexandert követve a levelet a „baráti levelek” hellenisztikus levélformájába sorolja, és eszerint vázolja a szerkezetét⁶⁷. Eszerint a címzés (Fil 1,1-2) és a nyitó üdvözlések (Fil 1,3-11) után Pál megnyugtató információkat ad a saját helyzetéről (Fil 1,12-26), ilyeneket kér a címzettektől (1,27-2,18.3,1-4,3), valamint tájékoztatást ad a közvetítő személyek mozgásáról (2,19-30), és végül a záró intések és jókívánások (Fil 4,4-23) következnek.

Maga Fee is nagy hangsúllyal megállapítja azonban, hogy a barátság Pál és a filippiek között nem egyszerűen kétoldalú, hanem félreérthetetlenül jelen van benne Krisztus⁶⁸. Ennek megfelelően a levélnek erősen tanító jellege van. Akkor viszont máris kérdés, hogy mennyire használható az elemzésben a „baráti levél” antik formája⁶⁹.

Ugyancsak Fee említi, hogy Pál levelein kívül nincs más példa az antik levéllirodalomban arra, amit Pál rendszeresen megtesz, hogy feladóként megnevezi egy vagy több munkatársát, így a Filippi levélben Timóteust⁷⁰. Ez megint csak Pál szabadságát jelzi az antik levélformákkal szemben.

Akik ilyen, külső elvek alapján kívánják elemezni a levelet, azok véleményem szerint elkövetik azt a gyakori hibát, hogy a leíró elvet öszszemossák a normatív elvvel. Leíró értelemben a Fil 1,3-13-mat pl.

⁶⁶ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 15.o.

⁶⁷ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 3.54-55.o. hivatkozik: L. ALEXANDER, «Hellenistic Letter-Forms ant the Structure of Philippians», *JSNT37* (1989) 87-101.o.

⁶⁸ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 13.o.

⁶⁹ vö. U. VANNI, «Verso la struttura letteraria..», 1998, 71.o.

⁷⁰ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 60.o.

éppoly joggal lehet szónoki bevezető beszédnek, exordiumnak tekinteni, mint levelet nyitó üdvözetnek. Ez azonban inkább csak annyit bizonyít, hogy a görög szónoklattan elvei és a görög levélformák végső soron az életben gyökereznek, aki tetszőleges tanító szöveget készít, annak műve elemezhető a görög szövegelemzés eszköztárával. Ellenben joggal jegyzi meg Walter, hogy valószínűtlen, hogy Pál a közösségeivel folytatott levelezésben ezekre az irodalmi formaságokra tudatosan figyelt volna⁷¹, ezeket normának tekintette volna a levél megírásakor. Márpedig csak abban az esetben volna indokolt a görög szónoklattan ill. a görög levélstruktúrák alkalmazása a levélre, ha végig, a levél teljes hosszában bizonyítani lehetne, hogy a bebörtönzött Szent Pál tudatosan alkalmazkodott kora irodalmi elvárásaihoz.

Egy szempontból mégis fontos a külső irodalmi formák figyelembe vétele: amikor a Szentírásnak ezt a könyvét „levél”-nek nevezzük, ez az ítéletünk a szöveg szerkezetének lényeges elemein nyugszik, és pedig mindenekelőtt a kezdés és a befejezés formáján: a Filippi levél címzéssel, üdvözléssel és nyitó hálaadással kezdődik (Fil 1,1-11) és záró üdvözlésekkel ér véget (Fil 4,21-23).

Azzal a külső elvvel tehát, hogy a Filippi levelet egyáltalán levélnek tekintjük, a szöveg kölső keretét alkalmasan föl tudjuk vázolni. Ezen belül viszont gyümölcsözőbbnek tűnik önmagában a levél gondolatmenetét elemezve részekre bontani a szöveget.

A levél belső szövegpárhuzamainak kimutatásával vázolja föl a maga szerkezeti javaslatát Garland⁷². Úgy látja, hogy különösen erős tematikus hasonlóság van a Fil 1,27 és a Fil 4,3 versek között, szemantikai szinten

⁷¹ N. WALTER, «Der Brief an die Philipper», 1998¹⁸, 18-19.o.

⁷² D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 160-161.o.

pedig fontos, hogy a *συναθλέω* – *együtt küzdeni* ige két előfordulása az egész Újszövetségben ebben a két versben van. Ezek alapján Garland úgy véli, hogy ezek a versek keretet alkotnak, és így a Fil 1,27-4,3 a levél önálló szerkezeti egysége: hosszan előkészített intés Evódia és Szüntükhe felé, akik Garland szerint a filippi gyülekezet kiemelkedően fontos vezetői lehettek.

Garland cikke megkerülhetetlen mindazok számára, akik a szöveg irodalmi egységét állítják. A sok szemantikai egyezés, amit a levél egyes részei között kimutat, igen sok kutató véleménye szerint⁷³ döntő érvekkel támasztja alá, hogy a levél egésze egy időben íródott. Mégsem tűnik meggyőzőnek azt az érvelése, hogy ezek a szemantikai egyezések egyúttal a levél struktúráját is megmutatnák.

Bárki bármilyen szöveget ír, észreveszi, hogy néhány sajátos kifejezés újra-meg újra visszatér. Hogy azonban ezek éppen a szöveg strukturális kulcspontjain bukkannának elő, általában nem igazolható. Jelen esetben a Garland által kiemelt két kifejezés mellé odatehetjük azokat a szemantikai kapcsokat, amelyek pl. a Krisztushimnuszot kötik össze a szövegkörnyezettel⁷⁴. Különösen szép példa a „μέχρι θανάτου - halálíg” kifejezés a Fil 2,8 versben Krisztus tényleges halálára vonatkozóan⁷⁵, ill. a Fil 2,30 versben Epafroditosz halállal dacoló hősiességére vonatkozóan⁷⁶. A szókapcsolat így az egész Szentírásban nem fordul elő másutt. Pál nyilván a himnuszról veszi, és a fejében forgatja, amikor Epafroditoszról ír. Ez a kifejezés (és sok hasonló, amit látni fogunk) erős

⁷³ U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 62.o.

⁷⁴ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS...», *JThS* 37 (1986) 346.o.

⁷⁵ Fil 2,8a ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου - *Megalázta önmagát, engedelmes lett a halálíg.*

⁷⁶ Fil 2,30a ὅτι διὰ τὸ ἔργον Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισεν - *Hiszen ő Krisztus ügye miatt a halálíg közeledett.*

jelzés arra, hogy a himnusz nem idegen test a Filippi levélben, hanem szerves része annak, viszont az ilyen szempontból fontos szemantikai kapcsolatok aligha tekinthetők struktúraformálónak.

Egy jellemző teológiai téma alapján vázolja föl a levél egy lehetséges struktúráját R. Dupont-Roc⁷⁷. A *κοινωνία* - közösség kifejezés szócsoportjának elhelyezkedését vizsgálja. Érdekes módon három helyen fordul elő a himnusz előtt, és három helyen utána, ezzel mintegy középpontba állítja magát a himnuszt. Mégis joggal nevezi Vanni mesterkéltnek ezt a szerkezeti javaslatot, hiszen nem lehet állítani, hogy a „közösség” lenne az egyetlen, vagy akár csak a legfontosabb teológiai téma a levélben⁷⁸. Jellemző témaként sokkal inkább kínálkozik az „öröm”, mégpedig Gyökössy Endre találó kifejezésével a szenvedésben is Krisztusra tekintő „mégis öröm”⁷⁹.

Igen érdekes Vanni szerkezeti megközelítése. Ő a levél belső részét a jellemző alany váltakozása alapján osztja egységekre, míg külső keretként elfogadja a bevezető és a záró üdvözlőket⁸⁰. Az alany váltakozása világosan észrevehető a levél szövegében, amely szép dokumentuma Pál és a filippiek mély, kölcsönös szeretetének. Pál fölváltva beszél önmagáról, mint „én”-ről, és a filippiekről, mint „ti”-rőlatok, ill. közösen „mi”-rőlünk. Ha váltás történik, akkor általában új téma is kerül szóba. Így a „jellemző alanyt” figyelve érzékelhetjük, hol vált a levél új témára.

⁷⁷ U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 67.o. hivatkozik: R. DUPONT-ROC, «De L’Hymne Christologique à une vie de Koinonia. Étude sur la Lettre aux Philippiens», *EstB* 49 (1991) 451-472.o.

⁷⁸ U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 67.o.

⁷⁹ GYÖKÖSSY E., *MÉGIS öröm*, 1998, 15.o.

⁸⁰ U. VANNI, «Verso la struttura...», 1998, 81-82.o.

Talán érdemes megemlíteni, hogy Barbaglio is nagyon hasonló szerkezetet vázol föl⁸¹. Ő is az alanyok váltakozását tartja a gondolatmenet alapjának, a határok többnyire meg is egyeznek Vanni javaslatával, a különbség csak annyi, hogy Barbaglio strukturája nem olyan részletes, a 4,10-20 verseket pl. nagyobb egységként kezeli, amit magam is átvettem tőle⁸².

Vanni fölveti azt is, hogy a Fil 2,18-cal a levél első tematikus egysége lezárulna⁸³. Erre a gondolatra érdemes figyelmet fordítani, mert a Fil 2,29-től kezdődően valóban érződik a váltás. Addig főleg általános intésekkel fordul Pál a filippiek felé, utána viszont konkrét ügyeket vesz sorra. A mellékszereplők túlnyomó többségét a Fil 2,18 után említi a szöveg. Vitatható ugyanakkor, hogy a Fil 4,1-gyel egy második tematikus egység zárulna le⁸⁴.

Korábban láttuk, hogy a levélnek négy főszereplője/főszereplő csoportja van (vö. 8.3 sz. melléklet), akikre a személyemléteik 89%-a vonatkozik (239/268), az emléteik mennyisége alapján sorba téve: a filippiek, ill. a közékük tartozó személyek és alcsoportok, Pál, Jézus Krisztus és Isten.

Érdeemes hasonlóan analizálni a ragozott igéket. A következő táblázat mutatja, hogy 161 ragozott igéből 66 Pálra, 45 a filippiekre vonatkozik, 4 mindkettőjükre, 14 Istenre ill. Krisztusra vonatkozik, 21 más személyekre, 11 nem személyre, ezekben az esetekben a birtokos szerkezet vizsgálatára lenne szükség, ennek talán nincs értelme ilyen csekély eset-számnál.

⁸¹ G. BARBAGLIO, *La Teologia di Paolo...*, 1999, 323-328.o.

⁸² uo. 322.328.o.

⁸³ U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 74.o.

⁸⁴ uo.

Konjugáció	Előfordulás
Egyes szám 1. személy	66
Egyes szám 2. személy	1 (Fil 4,3a: „Téged is fölkérlek, igazi munkatársam, <i>segíts</i> nekik – συλλαμβάνου)
Egyes szám 3. személy	38 (ebből 7 a Fil 2,5-11-ben, és összesen 9 írja le Isten cselekvését, 5 Krisztusét, 13 más személyekét, 11-nek nem személy az alanya, pl. Fil 3,7a: „Ami számomra nyereség <i>volt</i> ”)
Többes szám 1. személy	4
Többes szám 2. személy	45
Többes szám 3. személy	7 (mind más személyekre vonatkozik)
Összesen	161

Ennek alapján a jellemző alanyok váltakozására épülő szerkezeti javaslat nagy előnye minden eddigivel szemben, hogy a mennyiségileg két leggyakoribb szereplő ill. szereplőcsoport említéseire épül.

Hiányos ugyanakkor a javaslat annyiban, hogy a másik két igen gyakran emlegetett szereplőt: Jézus Krisztust és Istent nem veszi számításba.

Krisztus és Isten említései a Fil 2,6-11-ben található Krisztushimnuszban struktúraformáló erejűek, hiszen ott rajtuk kívül egy további mellékszereplő csoport kerül említésre: egyetemesen mindenki⁸⁵. A Krisztushimnusz jellemző alanya a Fil 2,6-8 versekben Krisztus, a Fil 2,9-11-ben Isten.

Indokolt tehát a jellemző alanyok változására építeni a Filippi levél szerkezetét, de a jellemző alanyok keresésénél mind a négy főszereplőt tekintetbe kell venni.

2.3.2 A levél szerkezete a jellemző alanyok váltakozása alapján

Fil 1,1-2 Címzés

A Filippi levélre is, mint Pál leveleire általában, jellemző a címzésnél az antik levélstílus alkalmazása⁸⁶: a feladó megnevezése (superscriptio):

⁸⁵ vö. Fil 2,10.11 *minden* térd hajoljon meg... és *minden* nyelv vallja...

⁸⁶ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 29.o. vö. W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 1,1-6,11)* 1991, 99.o.

Fil 1,1a, a címzett megnevezése (adscriptio): Fil 1,1b, és az üdvözet (salutatio): Fil 1,2. A Fil 1,2 versnek betű szerint megfelelő üdvözlő mondattal a Corpus Paulinumban nyolcszor találkozunk levelek nyitáskor, és egy variációval egyszer, az Ef 6,23-ban levél zárásakor is.

Fil 1,3-11 Hálaadás és könyörgés

A szöveget mint egységet a levél első ragozott igéje vezeti be és utána Isten említése (Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ - *hálát adok Istennek*). A hálaadás dimenziói a lehető legátfogóbbak: Pál mindenkor, minden könyörgésében minden filippi keresztényért könyörög. Az időbeli dimenziók is átfogóak: a gyülekezet alapításától („*az első naptól*”) mostanáig tart a hálaadás, és Pál kifejezi reményét a beteljesülésre is Jézus Krisztus napjáig (vö. Fil 1,5-6).

Ezt a részt reflexió követi az eddig írottakra (Fil 1,7-8), ahol Pál kifejti, mennyire a szívébe zárta a közösséget, akik bilincseiben is társai lettek (célzás az adományokra?), és mennyire vágyódik utánuk. Ezt a részt az 8. verset bevezető „*Isten a tanúm*” fordulat teszi különösen ünnepélyessé.

Végül egy újabb imádság ad keretet a szakasznak, ezúttal kérő ima a jövőbeli beteljesedésért.

A szakasz Isten említésével kezdődik, a közepén van egy különösen ünnepélyes utalás Istenre, és Isten említésével zárul. Jézus Krisztus említései is jellegzetesek: a három alrész végén fordulnak elő.

Fil 1,12-26 Pál beszámol helyzetéről

A szakasz kezdetét a „*δὲ*” kötőszó jelzi, ami után új gondolatmenet kezdődik: Pál beszámolója a saját helyzetéről. A lezárás a Fil 1,26-ban található célzás arra, hogy Pál kiszabadulása után esetleg el tud majd jutni Filippibe.

Pál beszámolója tartalmilag két fő részre osztható: elmélkedés a jelen

helyzetről (Fil 1,12-19) és elmélkedés a jövő kilátásairól, a vértanúság lehetőségéről (Fil 1,20-26). Mindkét elmélkedést a filippi közösséggel való imádságos egységre való utalás zárja le: a jelen helyzet a filippiek imádsága és Jézus Krisztus Lelkének segítségével válik Pál előrehaladására (vö. Fil 1,19), ill. Pál a találkozás és a filippiek Krisztusban való előrehaladása érdekében reméli életben maradását (vö. Fil 1,25-26).

A szakaszban említett mellékszereplők a Pál környezetében élő keresztények, akik Pál bilincsein fölbátorodva különféle szándékokkal hirdetik Krisztust.

Fil 1,27-2,5 Intések a kitartásra és az egységre

A szakaszt egy intés vezeti be: „*Csak (Móvov) Krisztus evangéliumához méltó hitközösségben legyetek (πολιτεύεσθε)*” (Fil 1,27a). Formálisan a „Móvov” – szó mutatja az új gondolatmenet kezdetét⁸⁷. A szakasz lezárása ismét Krisztusra irányítja a figyelmet, így a két említés keretbe foglalja ezt a szakaszt: „*Arra törekedjétek magatokban, ami Krisztus Jézusban is (volt)*” (Fil 2,5)

E kereten belül két kisebb gondolatmenet találunk: a Fil 1,27b-30-ig tart a filippiek mások által okozott szenvedéseinek az elemzése Krisztus szenvedései fényében, a Fil 2,1-4 pedig a gyülekezeten belüli szeretetre és összhangra buzdít. Mindkét részben jelen van Pál szerető figyelme, az első szakaszt a lehetséges Filippi utazására vonatkozó célzás vezeti be, a másodikat az a fölszólítás, hogy „*tegyétek teljessé az örömet*” (Fil 2,2).

A szakaszra jellemző mellékszereplőcsoport a hívek filippi ellenfeleinek első csoportja, valószínűleg a pogány társadalmi közeg, esetleg a hatóságok is.

⁸⁷ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 97.o.

Fil 2,6-11 A Krisztushimnusz

A szakasz szerepe a levélben illusztratív: miután az előző szakaszban Pál nyomatékosan intette a híveket Krisztus követésére, itt megvilágítja, mit jelent ez. A himnusz két főrészét Krisztus önmegalázásának (Fil 2,6-8) és fölmagasztalásának (Fil 2,9-11) nevezi a kutatás a szöveg egy-egy jellegzetes igéje alapján⁸⁸.

Ahogy már szó volt róla, a szöveg két jellemző alanya Krisztus és Isten, mellékszereplője pedig „egyetemesen mindenki”, amit a szövegben sokkal költőibben fejez ki a „minden térd” ill. „minden nyelv” kifejezés.

Fil 2,12-16a Krisztus követése az engedelmisségben

Krisztus példájának említése után az új szakaszt az „*így tehát kedveseim*” – fordulat vezeti be, jelezvén, hogy a közvetlen konzekvenciák levonása következik. A szakasz a záró intésig tart: „*...Ragaszkodjatok az élet igéjéhez!...*” (Fil 2,16a)

A fő téma az engedelmisség: „*...amint mindig is engedelmeskedtek... Tegyetek meg mindent zúgolódás és habozás nélkül*” (Fil 2,12.14).

Ez nyilvánvaló válasz arra, hogy az emberré lett Krisztus magatartásának legfőbb jellemzőjeként a himnusz az engedelmisséget mutatja be.

A szakasz főszereplői tehát egyértelműen a filippiek.

Fil 2,16b-18 A kölcsönös öröm

Pál ismét magát említi a 2,16b-ben: fáradtsága, lehetséges életáldozata értelmének nevezi a filippiek hitét, és a gondolatmenet a minden külső veszedelemmel dacoló közös örömré való fölszólításba torkollik.

E közös öröm mögött ott van „Krisztus napjának” említése, amikor az apostol áldozata (és értelemszerűen a filippiek hűsége) Krisztus előtti

⁸⁸ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 112.o.

dicsőség lesz.

Említettük Vanni fölvetését, hogy e szakasz végén lezárul a levél első tematikus egysége. Az eddigi szakaszok áttekintése alapján érdemes ezt a szövegegységet fölvázolni.

A levél első szövegegysége (Fil 1,1-2,18)

Több szerző is fölveti, hogy a Krisztushimnusz a Fil 1,27-2,16a/2,18 egységes gondolatmenetébe illeszkedik, és a szöveg így alkot egy hosszú szakaszt⁸⁹. Vitattuk ezt a véleményt azon az alapon, hogy a jellemző alanyok változása ezen a szövegrészen belül többször is megfigyelhető. Mindenképpen figyelmet érdemel azonban az az egységes gondolatsor, amelyet e szövegrész szakaszai koncentrikus struktúrában kirajzolnak⁹⁰, és amibe jól beleillik az előző szakasz második szakaszrészé is, Pál reflexiója a saját életkilátásaira.

Szakasz A szakaszrészek által kirajzolt egységes gondolatmenet

Fil 1,12-26	A	Fil 1,20-26: Pál élete/halála
Fil 1,27-2,5	B	Fil 1,27-30: intés a kitartásra a külső üldöztetésben
	C	Fil 2,1-5: intés a belső egységre
Fil 2,6-11	D	Fil 2,6-11: Krisztus, mint öskép és példakép
Fil 2,12-16a	C'	Fil 2,12-13: intés a belső egységre
	B'	Fil 2,14-16a: intés a kitartásra a külső üldöztetésben
Fil 2,16b-18	A'	Fil 2,16b-18: Pál élete/halála

Ez a gondolatmenet szigorú logikával mutat rá a gyülekezet kettős feladatára, a külső üldöztetéssel szembeni kitartásra és a belső egységre, hiszen a széleken Pál lehetséges életáldozatával, középen pedig Krisztus

⁸⁹ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 155.o; U. VANNI, «Verso la struttura letteraria.», 1998, 72-73.o; G. BARBAGLIO, *La Teologia di Paolo...*, 1999, 325.o; R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 88.o.

⁹⁰ vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 157.o. A szerző a struktúrát csak a Fil 1,27-2,16 közötti részben vázolja föl, a magam részéről azonban úgy vélem, hogy logikusan illeszkedik hozzá mind a Fil 1,20-26, mind a Fil 2,16b-18, és ilyen módon ez a hosszú gondolatmenet sokkal inkább a levél első felét határozza meg, mint pusztán egy hosszú szakaszt.

megvalósult életáldozatával emlékeztet rá, hogy mennyire fontos Istennek a filippi keresztény közösség.

Bár a levél 1,1-20-ig terjedő szövegrésze nem illeszthető közvetlenül ebbe a gondolatsorba, mégis a stílus ott is hasonló, általános intelmekkel találkozunk, így a levél első szövegegysége a Fil 1,1-2,18-ig terjedő rész.

Fil 2,19-3,3 Ellentétes példák

A címzésben már említett Timóteus nevének említése jelzi a levél új szövegegysége, és azon belül új szakasza kezdetét.

A szakasz két szakaszrészre osztható: az első részben Timóteus és Epafroditosz Filippibe küldéséről, ill. Pál remélt odautazásáról van szó. Ennek kapcsán az apostol kinyilvánítja a két küldött iránti mély bizalmát, és példaként állítja őket a filippiek elé.

A küldöttek dicsérete előkészíti azt az ellentétes intéssort, amit a következő szakaszrészben találunk. Az első intéssor pozitív, konkrét fölszólítás arra, hogy a gyülekezet becsülje meg „*az ilyen férfiakat*”, a második intéssor negatív: a három híres „βλέπετε”- fölszólítás, ami a tévtanítók rossz példájára figyelmeztet. A két intéssort a 3,1b-ben leírt szónoki hezitálás köti össze⁹¹.

A közös következtetés, hogy Isten szövetséges népét „mi” alkotjuk lelkileg körülmetélt keresztények, akik Krisztusban bízunk, és nem a testben.

Fil 3,4-14 Pál példája

A szakaszt a „καίπερ – ámbár” szó vezeti be, és utána Pál életéről van szó. A gondolatmenet átvezetése folyamatos, hiszen a bevezető félmondat ellentétes khiazmust képez képez az előző szakasz végével:

⁹¹ vö. J. T. REED, «Philippians 3:1...», *JBL* 115/1 (1996) 89.o.

A [*mi vagyunk a...*] *nem testben*

B *bizakodók*

B' *ámbar én bizakodhatom*

A' *testben is*

E formai kapocs ellenére a B', A' sorokat mégsem soroljuk az előző szakaszhoz, hiszen tartalmilag már nem Pál és a filippiek hitben való közösségéről van szó, mint az előző mondatban, hanem az új szakasz első témájáról, Pál zsidó múltjának értékeléséről. Mind az „ἐγώ” személyes névmás, mind a „testben való bizakodás” két állítása – az előző tagadással szemben – összeköti a 4a és a 4b verset egymással és a következőkkel.

Pál a tévtanítókkal hangsúlyosan szembeállítva önmagát állítja a filippiek figyelmébe. A szakasz első részében összefoglalja megtérés előtti zsidó farizeusi életútját (Fil 3,4-6), második részében a megtéréssel kezdődő keresztény életútját (Fil 3,4-9), majd a harmadik részben jövődő részvállalását Krisztus szenvedéseiben, halálában és reményét a föltámadásban (Fil 3,10-11). Ezek alapján a negyedik rész a jelenről szól, amelyet a célnak nekidőlő erőfeszítés jellemez (Fil 3,12-14).

Fil 3,15- 4,1: Ellentétes példák

A szakaszt az „οὖν” kötőszó vezeti be, amely jelzi, hogy a következők levonása következik az előző szakasz alapján. E következtetések szép koncentrikus struktúrában függnék össze:

- A (Fil 3,15-16) *Buzdítás a kitartásra*
B (Fil 3,17) *Pál példája a hívek elé állítva*
C (Fil 3,18) *Az ellenfelek ellenpéldája*
C' (Fil 3,19) *Az ellenfelek végső sorsa*
B' (Fil 3,20-21) *A hívek végső sorsa*
A' (Fil 4,1) *Buzdítás a kitartásra*

Az A és B ill. B' és A' részek között szintetikus paralellizmus van, úgyszintén a C és C' részek között, míg a B és a C ill a B' és C' között antitetikus paralellizmust találunk.

Pál mélységesen elkötelezett abban, hogy a hívek ne Krisztus kereszti je ellenségei példáját és végső sorsát válasszák (vö. Fil 3,18-19), hanem azt, amit Pálnál látnak, és aminek a jutalma Krisztustól jön.

Fil 4,2-3 Evódia és Szüntükhe

Néhány eddig nem említett személy neve jelez egy rövid szakaszt: Pál fölhív egy belviszály rendbetételére, ami filippi keresztény asszonyok, Evódia és Szüntükhe között tört ki és megzavarhatta a közösség életét. A részletekről nem sokat tudunk meg, de Pál utal néhány személyre, akik közreműködésére számít.

Fil 4,4-9 Általános intelmek

A „Χαίρετε - Örüljete” – fölszólítás jelzi, hogy Pál ismét a gyülekezet egésze felé fordul. A szakasz két gondolatmenetből áll, mindkettő az Istentől jövő békére való utalással zárul. Az első gondolatmenet (Fil 4,4-7) az örömről, mint általános mentalitásra figyelmeztet, a második a konkrét dolgokban való erkölcsi helytállásra, és itt ismét előjön Pál, aki tanítását és személyes példáját ajánlja a hívek figyelmébe.

Fil 4,10-20 Az ajándékok témája

A szakasz kezdetét az egyes szám 1. sz. ige és a „δέ” kötőszó jelzi a Fil 4,10 elején. A végét az „Ámen”-szó a Fil 4,20 végén.

Pál itt a korábban említett „köszönet nélküli köszönettel” válaszol a kapott ajándékokra. A szakaszt Fee javaslatát követve három szorosan

összetartozó részre bontjuk⁹². Mindhárom rész egy elismerő mondattal kezdődik, amivel Pál megdicséri a filippieket az adományokért. Utána Pál reflektál a filippiek helyzetére, majd a saját függetlenségét hangsúlyozza az adományoktól, ill. a szakasz végén az Isten iránti háláját nyilvánítja ki.

Fil 4,21-23 Záróáldások

Az utolsó három versben kitágul a kör mind a filippiek, mind Pál oldalán. A Filippieknek át kell adniuk Pál köszöntését mindazoknak is, akik nem olvassák a levelet, Pál oldalán pedig ott vannak az üdvözlők között a császár házából való keresztények is.

A levél második szövegegysége (Fil 2,19-4,23)

A levél második felére az jellemző, hogy konkrét ügyeket említ, és az általános intelmek ezekből a konkrét ügyekből nőnek ki: Timóteus küldése, Epafroditosz küldése, a tévtanítók ügye, Evódia és Szüntükhe viszálya, hálaadás az adományokért.

Bár a 3. fejezetben a tévtanítókhoz kapcsolódó hosszú gondolatmenet után váratlanul éri az olvasót Evódia és Szüntükhe említése, vitatjuk azt a véleményt, hogy ezzel új szövegegység kezdődne: egyszerűen egy újabb konkrét ügy kerül szóba. Semmiképpen nincs akkora hangnemváltás, mint a Fil 2,18 és 19 között⁹³.

Erre a szövegegységre is jellemző egy hosszan összefüggő gondolat-sor, amely szövegegység nagyobb részét meghatározza. Epafroditosz-blokknak neveztük azon az alapon, hogy Epafroditosz küldésének a témája után kerül szóba két ügy, amiről nyilvánvalóan Epafroditosz tudósított: a tévtanítók ügye ill. Evódia és Szüntükhe viszálya, majd Epafroditosz által hozott ajándékokért való hálaadás következik.

⁹² G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 425.o.

⁹³ Vitatom: U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 79.o.

Összegezve a levél egészéről azt mondhatjuk, hogy szakaszainak nagyobb része közvetlenül illeszkedik a két nagyobb gondolatmenetbe, a többi szakasz pedig logikusan helyezkedik el e gondolatmenetek előtt és után, ilyen módon az egyes gondolatmenetek meghatározzák az első ill. második szövegegység mondanivalóját.

2.4 A levél tanítása

Az eddigiekben áttekintettük a levél keletkezéséről folyó szakirodalmi vitát, és amellet érveltünk, hogy a levél egy időben keletkezett, egységes irat.

Ezután áttekintettük a levél szerkezetére vonatkozó elméleteket, és arra jutottunk, hogy a levél szerkezete azt a gondolati hullámzást követi, ahogyan Pál a filippiekről ill. önmagáról ír a Krisztusban való egység alapján.

Most eljutottunk arra a pontra, hogy kiindulásképpen megfogalmazzuk a levél egységes tanításáról szóló elméletet, amelynek bizonyítása jelen munka legfőbb célja. Úgy véljük, hogy a levél szakaszaiban említésre kerülő témákból egységes tanítás bontakozik ki, amelynek bizonyos részeit egész levélszakaszok hordozzák, más részei több levélszakaszban egymás után bukkannak föl.

A levél gondolati magjának a Fil 2,6-11-beli Krisztushimnuszt tekintjük. Már a szerkezeti áttekintésben láttuk, hogy a himnusz ott van az első szövegegység fő gondolatmenetének a magjában, de látni fogjuk azt is, hogy sok szállal kötődik a második szövegegységhez is.

A levél egésze Krisztus himnuszban leírt öнкиüresítését teszi egyetemes emberi életmodellé, amelyre „Krisztus Napján” a Krisztus fölmagasztalásában való részesedés, „Krisztus elnyerése” (vö. Fil 3,8) lesz Isten válasza.

Ezt az életmodellt Pál a saját és a közvetítő munkatársak példáján mutatja meg, megdicséri a filippieket mindazért, amiben már e példa követőinek bizonyultak, fölszólítja őket a példa állhatatos követésére, és rámutat azok sorsára, akik más utat választanak.

Amikor „példáról” és „életmodellről” beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy nem antik héroszok vagy modern sztárok követéséről van szó, akik *„magunkra hagynak minket arra irányuló erőfeszítésünkkel, hogy hasonuljunk ahhoz, akit csodálunk”*⁹⁴. Pál ismételten hangsúlyozza Krisztus közelségét, és saját mélységes személyes elkötelezettségét azok iránt, akiket Krisztus és a saját példájának követésére buzdít. *„Az a követés, amelyre a hit indít, más mélységben zajlik, hiszen a Szentlélek munkája, aki belsőleg formál minket Krisztus képére, s olyan jól belénk vési »az érzéseket, amelyek a Krisztus Jézusban vannak«, hogy mi is mintaképekké válhatunk mások számára, miközben magunk szintén példának tekinthetjük a bennünk ugyanúgy jelenlévő Krisztust.”*⁹⁵

A különféle életmodelleket Pál nyelvileg a „*φρονέω*-törekшем” igével ragadja meg, ami tíz helyen fordul elő a szövegben, mind Krisztussal, mind Pállal, mind a filippiekkal, mind az ellenfelekkel kapcsolatban. Vállalva ezért a magyarban kicsit furcsa hangzást, a következőkben Krisztus, Pál, stb. „törekvéséről” fogok beszélni.

Két lényeges különbség van Krisztus törekvése és Pál ill. a hívek törekvése között. Egyrészt, Krisztus törekvése már beteljesült, míg Pál és a hívek a „már és a még nem feszültségében élnek”. Másrészt, Krisztus az Istennel egyenlőként önként választja az emberlétet, és Isten az, aki fölmagasztalja őt, míg Pál és a hívek Krisztus életébe kapcsolódnak be, „Krisztusban vannak”, az ő örömük már most Krisztus, jutalmuk pedig

⁹⁴ S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne...* 1993; magyar ford. 134.o.

⁹⁵ uo.

Krisztus teljes elnyerése lesz. Krisztus törekvése az Istennel való egyenlőségen alapul, a keresztények hasonló törekvése pedig az örömben, amely a Krisztussal való egységből fakad.

A szenvedésekben is megmaradó keresztény „mégis öröm” a levél alaptémája. Ezt kívánja statisztikailag is bizonyítani a 7.2 sz. kitekintés. Pál minden helyzetben, a vértanúság lehetőségétől fenyegetve is örül, és együtt örül a filippiekkel, mert a kereszthalálíg engedelmes Krisztussal való közösség tökéletlenül bár, de már most is fönnáll.

Így Krisztus nem pusztán példa a a hívek számára, hanem Ő a keresztény közösség alapja, a keresztények remélt megdicsőülése részesedés Krisztus fölmagasztalásában. Szerencsés kifejezés azt mondani, hogy Krisztus „nem példakép, hanem őskép” a keresztények számára⁹⁶. Ebből következik, hogy életünk minden igaz cselekedete Krisztusban megvalósuló papi szolgálat, liturgia. Látni fogjuk, hogy az ószövetségi liturgikus szakkifejezések átvitele a keresztény életre, szintén meghatározó jellegzetessége a levélnek.

A 8.7 sz. melléklet sematikusán mutatja ezt a gondolati szerkezetet. A levél tanítása 8 tematikus egységre bontható, melyek az ott jelzett séma szerint szorosan összefüggnek. 4 tematikus egység szól az egyes szereplők törekvéseiről:

⁹⁶ „Urbild, nicht Vorbild” vö. U.B. MÜLLER, «Der Christushymnus Phil 2,6-11.», ZNW 79 (1988) 17.o, idézi: E.KÄSEMANN, «Kritische Analyse von Phil. 2,5-11», EVB I, 1965⁴, 53.o. A Bibliográfiában található első kiadásban (1950) nem találtam ezt a mondatot.

1. Krisztus törekvése az önküresítésben és a felmagasztalásban: Fil 2,6-11
2. Pál és munkatársai Krisztust követő törekvése: Fil 1,12-26. 2,19-30. 3,4-11. 4,10-20
3. A filippiek Krisztust követő törekvése: Fil 1,27-2,5. 12-16a. 4,2-3
4. Az ellenfelek Krisztust elvető törekvése: Fil 3,18-19

További négy tematikus egység olyan közösség-kijelentés, amely az egyes szereplők törekvéseit összekapcsolja:

5. Krisztus és Pál közössége: Fil 3,12-14
6. Krisztus és a filippiek közössége: Fil 3,1. 4,4-9. 4,21-23
7. Pál és a filippiek közössége Krisztusban: Fil 1,1-11. 2,16b-18. 3,3. 3,15-17. 3,20-4,1. 4,21-23
8. Az ellenfelek elutasítása: Fil 3,2

Az alábbi áttekintő táblában bemutatom, hogy a nyolc témacsoport valóban átfogja a levél egészét:

Hely	Téma	Hely	Téma
Fil 1,1-11	7	Fil 3,4-11	2
Fil 1,12-26	2	Fil 3,12-14	5
Fil 1,27-2,5	3	Fil 3,15-17	7
Fil 2,6-11	1	Fil 3,18-19	4
Fil 12-16a.	3	Fil 3,20-4,1	7
Fil 2,16b-18	7	Fil 4,2-3	3
Fil 2,19-30	2	Fil 4,4-9	6
Fil 3,1	6	Fil 4,10-20	2
Fil 3,2	8	Fil 4,21-23	7
Fil 3,3	7		

Érdeemes azonnal hozzátenni, hogy az egyes témák többnyire a levél más szakaszaiban is előkerülnek, de ott nem meghatározóak. Különösen a közösség-kijelentésekre jellemző, hogy sok helyen előkerülnek, hiszen ez a közösség lényege. A levél ezen háttér-szerkezetét ezért úgy tudjuk legjobban kimutatni, ha az egyes levélszakaszokat vizsgáljuk meg abból a szempontból, hogy a nyolc összefüggő, egységes tanítássá összeálló téma hogyan bukkan föl bennük.

Először megvizsgáljuk Krisztus törekvését, amit a Krisztushimnusz mutat be. Utána megvizsgáljuk azt a négy szakaszt, ahol Pál saját törek-

vését ajánlja követésre. Utána, mivel a munkatársak és az ellenfelek el-
lentétes példái szorosan összefonódnak, ezeket a levélszakaszokat ele-
mezzük. Végül megnézzük azokat a szakaszokat, ahol Pál közvetlenül
fordul a filippiekhez. Mindeközben folyamatosan figyelünk a közösség-
kijelentésekre, amelyek összekapcsolják a levél különféle szereplőit, ill.
azonos logika szerint szembeállítják őket az ellenfelekkel.

Úgy véljük, ez az elemzési logika, amely tehát a levél fő témáit az
egyed-
egyed szakaszokban igyekszik fölmutatni, jó középút, amely alkalmas
arra, hogy a levél egészének a tanítását meggyőzően bemutassa, és az
egyed-
egyed levélszakaszok belső sajátosságait is tiszteletben tartsa.

3. A Krisztushimnusz (Fil 2,6-11), mint a Filippi levél gondolati magja

[5 Arra törekedjétek magatokban, ami Krisztus Jézusban is (volt)]

6 aki Isten alakjában lévén nem zsugoriságot (ἀρπαγὸν) érzett emiatt az Istennel való egyenlőség miatt, 7 hanem önmagát kiüresítette, rabszolga alakját vette fel, hasonló lett az emberekhez és vonásai szerint emberként jelent meg. 8 Megalázta önmagát, engedelmes lett a halálig, mégpedig a kereszthalálig.

9 Ezért Isten fölmagasztalta őt, és olyan nevet adott neki, amely minden más név fölött van, 10 hogy Jézus nevére minden térd hajoljon meg az egekben, a földön és az alvilágban, 11 és minden nyelv vallja, hogy »Jézus Krisztus az Úr!« az Atyaisten dicsőségére.

3.1 A himnusz helye a páli teológiában

A Krisztushimnusz modern szakirodalmának kezdőpontja minden bizonnyal Ernst Lohmeyer *Kyrios Jesus* c. monográfiája⁹⁷.

Lohmeyer legutóbbi időkig általánosan elfogadott tézise szerint a Fil 2,5-11-ben a levél egészénél jóval ősbib Krisztushimnusz ismerhető föl, ami eredetileg önálló irodalmi egységként létezett az őskeresztény liturgiában, szerzője pedig biztosan nem Szent Pál apostol.

E tézis alapján hatalmas szakirodalmi vita keletkezett. Lohmeyer maga azt a véleményt fejezte ki, hogy a szöveg formai párhuzamait a Zsoltárok könyvében ill., Salamon zsoltárainál kell keresni⁹⁸, tartalmi párhuzamait pedig ezen kívül Deuteroizaiásnál, a szenvedő szolga énekeinél⁹⁹.

Ő ebből azt a következtetést vonta le, hogy a himnusz eredeti nyelve arám, és szerzői palesztinai zsidókeresztények. Fitzmyer e véleményt

⁹⁷ E. LOHMEYER, *Kyrios Jesus*, 1927/28, 1961².

⁹⁸ uo. 11.o.

⁹⁹ uo. 33.o.

követve az egész himnuszt lefordította arámra a korabeli palesztinai dialektusnak megfelelően, és kijelentette, hogy ez annyira egyszerűen megtehető, hogy jele annak, hogy a himnusz eredeti nyelve az arám volt¹⁰⁰.

Lohmeyer legfontosabb érvei, hogy a himnusz szerkezete szigorúan zárt, véleménye szerint igen kevésbé kapcsolódik a levél többi részéhez, és rendkívül magas benne a hapaxlegomenák, egyszer előforduló szavak száma, ezért az egész nyelvhasználata idegen Szent Páltól¹⁰¹.

A himnusz zárt szerkezete egyértelműen igazolható, de a későbbiekben látni fogjuk, mennyi szállal kötődik mégis a levél többi részéhez.

Lényegében cáfolható viszont, hogy a hapaxlegomenák száma rendkívül magas volna. A 8.8 sz. mellékletben készítettem egy szóstatistikát, ami ezt világosan mutatja. A korábban bemutatott szerkezeti javaslat szerint szakaszokra bontottam a Filippi levelet, és megnéztem, melyik szakaszra hány hapaxlegomena esik az egész Újszövetséghez ill. a Corpus Paulinumhoz képest.

Bár a himnusz hapaxlegomenáinak gyakorisága duplája a levél átlagos gyakoriságának, és az is igaz, hogy a legmagasabb a levélen belül, mégsem mondhatjuk, hogy kivételesen magas volna: a himnusz 39,5%-os gyakoriságát az Újszövetség egészéhez képest számolva, közvetlenül követi a Fil 4,10-20 a maga 35,5%-os gyakoriságával.

Fontosabb szempont a Corpus Paulinumhoz képest számolt gyakoriság, hiszen az érv az, hogy a Szent Pál szóhasználatától idegen szavak száma magas. Valóban magas, 65,8%, de ez még mindig kevesebb, mint a Fil 4,2-3-ban adódó 78,9%-os gyakoriság (a személyneveket nem vettem hapaxlegomenának). Tarthatjuk ezt a szakaszt túl rövidnek ahhoz, hogy a statisztikánkban figyelembe vegyük,

¹⁰⁰ J.A. FITZMYER, «The Aramaic Background...», *CBQ* 50 (1988) 476.o.

¹⁰¹ E. LOHMEYER, *Kyrios Jesus*, 1927/28, 1961², 8.o.

de akkor is ott a himnuszt közvetlenül követő Fil 2,12-16a szakasz a maga 61,7%-es gyakoriságával. Itt a szavak száma magasabb, mint a himnuszban, a gyakoriság eltérése pedig jelentéktelen.

A szóstatisztika önmagában tehát nem alapozza meg azt a hipotézist, hogy a himnusz szerzője nem lehetett Pál. Annyit láthatunk belőle, hogy a szakasz szóhasználata némiképp elüt a levél többi részének a szóhasználatától, és ez mindenképpen érv arra, hogy a himnusz a levél önálló egysége.

Érdeemes a himnusz hapaxlegomenáit részletesen is megvizsgálni¹⁰²:

Szótári alak	Előfordulás a Krisztushimnuszban	Egyéb előfordulás a Corpus Paulinumban	Egyéb előfordulás az Újszövetségben
μορφή	2	0	1
ἄρπαγμος	1	0	0
ἴσος	1 (ἴσα Θεῶ)	0	7
ὑπερυψῶ	1 (ὑπερυψοῦν)	0	0
καταχθονίως	1 (καταχθονίω)	0	0

A „μορφή” és az „ἴσος” a legérdekesebbek a számunkra. Mindkettő igen gyakori az ókori görög nyelvhasználatban, Pálnál azonban csak itt bukkannak föl.

Az „ἴσος”-t az Újszövetség viszonylag gyakran használja ugyan, de a Corpus Paulinumban egyedül áll. Érdekes viszont, hogy a Jn 5,18 ugyanolyan értelemben használja a szót, mint a himnusz: „ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ - *egyenlővé tette magát az Istennel*” (ez volt a farizeusok szemrehányása Jézus ellen).

¹⁰² vö. H. BINDER, «Erwägungen...», *ZNW* 78 (1987) 230.o. Ő még a következő szavakat és szófordulatokat említi: κενοῦν, σχῆμα, ταπεινοῦν, τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ. Ezek azonban a Corpus Paulinumban előforduló kifejezések.

A „μορφή”-t az Újszövetség igen ritkán használja. A himnuszon kívüli egyetlen előfordulása a Márk evangélium végén igen bizonytalan¹⁰³, közismert azonban a szó fontossága a görög kultúrában és filozófiában¹⁰⁴.

E két szó, és a „ἐαυτὸν ἐκένωσεν – önmagát kiüresítette” kifejezés a legerősebb alapja annak a bírálatnak, amit a R. Bultmann szellemi iskolájába tartozó kutatók gyakoroltak Lohmeyer véleménye fölött. Elfogadják ugyan, hogy a himnusz önálló, és Pál előtti eredetű szövegegység, de szerintük szerzői a hellenisztikus pogánykeresztények, akik a kortárs görög kultúra, a gnózis szellemében fogták föl Krisztus művét¹⁰⁵. A himnusz utalása Krisztus preegzisztenciájára az anyagba alászálló és onnan fölszálló gnosztikus istenség mítosza lenne.

A mai kutatás ezzel szemben mind jobban fölismeri a himnusz egyértelmű ószövetségi gyökereit. A Fil 2,10b-11a közvetlen idézet az Iz 45,23-ból: LXX Iz 45,23b: „ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ καὶ ἐξομολογήσεται πᾶσα γλῶσσα τῷ θεῷ - nekem hajol meg minden térd, minden nyelv Istenre esküszik (saját fordítás)”. Bár a szöveg itt Istenre vonatkozik, a térdek és a nyelvek pedig Izrael magazataira, a formai párhuzam eltéveszthetetlen a Fil 2,10b-11a-val: „πᾶν γόνυ κάμψη... καὶ πᾶσα γλῶσσα

¹⁰³ Ez az egy előfordulás a Márk evangélium egy szövegkritikailag igen problémás helyén található, a Mk 16,12-ben; vö. *ÚSzSz*, 397. o; B. M. METZGER, *A textual commentary...*, 1994², 102-106.o.

¹⁰⁴ W. PÖHLMANN, «μορφή», *EWNT II*, 1089.o.

¹⁰⁵ Elsőként E. KÄSEMANN, «Kritische Analyse von Phil. 2,5-11», *ZThK* 47 (1950) 357.o, vö. a későbbi kutatók közül T. SÖDING, «Erniedrigung und Erhöhung...», *ThPh* 67 (1992) 9.o, H. BINDER, «Erwägungen...», *ZNW* 78 (1987) 231.o. stb.

ἐξομολογήσεται... - minden térd hajoljon meg... és minden nyelv vallja...”¹⁰⁶.

Ugyanakkor a Bultmann iskolájába tartozó kutatóknak annyiban igazat kell adni, hogy a himnusz első felében valóban a görög kultúrához kötődő szavakat és kifejezéseket találunk, tartalmilag pedig leginkább a proto- és deuterokanonikus bölcsességi irodalom párhuzamait lehet ki-mutatni, amint látni fogjuk.

Így mégis egy olyan közeg felé fordul a kutatók jelentős részének figyelme, ahol mind az ószövetségi, mind a görög kultúra jelen volt: a hellenisztikus zsidóság ill. zsidókereszténység felé¹⁰⁷.

Ha idáig eljutunk, akkor a szerzőségről folytatott vita elszürkül. A hellenisztikus zsidókereszténységet ugyanis igen nehéz lenne első és legjelentősebb képviselőjétől, Szent Páltól elválasztva szemlélni.

Szent Pál apostol legkésőbb Krisztus föltámadása után 3-4 évvel megtért és Krisztust hirdette Damaszkuszban. A Galata levél életrajzi utalásai alapján ezután három éves arábiai visszavonultság következett, majd egy jeruzsálemi út, majd 14 évnyi igehirdetés „Szíria és Kilikia vidékén” (vö. Gal 1,18-22)¹⁰⁸. Ez egészen pontosan az a vidék, ahol a „hellenisztikus zsidókereszténység” antiochiai és tarzusi központtal kialakult, és ahol először vetődött föl a pogány görögök felé irányuló rendszeres keresztény misszió gondolata (vö. ApCsel 11,25-26).

Miután e közegben Szent Pál kezdettől vezető és kezdeményező szerepet töltött be, nem világos, mit jelent a „Pál előtti őskereszténység”

¹⁰⁶ vö: J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 126.o. Érdekességképpen megjegyzem, hogy a KGy 1835-ös kiadása már jelzi ezt a párhuzamot, és nyilván ennek megfelelően minden régi Szentíráskiadás.

¹⁰⁷ vö. K.-J. KUSCHEL, *Geboren vor aller Zeit?* 1990, 326.o.

¹⁰⁸ J. GNILKA, *Paulus von Tarsus* 1996, 57.o.

fogalma, aminek teológiájára a himnusz fényt vetne¹⁰⁹. Pál természetesen nem magányos zseni volt, hanem élő keresztény közösség képviselője, aki a maga tanítását nyilván átbeszélte a környezetével, de a Fil 3,5-6 alapján tudunk ószövetségi képzettségéről is, így az is éppilyen könnyen elgondolható, hogy maga alkotta a különböző ószövetségi tanításokból a himnuszban olvasható szintézist¹¹⁰.

A keresztény kutatás számára érdekes kérdés az, hogy Pál hogyan használja föl ezt a szöveget, hogyan tanít általa¹¹¹. Ebben a teljesen korrekt tudományos kérdésben fedezi föl a hívő értelem a maga szempontját: szeretné megérteni a ma kezünkben levő Szentírásszöveget és ennek alapján a Szentlélek kinyilatkoztatását.

Úgy tűnik, a himnusz újszövetségi párhuzamai alapján az bizonyítható, hogy a himnusz *gondolatmenete* Pál fejében a levél előtt is létezett és meghatározza a páli krisztológia egészét.

Szintén elképzelhető, bár nem bizonyítható, hogy e gondolatmenet néhány eleme Pál igehirdetéseiben kötött szöveges formát nyert már a levél megszületése előtt. Egy esetet biztosan ismerünk, amikor Pál éppen Istenre, az Atyára és az Úr Jézus Krisztusra vonatkozóan szövegszerűen rögzült formát használ: a levél üdvözlését a Fil 1,2-ben, aminek nyolc betűszinten azonos párhuzama van a Corpus Paulinumon belül (vö. 7.1 kitékintés).

¹⁰⁹ K.-J. KUSCHEL, *Geboren vor aller Zeit?* 1990, 319.o. vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 43-45.o.

¹¹⁰ vö. N. WALTER, «Der Brief an die Philipper», 1998¹⁸, 58.o. Walter azonban a lehetőség említése után amellet érvel, hogy Pál szabadon, emlékezetből idéz egy mások által írt szöveget.

¹¹¹ vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 193.o. „[Hogy a szöveg alapja nem páli, az] természetesen lehetséges, bár nem valószínű; károssá az válik, amikor valaki úgy érvel, hogy a szavakat a mai összefüggésükben a rekonstruált »eredeti forma« alapján kell megérteni”.

A következőkben megkíséreljük a himnusz krisztológiai tanítását bemutatni az újszövetségi párhuzamok fényében. Kezdeném a legegységesebb párhuzammal, ami alkalmasnak tűnik arra, hogy a szerzőség kérdését, és a himnusz műfajának kérdését eldöntse.

3.1.1 A Fil 2,8b-11 és a Róm 14,9.11 összehasonlítása

Róm 14,9.11 (magyarul: ÚPB)	Fil 2,8b-11
9 εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανεν – Mert Krisztus azért halt meg,	8b γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ – engedelmes lett a halálig, mégpedig a kereszthalálig.
καὶ ἔζησεν – és azért kelt életre,	9 διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν – Ezért Isten fölmagasztalta őt,
ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. – hogy mind a holtakon, mind az élőkön uralkodjék... (10 Akkor te miért ítéled el testvéredet? Vagy te is, miért veted meg testvéredet? Hiszen mindnyájan oda fogunk állni Isten ítélszéke elé.)	καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα, – és olyan nevet adott neki, amely minden más név fölött van (vö. 10b ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, – az egekben, a földön és az alvilágban,)
11 γέγραπται γάρ, Ζῶ ἐγώ, λέγει κύριος, ὅτι ἐμοὶ – Mert meg van írva: „Élek én, így szól az Úr, bizony előttem	10a ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ – hogy Jézus nevére
κάμψῃ πᾶν γόνυ – fog meghajolni minden térd,	πᾶν γόνυ κάμψῃ... – minden térd hajoljon meg...
καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται – és minden nyelv magasztalni fogja	11 καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς – és minden nyelv vallja, hogy »Jézus Krisztus az Úr!«
τῷ θεῷ. – Istent.”	εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς. – az Atyaisten dicsőségére.

Az összehasonlítás azt kívánja bizonyítani, hogy Pál a Róm 14,9.11-ben szabadon földézi a Filippi levél Krisztushimnuszát (főltéve természetesen, hogy a Római levél a későbbi szöveg, ami a Filippi levél

epezusi fogságbeli keltezését föltételezve valószínűbb¹¹²).

Az összehasolítás céljából a Krisztushimnuszt átrendeztem annyiban, hogy a 10b-t (*az egekben, a földön és az alvilágban*) a 10a elé vettem, hogy még láthatóbb legyen a párhuzam.

A közvetlen nyelvi kapcsok ugyan a közös Szentírásidezettől eltekintve hiányoznak, de a gondolatmenet hasonlósága egyértelmű. A tartalmi megfelelés és részben a közvetett nyelvi kapcsok láthatók az alábbi párokánál: ἀπέθανεν - θανάτου; νεκρῶν καὶ ζώντων - ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων; κυριεύση - κύριος. E párokat az azonos ószövetségi idézet követi.

A kutatás számára általában ismert tény, hogy a Róm 14,11 ugyanúgy az Iz 45,23-mat idézi, mint a Fil 2,10b-11a, ám a Filippi levél kutatói általában úgy vélik, hogy a hasonlóság ezzel ki is merül. Tény, hogy a Róm 14,11 szó szerintiségre törekvő idézet, amely előtt ott van az ószövetségi idézetet szokásosan bevezető „γέγραπται – meg van írva” hivatkozás. Tény az is, hogy a himnuszról eltérően a Római levél idézetében az Ószövetségnek megfelelően közvetlenül Istent magasztalja minden nyelv¹¹³.

Annál figyelemre méltóbb azonban, hogy az eredeti ószövetségi helyen az „Élek én, mondja az Úr” – bevezető mondat nem fordul elő, sem a héber Szentírásban, sem az LXX-ben. Igaz ugyan, hogy a mondat ószövetségi eredetű, de egészen máshonnan, mint az idézet többi része (vö. Iz 49,18; Jer 22,24; Ez 5,11)¹¹⁴.

Az idézetnek ez a páli bevezetése nem csak annak a jele, hogy Pál emlékezetből idézi az Ószövetséget, hanem annak is, hogy az egész idézet-

¹¹² vö: J. GNILKA, *Paulus von Tarsus* 1996, 124.o.

¹¹³ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 126-127.o. vö. U.B. MÜLLER, «Der Christushymnus Phil 2,6-11», *ZNW* 79 (1988) 38.o.

¹¹⁴ P. STUHLMACHER, *Der Brief an die Römer* 1998¹⁵, 200.o.

nek krisztológiai jelentést ad a Filippi levél Krisztushimnusza mintájára¹¹⁵. Az élő Úr, akiről Pál beszél, a szokásos újszövetségi szóhasználatnak megfelelően a föltámadott Krisztus.

Vegyük mármost szemügyre az idézet előzményét a Róm 14,9-ben: „*Krisztus azért halt meg, és azért kelt életre, hogy mind a holtakon, mind az élőkön uralkodjék (κυριεύση).*”

Az egyetlen tartalmi különbség tulajdonképpen az ellenkezője annak, amit a szakirodalom általában fölvet: nem arról van szó, hogy a Római levél Krisztusról hallgat és kizárólag Istenre irányul a térdek meghajlása, hanem éppen arról, hogy Krisztus sokkal aktívabbnak mutatkozik, mint a Filippi levélben. A Krisztushimnuszban végülis Isten magasztalja őt föl, a Római levélben viszont szöveg szerint saját akaratából hal meg és éled föl. Nem tűnik azonban ez a különbség lényegesnek, hiszen olyan eszkatologikus eseményekről van szó, amelyek az Atya és az Úr elválaszthatatlan egységét tételezik föl, továbbá mind a Filippi levélben, mind a Római levélben az Isten dicsőségére irányul a szöveg tendenciája: a gondolatmenet végén a Római levélben „*minden nyelv magasztalja Istent*”, a Filippi levélben pedig „*az Atyaisten dicsőségére*” vallják a nyelvek Úrnak Krisztust.

Nagyon hasonló továbbá a két szöveg funkciója is a maga szöveggörnyezetében: mindkettő illusztratív, arra szolgál, hogy a gyülekezet kisebb belső viszályait Krisztus példájára és egyetemes Úr voltára hivatkozva rendezze. A Római levélben ez a viszály valószínűleg zsidókeresztény és pogánykeresztény hívek között merült föl a különféle böjti szokások és ünnepek tartása kapcsán¹¹⁶, a Filippi levélben általános

¹¹⁵ P. STUHLMACHER, *Der Brief an die Römer* 1998¹⁵, 200.o.

¹¹⁶ TAKÁCS GY., *Római levél* 1999, 269-277.o.

intéseket találunk a versengés és a dicsőségvágy kerülésére (vö. Fil 2,1-4).

A párhuzamot aláhúzza a $\varphi\rho\nu\epsilon\omega$ – ige két előfordulása is a hívekkel kapcsolatban a Róm 14,6-ban. Ez az ige Szent Pál és a Filippi levél egyik jellegzetes igéje: 26 szentírási előfordulásából 23 a Corpus Paulinumra esik, és ebből 10 a Filippi levélre. A Filippi levél 8-szor olyan gyakran használja, mint egyébként a Corpus Paulinum, és 33-szor olyan gyakran, mint az Újszövetség átlagosan. Tartalmilag még fontosabb, hogy Pál az igével általában az ember alapvető törekvéseit fogalmazza meg, így a Fil 2,5-ben ezt mondja a Krisztushimnusz bevezetéseként: „*Arra törekedjete (φρονεῖτε) magatokban, ami Krisztus Jézusban is (volt)*”. Hasonlóképpen a Róm 14,6 az ünnepekkel és étkezési szokásokkal való törődés kapcsán mondja, hogy ha az Úrért történik, akkor ugyanúgy minden rendben van, mint ha valaki nem törődik mindezzel, de hálát ad az Úrnak.

Ez a párhuzam tisztázza a szerzőség kérdését és a műfaj kérdését a Krisztushimnusszal kapcsolatban: a himnusz nem lehet a keresztény liturgia közismert éneke, hanem Pál által írt művészi igényű teológiai gondolatmenet¹¹⁷, amit Pál a szerző nyelvi szabadságával másutt is fölhasznál. Pál a nyelvi szabadságot azért engedheti meg magának, mert a címzettek nem ismerik a szöveget: most tanítja őket. Másrészt rá is kényszerül erre a nyelvi szabadságra, hiszen ő sem egy kötött szöveget hordoz a fejében, hanem egy hitbeli tanítást. Kötött része ennek az ószövetségi idézet.

Túl ezeken a nagyon fontos kérdéseken, a Róm 14 tartalmilag is értelmezi a filippi Krisztushimnuszt. A Róm 14,10 egyértelműen ahhoz

¹¹⁷ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 192-193.o. vö. C. BASEVI, «Estudio literario...», *ScrTh* 30 (1998) 471.o.

köti a Krisztusnak és Istennek járó egyetemes hódolat leírását, hogy „mindnyájan oda fogunk állni Isten ítélőszéke elé” (Róm 14,10 – ÚPB)¹¹⁸. Ezt párhuzamként használva látható, hogy Pál a Krisztushimnuszban is az ítélet eszkatologikus idejére céloz, amikor arról ír, „*hogy Jézus nevére minden térd hajoljon meg az egekben, a földön és az alvilágban, és minden nyelv vallja, hogy »Jézus Krisztus az Úr!« az Atyais-
ten dicsőségére.*”

A Filippi levélben magában a „Krisztus Napja”-téma (Fil 1,6; Fil 1,10; Fil 2,16) és az „*Úr közel van!*” (Fil 4,4) – figyelmeztetés fogható föl hasonló értelmező párhuzamként: Krisztus Napjának perspektívája és az Úr közelsége miatt fontos egzisztenciális értelemben a híveknek az Úr Krisztus fölmagasztalása, amit a himnusz elbeszél.

Ha az alapelvet elfogadjuk, hogy a himnusz *gondolatmenete* létezett Pál fejében a Filippi levél megírása előtt (és után), akkor mindazokon a helyeken a Corpus Paulinumban, ahol Pál a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” kifejezést használja, számolnunk kell ezzel a párhuzammal, hiszen a Filippi levél Krisztushimnuszának csúcspontja, hogy Jézust az Atyais-
tén Úrrá és Krisztussá tette.

A Corpus Paulinum egészét tekintve nagyon ideillik a Róm 10,9: *Ha tehát a száddal vallod, hogy »Jézus az Úr!«, és a szívedben hiszed, hogy Isten feltámasztotta őt halottaiból, üdvözülsz.*

Hasonló értelmű az Ef 5,20: *Adjatok hálát mindenkor mindenért (πάντοτε ὑπὲρ πάντων) a mi Urunk Jézus Krisztus nevében az Istennek és Atyának!*

¹¹⁸ Néhány ősi szöveg-*tanú* és a \mathfrak{M} azt a szöveg-változatot tartalmazza, hogy „*Krisztus ítélőszéke elé*”. Erősebbnek tűnik azonban az \mathfrak{N}^* , az A, B, C* és D kódexek tanúsága, amelyek az „*Isten ítélőszéke elé*” változatot hozzák. vö: B. M. METZGER, *A textual commentary...*, 1994², 468-469.o.

Ez utóbbi lényegében nem más, mint a hívek mindennapjaira alkalmazott Krisztushimnusz: azért kell „mindenkor és mindenért” hálát adni, mert az Úr Jézus Krisztus mindenkor és mindenben a társunk lett, „*a haláláig, mégpedig a kereszthaláláig*” (vö. *Fil 2,8*)

3.2 A himnusz strukturája

A himnusz és a Corpus Paulinum számos irodalmi párhuzama segít tisztázni, hogy a himnusz nem idegen test a páli teológiában, hanem annak szerves része. Ahhoz azonban, hogy a páli gondolatmenetet rendszeresen végigkövessük, feltétlenül szükséges a himnusz irodalmi szerkezetét fölvázolni.

Klasszikusnak mondható Lohmeyer szerkezeti javaslata, aki a himnuszt két részre és összesen hat strófára osztotta.¹¹⁹ A strófákat a kötőszavak vezetik be: a másodikat az „ἀλλὰ”, utána: καὶ, διὸ, ἵνα, καὶ. „Minden strófának van egy állítmánya, amely köré mint mag köré rendeződnek a környező meghatározások, csak a negyedik strófát erősíti meg... egy második ige.”¹²⁰

Lohmeyer ezen szerkezeti megoldása a korábban ismertetett elméletét volt hivatott megerősíteni arról, hogy a himnusz egy eredetileg arám nyelvű ősi szöveg, amit Pál fölhasznál. Éppen ezért szétválasztja a javaslatában a föltételezett eredeti szerkezetet, és a 8c verset („...*mégpedig a kereszthaláláig*”), mint páli betoldást.

Általánosnak mondható a tudományos konszenzus abban, hogy a *Fil 2,9* kezdetén a „διὸ” - kötőszóval valóban a himnusz új része kezdődik. „Az önküresítés és felmagasztalás bibliai sémájára általában jellem-

¹¹⁹ E. LOHMEYER, *Kyrios Jesus*, 1961², 5-6.o.

¹²⁰ uo. 6.o.

zó a »διό« ill. »διὸ τοῦτο« használata”¹²¹.

Krisztus, aki eddig a szöveg alanya volt, az Isten cselekvésének a tárgyává válik¹²². Ezt nyelvileg is kristálytisztán mutatja a Fil 2,9: „ὁ θεὸς (alany) „αὐτὸν (tárgy) „ὑπερῴωσεν” (cselekvés). (Fil 2,9). „Isten” két említése a 9. v. elején és a 11. v. végén inklúziót képez: lezár egy gondolati egységet¹²³.

Gnilka szerint a stílustörés olyan erős, hogy „csak két különböző valóság- és hagyománytörténeti koncepció egymásra hatásából fakadhat.”¹²⁴

Jogos azonban Müller ellenvetése: „Ha komolyan vesszük, hogy a megalázkodás és a fölmagasztalás bibliai sémája határozza meg a szöveg egészét, akkor fölösleges a szövegtörés föltevése a himnusz első és második fele között¹²⁵.

Lohmeyer hat strófás szerkezeti javaslata is befolyásolja máig is a kutatást: Fitzmyer említett arám fordításánál ezt használta kiindulópontként¹²⁶.

Másrészt azonban ezen a ponton erős kritikát is kapott a javaslat, elsőként J.Jeremias részéről. Az ő véleménye szerint a himnusz szerkezetének kulcsa a parallelismus membrorum, ami a biblikus irodalomra jellemző szövegépítési elv. Az általa javasolt első strófa első sora (ὁς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων) világos ellentétes paralellje az utolsó

¹²¹ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 124.o. A 94. lábjegyzetben az alábbi helyeket hozza példaként: LXX Iz 53,12; Bölcs 4,14; Ez 21,31; Lk 14,11; 18,14; Mt 23,12; Jak 4,6.10.

¹²² J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 125.o.

¹²³ J. SCHLOSSER, «La figure de Dieu... », *NTS* 41 (1995) 393.o.

¹²⁴ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 125.o.

¹²⁵ U.B. MÜLLER, «Der Christushymnus Phil 2,6-11.», *ZNW* 79 (1988) 35.o.

¹²⁶ J.A. FITZMYER, «The Aramaic Background...», *CBQ* 50 (1988) 472.o.; vö. F. MANZI, «Fil 2,6-11 ed Eb 5,5-10...», *RivBib* 44/1 (1996) 35.o.

sornak (μορφήν δούλου λαβών)¹²⁷.

A paralellismus membrorumot, mint fő szerkezeti elvet a szakirodalom általában elfogadja¹²⁸, nem meggyőző azonban, hogy Jeremias a himnuszt három strófára osztja.¹²⁹ A második strófa a Fil 2,7c-ben kezdődik az „ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος” – szavakkal, a harmadik pedig természetesen a „διό”-val a Fil 2,9-ben.

Ez a tagolás Jeremiasnak attól a véleményétől függ, hogy a „ἐαυτὸν ἐκένωσεν” kifejezés a Fil 2,7-ben a héber „הִתְעַרְבָה נַפְשׁוֹ” kifejezés fordítása, ami az Iz 53,12-ben Isten szenvedő szolgájának a halálára vonatkozik¹³⁰. Így vonatkozna a Fil 2,7-ben a „ἐαυτὸν ἐκένωσεν” Krisztus halálára. Ha ezt elfogadjuk, akkor mind az első strófa, mind a második Krisztus halálát jelenti ki, a harmadik pedig a fölmagasztalását.

Ez azonban nagyon vitatható. Sokkal meggyőzőbb a szokásos vélemény arról, hogy a „ἐαυτὸν ἐκένωσεν” Krisztus megtestesülését jelöli¹³¹. Így viszont olyan struktúrát kell keresnünk, amely két fő részre osztja a himnuszt annak megfelelően, hogy a Fil 2,6-8-ban Krisztus lefelé irányuló mozgásáról van szó, utána pedig a fölmagasztalásáról.

¹²⁷ J. JEREMIAS, «Zu Phil ii 7...», *NT* 6 (1963) 186.o.

¹²⁸ Ellenpélda a modern szakirodalomból: C.J. ROBBINS, «Rhetorical Structure of Philippians 2:6-11» *CBQ* 42 (1980) 79-80.o. Ő kifejezetten a klasszikus görög retorika elveire épít egy strukturális javaslatot - igen vitatható eredménnyel. A főrészen belül a második versszakokat a „καὶ” kötőszó vezetné be. Ez a javaslat azonban azt eredményezi pl., hogy a Fil 6a-7b sorok által képzett szép koncentrikus szerkezethez hozzá kell még tenni a „*hasonló lett az emberekhez*” sort. A „καὶ” egyik helyen sem új gondolatot vezet be, hanem egy-egy fölsorolás második tagját: „*hasonló lett az emberekhez és vonásai szerint emberként jelent meg...*” ill. „*minden térd hajoljon meg... és minden nyelv vallja...*”.

¹²⁹ J. JEREMIAS, «Zu Phil ii 7...», *NT* 6 (1963) 186-187.o.

¹³⁰ vö. J. JEREMIAS, «Zu Phil ii 7...», *NT* 6 (1963) 183.o. Az egész kifejezés: „הִתְעַרְבָה לְמוֹת נַפְשׁוֹ” - *halálra adta életét*”.

¹³¹ R. DEICHGRÄBER, *Gotteshymnus...*, 1967, 123-124. o. vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 118.o.

Megjegyzést érdemel, hogy Jeremias is az „eredeti” szerkezetet kívánta föltárni, általa föltételezett páli betoldások a 8c (...*mégpedig a kereszt-halálíg*), a 10c (...*az egekben, a földön és az alvilágban*), és a 11c (...*az Atyaisten dicsőségére*) versek.

A parallelismus membrorumot használó szerkezeti javaslatot vet föl Deichgräber, aki azonban megőrzi azt az alapgondolatot, hogy a himnusznak két fő része van, és a második a Fil 2,9-ben a „*δύο*”-val kezdődik¹³².

Sajnos azonban Deichgräber javaslatának is gyenge pontja, hogy a himnusz „eredeti” szerkezetét kívánja föltárni, leválasztva róla a páli szerkesztés vélt betoldásait, amelyek szerinte is azonosak a Jeremias által fölvetettekkel.

Mi az eddigiek szellemében elismerjük ugyan, hogy a himnusz gondolatmenete Pál fejében létezett a Filippi levél megírása előtt, de kételkedünk abban, hogy ennek szövegszerűen rögzült formája is lett volna. Ezen túlmenően már abból a dogmatikus megfontolásból is a himnuszi szerkezete érdekel bennünket, mert az hordozza a Szent Pál Szentlélektől ihletett tanítását.

Ha fő szerkesztési elvként elfogadjuk a parallelismus membrorumot, akkor látnunk kell, hogy a 8c szintetikus paralelje a 8b-nek, a 10c a 10b-nek, és a 11c a 11b-nek. Ez azt jelenti, hogy föl lehet építeni olyan szerkezetet, amely teljes egészében a parallelismus membrorumra épül, ám a jelenlegi himnusz egyetlen részét sem hagyja figyelmen kívül.

Ezért érdemel különös figyelmet Bergmeier megoldása¹³³. Bár érdekes módon igazat ad Lohmeyernek abban, hogy a himnusz Pál előtti, ősi

¹³² R. DEICHGRÄBER, *Gotteshymnus...*, 1967, 122.o.

¹³³ R. BERGMEIER, «Weihnachten...», *ZNW* 85 (1994) 61.o.

szöveg, mégis olyan szerkezetet javasol, amely a paralellismus membrorumra épül, a mai szöveg minden részét használja, és himnuszt két fő részre osztja. Ez tűnik a himnusz gondolatmenete legmeggyőzőbb leírásának, ezért ezt fogjuk használni. Teljes egészében látható a 8.9 sz. mellékletben.

A himnusz eszerint 7 strófából áll. Az első, a Fil 2,6 antitetikus paralellizmus, a többi szintetikus. Az első fő rész négy strófából áll, ebből három két soros (disztichon), a negyedik három soros (trisztichon). A második fő rész három strófából áll, az első disztichon, a következő kettő ismét trisztichon.

3.3 Az első rész elemzése: A 2,6-8 versek

3.3.1 Krisztus megalázkodása

A himnusz első főrészében a Bergmeier-féle szerkezet első és utolsó sora között a lehető legnagyobb kontrasztot találjuk. Az első sorban Krisztus „ἐν μορφῇ θεοῦ - *Isten alakjában*” van. Olyan állapotról van szó, amikor Krisztus nem szolga, és nem fenyegetett az emberektől. Ezzel szemben az önkiüresítés folyamatában a második strófában szolgává válik (μορφήν δούλου λαβών), majd a főrész utolsó sora szerint meghal az emberek kezétől, a kereszten.

Amennyiben nem fogadjuk el Jeremias ismertetett véleményét arról, hogy a „ἐαυτὸν ἐκένωσεν” – kifejezés Krisztus halálára vonatkozik, akkor a második és a harmadik strófa Krisztus földi életét írja le¹³⁴: A 7a

¹³⁴ Számos kutató van, aki nem követi Jeremiasnak ezt a radikális megoldását, mégis az ő háromstrófás szerkezeti beosztását használja. Eszerint a 7b és a 7c sorok között lenne a határ az első és a második strófa között. Ez azonban nagyon vitatható: nem lenne szabad figyelmen kívül hagyni a Fil 2,7 belső tematikus egységét. vö. H. BINDER, «Erwägungen...», *ZNW* 78 (1987), 231.o; U.B. MÜLLER, «Der Christushymnus Phil 2,6-11.», *ZNW* 79 (1988) 23.o; E. TESTA, «Un inno prepaolino...», *SBFLA* 47 (1997) 103-105.o.

sor kimondja a mennyei preegzisztenciában létező Krisztus önkiüresítését, utána a következő sorok emberi személyére, szolgálatára utalnak¹³⁵.

Talán érdemes ezen a ponton megemlíteni, hogy a himnusz reneszánsz versbeosztása teljesen megalapozottnak bizonyul. Bergmeier javaslata egyedül annyiban tér el tőle, hogy a Fil 2,7-et két strófára osztja, azonban látjuk e két strófa erős belső tematikus egységét: mindkettő Krisztus emberségét írja le. A versbeosztást persze ma már csak technikai célokra használjuk, de eredetileg átfogó állásfoglalást jelentett a Szentírás szerkezetéről. Úgy tűnik, a himnusz esetében hosszú tudományos vita végén visszajutunk ehhez az eredeti megoldáshoz.

Az első és a második strófa között antitetikus khiasztikus szerkezetet találunk: a 6a vers párja a 7b, mivel a „μορφῆ θεοῦ - *Isten alakjában*” ellentétet képez a „μορφῆν δούλου – *rabszolga alakját*”-tal. A két sort a 6b és a 7a „οὐχ...ἀλλά... - *nem... hanem...*” kezdetű sorai kapcsolják össze¹³⁶.

A „ἐαυτὸν ἐκένωσεν – *önmagát kiüresítette*” és az „ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν – *megalázta önmagát*” kifejezések khiasztikus párhuzama összeköti a második strófát a negyedikkel. Mindkét kifejezés Krisztus útjának egy-egy fázisát írja le: az első a Megtestesülésig vezető fázist, a második a Kereszthalálra vezető¹³⁷.

Tartalmi szempontból kapcsolatot jelent a 2-4 strófa között a „δούλος - *rabszolga*” – szó a 7b sorban és a „ὑπήκοος – *engedelmes*” – szó a 8b sorban, amelyek khiasztikus szerkezetben fogják közre az „ember” – szó két említését 7c és 7d sorokban¹³⁸.

¹³⁵ vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 118.o.

¹³⁶ R. BERGMEIER, «Weihnachten...», *ZNW* 85 (1994) 62.o.

¹³⁷ U.B. MÜLLER, «Der Christushymnus Phil 2,6-11.», *ZNW* 79 (1988) 23.o.

¹³⁸ A. SPREAFICO, «ΘΕΟΣ / ΑΝΘΡΩΠΙΟΣ...», *RivBib* 28 (1980) 410.o.

Fontos, hogy Krisztussal kapcsolatban kétszer említi az első strófa Istent, a harmadik strófa kétszer az embert, és a negyedik strófa kétszer a halált. Ez a sorozat formailag a főrész egészét egybefogja. Ilyen módon a himnusz első része képet ad Krisztus mozgásáról: kiüresíti önmagát, elhagyja Isten alakját, hogy szolga alakjában megjelenjen az emberek között, majd megalázza önmagát és elhagyja az emberséget a kereszthalálban.

Szent Pál ezt a mozgást példaként tárja a filippiek elé. Említettük, hogy a φρσνέω ige nagy gyakorisága a levél egyik sajátossága. Érdeemes fölfigyelni arra, hogy a levélnek ez a kulcsigéje háromszor fordul elő a himnusz előtt közvetlenül. Érdeemes őket összeolvasni: „*Tegyétek teljesé az örömet azzal, hogy ugyanarra törekedtek... egyre törekedtek... arra törekedjétek magatokban, ami Krisztus Jézusban is (volt), aki...*” (vö. *Fil 2,2.5*)¹³⁹

Látható, hogy a φρσνέω ige fogja egységbe a himnusz első részét: Pál Krisztus „törekvését” írja le. Nem a rabszolga helyzete és nem a kereszthalál a példa a filippiek számára, hanem a törekvés, ami Krisztusban volt. Amíg „Isten alakjában volt”, ez a törekvés vitte szabad döntésbe arról, hogy kiüresíti önmagát, amikor a „rabszolga alakját vette föl”, ez a törekvés vitte rá, hogy a végsőkig, ömaga megalázásáig, a kereszthalálig ragaszkodjon az egyszeri döntéséhez. Pál ezt a törekvést

¹³⁹ vö. L. OEING-HANHOFF, «„Der in Gottesgestalt war”...», *ThQ* 161 (1981) 294.o. Nagyon vitatható értelmezés ezzel szemben a Fil 2,5a-t az előzőek összefoglalásának tekinteni, és így azt állítani, hogy a φρσνέω ige nem vonatkozik a himnusra. Ha így értelmezzük a szöveget, figyelmen kívül hagyjuk az ἐν ὑμῖν és az ἐν Χριστῷ paralelizmusát, amit Cserhádi erőltetett fordítási megoldása is mutat: „*Erre törekedjétek egymás között, (ahogy) erre is (kell) a Krisztus Jézusban*”. vö. CSERHÁTI S., ...a Filippibeliekhez..., 1976, 84.o.

várja el a filippiektől a viszálykodás és az üres dicsőség kergetése helyett (vö. Fil 2,3).

Szükségszerű fölteni a „miért” – kérdését. Miért választotta Krisztus ezt az utat, és miért kell ugyanerre törekednünk? A gondolkodó hit ezen kérdései teljesen indokolt egzegetikai kérdések is egyben: megválaszolásukhoz szükséges értelmezni a Krisztus kiinduló helyzetét, különösen a 6b sort a „ἀρπαγμός”- szóval, ami igazi *crux interpretum*, szükséges megérteni Krisztus emberségének a leírását: mit jelent az ő „rabszolgai” helyzete, és kinek volt „engedelmes”, és természetesen szükséges lesz értelmezni a himnusz második fő részét, ahol Krisztus fölmagasztalásáról van szó.

Ha abból indulunk ki, hogy a himnuszt Szent Pál írta, de a benne kifejezett gondolatmenet rendszeresen foglalkoztatta, ahogyan az a Róm 14,9.11-ből látszik, akkor a Fil 2,6 értelmezésénél nagy szerepet kap az 1Kor 8,6, amely a Krisztushimnusz végéhez hasonlóan Istenre mint Atyára hivatkozik, Jézusra, mint „Úr Jézus Krisztus”-ra, továbbá világosan kijelenti Krisztus preegzisztenciáját, megtestesülés előtti mennyei létét, és értelemszerűen is azt.

3.3.2 A Fil 2,6.11 és az 1Kor 8,6 összehasonlítása

A *Nekünk mégis egy Istenünk van, az Atya,*
B *akitől minden van,*
C *s akiért mi is vagyunk;*
A' *és egy Urunk van, Jézus Krisztus,*
B' *aki által minden van,*
C' *s aki által mi is vagyunk. (1Kor 8,6)*

Az a fölvetés, hogy az 1Kor 8,6 és a Fil 2,6-11 között van bizonyos gondolati párhuzam, megjelenik mind az 1Kor 8,6 szakirodalmában¹⁴⁰, mind azokban a kutatásokban, amelyek kifejezetten a Krisztus preegzisztenciájáról szóló keresztény tanítás páli gyökereit keresik¹⁴¹. Talán azt is érdemes megemlíteni, hogy a KG kiadásaiban a Fil 2,11-et

¹⁴⁰ F. LANG, *Die Briefe an die Korinther* 1994¹⁷, 110.o. vö. W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12-11,16)* 1995, 221-226.o.

¹⁴¹ X. LÉON-DUFOUR, «Jézus Krisztus» in *BTSz* 1970²; magyar ford., 685.o.

értelmező párhuzamos helyek között ott van az 1Kor 8,6.

Az Atyaisten (θεὸς ὁ πατήρ) és az Úr Jézus Krisztus (κύριος Ἰησοῦς Χριστός) említése az 1Kor 8,6-nál is arra utal, hogy Pál ugyanabban a gondolatkörben mozog, mint a Krisztushimnusz leírása idején. Itt is, mint a Krisztushimnuszban és a Róm 14,9.11-nél, a gyülekezet kisebb belső viszályait kívánja rendezni. Az 1Kor 8,6 kapcsán a belvita tárgya, hogy szabad-e enni a bálványoknak áldozott húsból.

Legfontosabb azonban a megkülönböztetés Jézus Krisztus művei kapcsán a B' és C' sorban. A C' sorban a „mi” nyilvánvalóan az egyházat jelenti. Másképpen vagyunk „mi”, az egyház Krisztus által, mint „minden”, azaz a világ¹⁴². „Mi” Krisztus megváltó műve, kereszthalála és föl-támadása által vagyunk. Az 1Kor 8-ban olvasható gondolatmenet folytatásában Pál hivatkozik is a Megváltásra: „Így a te ismereted miatt elvész gyöngye testvéred, akiért Krisztus meghalt!” (1Kor 8,11)¹⁴³.

Fontos azonban a megkülönböztetés másik ága is: „minden” azért van Krisztus által, mert preegzisztens mennyei létében részt vett a világ teremtésének művében¹⁴⁴. A szövegből világosan következik Krisztus preegzisztenciájának állítása.

A szakirodalomban gyakori föltevés, hogy Pál mind a Krisztushimnusz, mind az 1Kor 8,6 kapcsán idéz valahonnan, és pedig más és más szellemi közegből, hiszen az 1Kor 8,6-ban nagy hangsúllyal megjelenik az egyház a „mi” személyes névmásban. Ezzel szemben a Fil 2,11-ben a

¹⁴² W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12-11,16)* 1995, 224.o.

¹⁴³ uo. 225.o.

¹⁴⁴ W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12-11,16)* 1995, 224.o. vö. F. LANG, *Die Briefe an die Korinther* 1994¹⁷, 110.o.

hívekről kifejezetten nem esik szó¹⁴⁵.

A Krisztushimnusz kapcsán azonban már láttuk, hogy ha a Filippi levél kontextusát megelőző szellemi közeget keresünk mögötte, akkor leginkább azt a szíriai görög nyelvű őskeresztény közösséget találjuk, ahol Pál volt az egyik vezető. Ami az 1Kor 8,6-ot illeti, nincs módunk hasonló mélységben megvizsgálni. Számunkra, disszertációnk szempontjából, megengedhető a föltevés, hogy az idézet gyökere egy hellenisztikus zsidó liturgikus akklamáció arról, hogy „*egy Istenünk van, az Atya, akitől minden van, s akiért mi is vagyunk*”. Olyasmí lenne ez, mint a „*Nagy az efezusiak Artemisze! (ÚKB)*” – akklamáció az ApCsel 19,28.34-ben¹⁴⁶.

Ha azonban így tekintünk a szövegre, akkor ebből következik, hogy Krisztus említését maga Szent Pál tette be, amikor úgy döntött, hogy a zsidó akklamációt érvelésében fölhasználja. Fontos világos különbséget tennünk a föltételezett eredeti szerző föltételezett eredeti szövegének föltételezett mondanivalója, és Pál tanítása között, amiért a szöveget idézi¹⁴⁷.

Megengedhető az az ellenkező föltevés is, hogy „*hellenisztikus zsidókeresztény hitvallásformuláról van szó, amely a Teremtés és a Megváltás egységéről tanúskodik Isten üdvrendjében Krisztusban*”¹⁴⁸.

Ha azonban így tekintünk a szövegre, akkor az 1Kor 8,6 kapcsán is gondoljuk végig, hogy Szent Pál volt a hellenisztikus zsidókereszténység legjelentősebb képviselője, aki egyebek mellett a korintusi

¹⁴⁵ vö. már E. LOHMEYER, *Kyrios Jesus*, 1927/28, 1961², 67.o.

¹⁴⁶ W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12-11,16)* 1995, 222-223.o.

¹⁴⁷ vö. J. MURPHY-O’CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB* 83 (1976) 26.o. „The meaning intended by the original author may not be identical with the meaning that Paul saw...” (a Krisztushimnusz kapcsán írja)

¹⁴⁸ F. LANG, *Die Briefe an die Korinther* 1994¹⁷, 110.o.

pogánykeresztény gyülekezetet is alapította.

Akármelyik kiindulópontot fogadjuk el tehát, a mi szempontunkból az a lényeg, hogy Szent Pál apostol az 1Kor 8,6-ban saját tanításként világosan kimondja Krisztus preegzisztenciáját.

Ebből következően bizonyítottnak tekintjük, hogy a Fil 2,6-ban is ugyanerről van szó: Jézus Krisztus „*Isten alakjában lévén*” a Teremtés és a Megváltás művében volt Isten eszköze. Szent Pál így gondolkodott a preegzisztens Krisztusról.

Az, hogy Pál a Krisztushimnuszban nem említi az egyházat, itt pedig hangsúlyozza a „mi” személyes névmással, nem annyira probléma, mint inkább megoldás. A probléma ugyanis az, hogy miért nincs szó a Krisztushimnuszban az egyházzal. Ez a párhuzam mutatja, hogy amikor Pál Krisztus preegzisztenciáját állítja, akkor gondolatai között mindig ott van elsőként a Teremtés, másodikként a Megváltás. Míg azonban az 1Kor 8,6 az Atyát és az Urat a maguk mennyei dicsőségében állítja a veszekedő hívek szeme elé, és ezért a dicsőségre koncentrálnak tanít róluk, a Krisztushimnusz Krisztus dinamikus törekvésére koncentrálnak az önkiüresítés és a kereszthalál felé, ezért a preegzisztenciát csak említi.

Érdekes e téma kapcsán még egy párhuzamot említenünk. A szakirodalomban is gyakran fölmerül a 2Kor 8,9 és a Krisztushimnusz hasonlósága: „*Hiszen ismeritek a mi Urunk Jézus Krisztus kegyelmét, hogy értektek szegénnyé lett, bár gazdag volt, hogy az ő szegénysége által ti gazdagok legyetek.*” (2Kor 8,9)¹⁴⁹

Ez a vers az 1Kor 8,6 alapján szintén a preegzisztencia kijelentésének tekinthető, noha önmagában a „*gazdag volt*” - kifejezés más

¹⁴⁹ CSERHÁTI S., ...a Filippibeliekhez..., 1976, 87.o. vö. L.D. HURST, «Re-enter the pre-existent Christ...», NTS 32 (1986) 453.o.

értelmezésekre is alapot adhatna. Fontos azonban, hogy itt is megjelenik az egyház a „mi” ill. a „ti” személyes névmásban.

Úgy vélem, az 1Kor 8,6 megvilágít egy további, ószövetségi párhuzamot is. Megmutatja, milyen módon hivatkozik Pál a Filippi levél Krisztushimnuszában a Bölcsesség könyvére. A tényt, hogy hivatkozik rá, igen meggyőzően bizonyítja Murphy-O'Connor¹⁵⁰. A Bölcs 2 az egy igaz ember sorsát állítja szembe a gonoszokéval. Érdekes a Krisztushimnusz szempontjából követni az igaz jellemzését: *„Azzal dicsekszik, hogy Isten az ő atyja...Tegyük őt próbára szidalommal, kínzással... Ítéljük őt gyalázatos halálra, mert – amint mondja, oltalomban részesül”* (Bölcs 2,16.17.18)

A Bölcs 3 többesszámra vált, de ettől függetlenül a gondolatmenet folytatásának tekinthető: *„Az igazak lelkei azonban Isten kezében vannak, s a halál kínja nem éri őket... ha kint szenvedtek is az emberek szemében, reményük halhatatlansággal teljes, kevés fenyítés után nagy javakban van részük... ítélkeznek nemzeteken és uralkodnak népeken s az Úr lesz a királyuk (βασιλεύσει αὐτῶν κύριος) örökké”* (Bölcs 3,1.4-5a.8)

Az egyik igen fontos párhuzam a Krisztushimnusszal, hogy a Bölcsesség könyve az igazak sorsaként a halhatatlanságot jelöli meg, és nem beszél kifejezetten föltámadásról¹⁵¹. Ennek felel meg a Krisztushimnusz az a látszólag zavarbaejtő vonása, hogy Krisztus „fölmagasztalásáról” és nem „föltámadásáról” ír. Úgy tűnik, hogy Pál ebben az ószövetségi gondolatmenetet tartotta tiszteletben.

Murphy-O'Connor szerint a párhuzam kulcsa a Bölcs 2,23-24: *„Isten ugyanis romolhatatlanságra teremtette az embert, és saját örökké-*

¹⁵⁰ J. MURPHY-O'CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB* 83 (1976) 32-37.o.

¹⁵¹ Id. még Bölcs 4,15.17, vö. J. MURPHY-O'CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB* 83 (1976) 32.o.

*valóságának képére*¹⁵² alkotta, a halál pedig a sátán irigységéből jött a világba, kipróbálják azok, akik az ő oldalán vannak (saját fordítás)”

Meggyőző a szerző véleménye, hogy ez határozza meg a Bölcs antropológiáját: az igazak csak látszat szerint halnak meg, valójában biztonságban vannak Istennél (vö. még Bölcs 4,17), míg a halál teljessége a gonoszok osztályrésze¹⁵³.

A szerző ebből azt vezeti le, hogy a Krisztushimnuszban Krisztus az új Ádám, akit Isten a saját képére, a romolhatatlanságra teremtett, de aki ezt nem tartotta zsákmánynak, amihez ragaszkodnia kell, hanem önmagát kiüresítette (vö. Fil 2,6-7)¹⁵⁴. Ez azt jelenti, hogy a Krisztushimnuszban egyáltalán nem beszélhetünk Krisztus preegzisztenciájáról, születés előtti létéről, hanem azt mondhatjuk, hogy a Bölcsesség könyvében ábrázolt igazként elnyerte az igazak jutalmát, a halhatatlanságot.

Bár az Ádám-Krisztus párhuzam jelen van a Corpus Paulinum más helyein¹⁵⁵, sok kritika érte a fölvetést, hogy ilyen módon alkalmazzuk a Filippi levél Krisztushimuszára is.

Szemantikai szinten a legnagyobb probléma, hogy a Bölcsesség könyve az LXX Genesist követve az εἰκών-szóval Isten „ikonjának”, *képmásának* mondja az embert, míg a Krisztushimnusz kezdetén Krisztus Isten *alakjában* van: „ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων”. Ezt a nehézséget Murphy O’Connor azzal kívánja kiküszöbölni, hogy a két szót egymással felcserélhetőnek mondja¹⁵⁶, de ez nagyon támadható vélemény. Spicq a különbség lényegét abban látja, hogy az „εἰκών - ikon” stabil, változatlan

¹⁵² „képére”: εἰκόνα – f.sg.acc. az εἰκών, -όνοσ főnévből, vö. LXX Gen 1,26.

¹⁵³ J. MURPHY-O’CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB* 83 (1976) 33-37.o.

¹⁵⁴ uo. 40-41.o.

¹⁵⁵ vö. Róm 5,12-21; 1Kor 15,22; 1Kor 15,45-50

¹⁵⁶ J. MURPHY-O’CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB* 83 (1976) 41.o, vö. BARSÌ B., «Egy ősi keresztény himnusz...», 1989, 4.o.

hasonlóságot fejez ki, míg a „μορφή - alak” lényegileg megváltozhat¹⁵⁷. Megfelel ez annak, hogy az igaz a Bölcsesség könyvében egyáltalán nem mond le a maga Istenképiségéről és romolhatatlanságáról: éppen ebben bízva vállalja a szenvedést. Ehhez képest Krisztus „Isten alakjában lévén... önmagát kiüresítette, rabszolga alakját vette föl” (vö. Fil 2,6-7).

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a Bölcsesség könyve párhuzamait el kell vetnünk a Krisztushimnusz értelmezésénél. Az 1Kor 8,6 mutatja meg, hogy Pál nem egyszerűen a Bölcs 2-ben bemutatott igazzal azonosítja Krisztust, hanem magával a Bölcsességgel. Az Ószövetség a Bölcsességről jelenti ki azt, amit Pál Krisztusról az 1Kor 8,6-ban, hogy általa van minden: „*Veled van bölcsességed, amely ismeri műveidet, s amely jelen volt akkor is, amikor a világot teremteted...*” (Bölcs 9,9). Idevág a Péld 8,22.31 is: „*Az Úr az ő útának kezdetéül szerzett engem; az ő munkái előtt régen.... Mellette valék mint kézműves (LXX: ἀρμόζουσα)...*” (KG)¹⁵⁸

¹⁵⁷ C. SPICQ, «Note sur μορφη dans les papyrus... » *RB* 80 (1973) 44.o.

¹⁵⁸ W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12-11,16)* 1995, 224.o. Nehéz vita a szakirodalomban, hogy a Péld 8,30-ban a héber ׀׀׀׀ szó értelmét helyesen adja-e vissza az LXX, amikor az ἀρμόζουσα (*harmóniába hozó, összeillesztő, építőmester, kézműves*) – szóval fordítja görögre (vö. KG, KNB). A héber szót a másik fordítási irány szerint a „*kedvenc, kedvenc kisgyermek, növendék*” szavakkal lehet visszaadni (IMITB, ÚPB, ÚKB). Eszerint a Bölcsesség növekedett Isten mellett, miközben szemlélte a Teremtés művét. Úgy vélem, a mi szempontunkból a vita zárójelbe tehető. Amikor Szent Pál úgy ír Krisztusról, hogy „*aki által minden van*”, akkor egészen biztosan az LXX értelmében gondol rá, mint Isten kézművesére, aki által Isten harmóniába hozta a Teremtés művét.

Az 1. Korintusi levél elején Pál kifejezetten is azonosítja Krisztust Isten bölcsességével: „*maguknak a meghívottaknak azonban, zsidóknak és görögöknek egyaránt, Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége*” (1Kor 1,24)¹⁵⁹

Pál a Bölcsesség könyve gondolatsorát úgy alkalmazza Krisztusra, hogy ő Isten elrejtett bölcsessége¹⁶⁰, aki láthatóvá, halhatatlanságot hordozó igaz emberré lett. Ezen a ponton, az emberré levéstől, (vö. Fil 2,7) már föltételezhető az Ádám-Krisztus párhuzam burkolt jelenléte¹⁶¹, de semmiképpen nem a Fil 2,6-ban, amikor Krisztus Isten alakjában levéséről és Istennel való egyenlőségéről van szó.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a páli krisztológiában Isten bölcsessége azonos Krisztussal a maga preegzisztens mennyei létmódjában, „isteni alakjában” (vö. Fil 2,6), de azonos vele a szolga alakjában, sőt a kereszthalál végső kiüresedettségében is (vö. Fil 2,7-8).

Isten Krisztus által, mint isteni bölcsesség által teremtette a világot („*aki által minden van*” – 1Kor 8,6), és Krisztus által, mint kereszthalál engedelmes szolga által teremtette meg a Megváltás művét keresztül az egyházat („*aki által mi is vagyunk*” 1Kor 8,6).

Másfajta bölcsesség ez, mint a világé, de hogy bölcsesség, és pedig minden más bölcsességet megsemmisítő tökéletes bölcsesség, azt Szent Pál mély meggyőződéssel tanítja (vö. 1Kor 1,19).

Ezzel találtunk két himnuszon kívüli kifejezést, ami Krisztus egész útját egységbe foglalja: a Fil 2,5 szerint Krisztus útját egy egységes „tö-

¹⁵⁹ vö. DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS, «kommentárja a Filippi levélhez», PG 95, 866.o. Az 1Kor 1,24 „*Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége*” - sorral foglalja össze a Krisztushimnusz tanítását.

¹⁶⁰ vö. még 1Kor 2,7-8: *Istennek titokzatos, elrejtett bölcsességét hirdetjük... ha felismerték volna, sohasem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát.*

¹⁶¹ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », JThS 37 (1986) 348.o.

rekvés” jellemzi, ami isteni alakjában a kiüresedés melletti szabad döntésben, rabszolgai alakjában pedig a döntés melletti végsőkéig kitartó ragaszkodásban jelent meg. A Bölcsesség könyve párhuzamai szerint Krisztus Isten alakjában azonos a mennyei bölcsességgel, rabszolgai alakjában pedig a halhatatlan igazzal.

Úgy tűnik azonban, van egy himnuszon belüli kifejezés is, ami alkalmas arra, hogy Krisztus útját egységbe foglalja: az Istennel való egyenlőség a 6b versben.

3.3.3 „τὸ εἶναι ἴσα θεῶ”

- A ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων_e
B οὐχ_c ἀρπαγμὸν ἠγήσατο_d
C τὸ εἶναι_b ἴσα θεῶ_a,
B' ἀλλὰ_c ἑαυτὸν ἐκένωσεν_d
A' μορφὴν δούλου λαβών_e,

Említettük, hogy a himnusz első két strófája antitetikus khiasztikus szerkezetben összefügg egymással. Fontos az is, hogy ennek a szerkezetnek a középpontjában az Istennel való egyenlőség említése áll a C sorban¹⁶².

Mivel ebben a szerkezetben nehéz kifejezések sorát találjuk, érdemes azokat sorra venni a betűindexek rendjében:

a. ἴσα θεῶ

A szakirodalomban gyakran találkozunk ennek a kifejezésnek a korlátozásával. Többen mondják, hogy Krisztus Istennel való egyenlősége *csak* Krisztus méltóságára vonatkozik, és nem a lényegére¹⁶³. Tény, hogy a „lényeg” ill. a „szubsztancia” filozófiai fogalma távol van a szövegtől, de éppígy ezek tagadása is. A szöveg annyit mond, hogy Krisztus „*egyenlő Istennel*”. Ha az értelmezésben arra lyukadunk ki, hogy ez az

¹⁶² TAKÁCS GY., *Az Újszövetség irodalma II.* 2000, 102.o.

¹⁶³ U.B. MÜLLER, «Der Christushymnus Phil 2,6-11», *ZNW* 79 (1988) 24.o, vö. C. OSIEK, *Philippians...*, 2000, 60-61.o.

egyenlőség *csak* ebből vagy abból a szempontból volt meg (pl. *csak* a méltóság szempontjából), akkor lényegében arra jutunk, hogy a Krisztus Istennel való egyenlősége bővebben megmagyarázva azt jelenti, hogy nem egyenlő Istennel¹⁶⁴.

Meggyőzőbb a hagyományos vélemény arról, hogy ez a szöveg a teljes egyenlőség megfogalmazása¹⁶⁵: Krisztus megtestesülés előtti, preegzisztens isteni természetéről beszél. Gondolnunk kell az irodalmi párhuzamokra is a Corpus Paulinumon belül, így a bemutatott 1Kor 8,6-ra, ami mutatja, hogy e preegzisztencia állítása szerves része a páli teológiának.

Túl a kérdés dogmatörténeti érdekességén, egzisztenciailag azoknál a szerzőknél válik fontossá a preegzisztenciát tagadni, akik amellet érvelnek, hogy a Krisztushimnusz első része végig Krisztus földi életéről beszél. Ha Krisztus új Ádámként, büntelen emberként *csak* Isten ikonja volna, akkor tényleg ki kellene mondani, hogy az „ἴσα θεῷ” kifejezésben ott van a „mintha” árnyalata¹⁶⁶. Ez a gondolatmenet azonban sokkal spekulatívabb, mint a hagyományos utalás a preegzisztens Krisztusra. Az „ἴσα” szó ebben a szóalakban három helyen fordul elő az Újszövetségben, és a két másik helyen a teljes egyenlőséget fejezi ki: *A város... hossza, a magassága és a szélessége egyforma (ἴσα) volt. Jel 21,16; Hiszen a bűnösök is kölcsönöznek a bűnösöknek, hogy ugyanannyit (ἴσα) kapjanak vissza. Lk 6,34b*

Nem érthető, miért kellene az (ἴσα) szónak a Krisztushimnusz eseté-

¹⁶⁴ vö. SZENT ÁGOSTON, *A Szentháromságról*, VI.3.5, *Óker 10*, 1985. 204.o.; magyar ford. GÁL F. „Ha tehát [a Fiú az Atyával] valamilyen dologban nem egyenlő, akkor egyáltalán nem egyenlő”.

¹⁶⁵ vö. DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS, «kommentárja a Filippi levélhez», *PG 95*, 866.o.; vö. N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS 37* (1986) 344.o.; vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 207-208.o.

¹⁶⁶ J. MURPHY-O'CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB 83* (1976) 39.o.

ben más értelemet tulajdonítani. Murphy-O'Connor az Odüsszeia XV,519-520-ra hivatkozik: „Ευρύμαχον, Πολύβοιο δαΐφρονος ἄγλαὸν υἷόν, / τὸν νῦν ἴσα θεῶ Ἰθακήσιοι εἰσορόωσιν – *Eurümakhosz, ragyogó fia éleseszű Polübosznak / ez, kire mint istenre tekintenek itt Ithakában, (ford. Devecseri Gábor)*”¹⁶⁷. Ebben a szövegben egy ember – az egyik kérő – túlzott ambíciójáról van szó, amit a beszélő Télemakhosz panaszként mond el. Ennek a panasznak irodalmi formája, hogy egy litotéval eltúlozza az illető sikereit, és ezt a magyar fordítás kitűnően visszaadja. Murphy-O'Connor ezt az irodalmi formát hagyja figyelmen kívül, amikor ezt a fordítást javasolja: „*Our people already honours him as if he were a god*”. Az irodalmi forma igenis azt mondja, hogy az ithakaiak szerint Eurümakhosz istennel egyenlő, más kérdés, hogy azt is érezteti, hogy a beszélő szerint ez alapos túlzás.

A kifejezés kereszténységen kívüli használatának másik példáját idézi Tellbe: „*A római császárok szabályos megszólítása a császárkultuszban ἰσόθεος (istenekkel egyenlő) volt, és a kultusz neve ἰσόθεοι τιμαί.*”¹⁶⁸ Nehéz volna bizonyítani a szerző véleményét, hogy Jézus Krisztus „ἴσα θεῶ” megjelölése ennek mondana tudatosan ellent, de annyi bizonyos, hogy filológiai szinten mutatja: az „ἴσα θεῶ”-ban a „mintha” árnyéka sincs ott. A császárokat sem úgy tisztelték, „mintha” istenek lennének, hanem úgy, mint „*Divus Iulius, Divus Augustus és Divus Claudius*”¹⁶⁹.

Általában gyenge pontja az Ádám-Krisztus párhuzamot a Fil 2,6-ra is kiterjesztő elméletnek, hogy lefokozza Krisztus kezdeti állapotát a végső fölmagasztaláshoz képest, holott a himnusz irodalmi dinamikája éppen az, hogy Krisztus a lehető legnagyobb magasságból jutott a lehető legnagyobb mélységbe, hogy azután Isten beavatkozása újra a lehető legma-

¹⁶⁷ J. MURPHY-O'CONNOR, «Christological Anthropology...» *RB* 83 (1976) 39.o.

¹⁶⁸ M. TELLBE, «The Sociological Factors...», *JSNT* 55 (1994) 113.o.

¹⁶⁹ uo. 109.o.

gasabbra emelje.

b. τὸ εἶναι

A névelő + infinitiv szerkezet általában visszautaló szerepet tölt be a görögben, így minden valószínűség szerint itt is¹⁷⁰. Az „Istennel való egyenlőség” tehát értelmezi a korábbi ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων kifejezést, amit magyarra úgy lehet fordítani, hogy „*aki Isten alakjában lévén (nem zsugoriságot érzett) emiatt az egyenlőség miatt Istennel*”¹⁷¹.

Ez a visszautaló értelmezés eléggé általánosan elfogadott a szakirodalomban, bár vitatják azok, akik ezt az egyenlőséget valamilyen megszerzendő dolognak tartják. Ennek a véleménynek jellegzetes megjelenése a kifejezést megelőző „ἀρπαγμός”- szót „res rapienda” értelemben fordítani, azaz az egész kifejezést úgy érteni, hogy Krisztus „nem tartotta rablással megszerzendő dolognak az Istennel való egyenlőséget”, hanem önmagát kiüresítette, és végül Isten adta neki ezt az egyenlőséget a „κύριος” – névvel¹⁷².

Az újabb szakirodalom azonban a „τὸ εἶναι” ismertetett visszautaló értelmezése mellett azzal is kizárja ezt a szövegmagyarázatot, hogy a „ἀρπαγμός”- szó kapcsán leszögezi: valamilyen már birtokolt valóságot jelent.

c. οὐχ... ἀλλὰ...

A „τὸ εἶναι ἴσα θεῷ” körül szép antitézist képez az „οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγγήσατο” és az „ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν” kifejezés pár. Fontos szerepet kapott ez az antitézis a szakirodalmi vitákban azután, hogy Carmignac

¹⁷⁰ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS* 37 (1986) 344.o. vö. *GNG* § 398, 1.

¹⁷¹ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS* 37 (1986) 344.o. Ő így fordítja angolra a kifejezést: „this divine equality”. vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 129.o.

¹⁷² vö. E. LOHMEYER, *Kyrios Jesus*, 1927/28, 1961², 28.o. „»wie Gott sein« heißt Kyrios sein”

fölvette: az „οὐχ” talán nem a kifejezés egészére, hanem csak a „ἀρπαγμὸν” szóra vonatkozik, azaz így kellene magyarra fordítani: „nem zsákmánynak tartotta (az Istennel való egyenlőséget...)”¹⁷³. Egy litote – szerkezetéről volna szó, a rossz dolog tagadása jó dolgot jelentene: „nem zsákmánynak” tartotta, hanem valami jó dolognak.

A kutatók nagy része azonban elfogadja Grelot kritikáját, aki szerint ez az értelmezés figyelmen kívül hagyja a szöveg strukturáját. Az „οὐχ” után ugyanúgy egy főnevet találunk tárgyasetben és egy igét kijelentő aorisztoz egyes szám 3. személyben, mint az „ἀλλὰ” után¹⁷⁴. Mivel pedig az „ἀλλὰ” nyilvánvalóan a kifejezés egészére vonatkozik, így kell értenünk az „οὐχ” tagadószt is, és a „ἀρπαγμός” – szót ennek az antitézisnek a strukturájában kell értelmeznünk.

d. (οὐχ) ἀρπαγμὸν ἠγήσατο... (ἀλλὰ) ἐαυτὸν ἐκένωσεν

Az eddigiekből kitűnik, hogy a „ἀρπαγμός” – szó a himnusz helyes megértésének egyik kulcsa: máris láttunk két szövegértelmezést, ami ettől a szótól függ. Megértését az teszi nehezzé, hogy nem fordul elő sem az Újszövetségben, sem az LXX-ben, a klasszikus görögben csak igen ritkán, illetve a patrisztika főleg a Fil 2,6-tal összefüggésben használja¹⁷⁵.

Annyi bizonyos, hogy nyelvi kapcsolatban áll a „ἀρπάζω - elragad, rabol” – igével. A latin egyházatyák általában a „rablás aktusa”-értelemben fogták föl a szót (*actus rapiendi*), ehhez kapcsolódik az a szakirodalmi hagyomány, hogy kutatók a latin fordítási lehetőségek

¹⁷³ J.CARMIGNAC, «L'Importance de la place d'une négation...», *NTS* 18 (1971/1972) 142.o.

¹⁷⁴ P. GRELOT, «La valeur de οὐχ... ἀλλὰ...», *Bib.* 54 (1973) 39.o.

¹⁷⁵ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS* 37 (1986) 321.o. vö. E. LOHMEYER, *Kyrios Jesus*, 1927/28, 1961², 21.o. 1. lábjegyzet. A szerző a szó ritkaságát hangsúlyozva sorol néhány példát a kereszténységen kívüli használatra.

mentén fogalmazzák meg a maguk álláspontját. Gyakran számításba vett lehetőségek még:

- *res rapta*: már elrabolt dolog, zsákmány
- *res rapienda*: zsákmánynak kinézett dolog, a készülő rablás tárgya
- *res retinenda*: ragaszkodás tárgya

Wright remek szakirodalmi áttekintése bemutatja mindezen álláspontok problémáit. A „*res rapienda*” problémáját láttuk: a szó valamit jelöl, ami már Krisztus birtokában van.

Közös probléma a „*res rapienda*”, a „*res rapta*” értelmezés között a „*res*” szó, azaz, hogy a görögben a „-μός” – főnévképzővel igéből képzett főnevek általában nem egy cselekvés eredményét jelölik, hanem a cselekvés folyamatát. A cselekvés eredményét (zsákmány) a „-μα” főnévképzővel végződő alak jelölné, ami a klasszikus görögben ritka, de létező szó¹⁷⁶. Kb. ugyanarról a különbségről van szó, mint a magyarban az „írás” és az „irat” között. Példák az Újszövetségben, amikor mindkét képző előfordul: a „βάπτισμα” közismert módon a keresztelés eredményét, a keresztséget jelöli, a „βαπτισμός” pedig a különféle rituális mosakodásokat, ill. a Kol 2,12-ben a keresztkedés folyamatát. Hasonló nyelvi logikájú, bár jóval ritkábban előforduló a „μιάσμα” – „μιασμός” szópár. Előbbi a „világ förtelmét” (2Pt 2,20) jelöli, utóbbi a „tisztátalanság kívánságát” (2Pt 2,10)¹⁷⁷, vagyis megvalósult förtelmet ill. förtelmes vágyakozást. Utóbbi példa esetében persze számolni kell azzal, hogy mindkét szó hapaxlegomenon.

¹⁷⁶ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS* 37 (1986) 336.o, hivatkozik: C.F.D.MOULE, «Further Reflexions on Philippians 2:5-11» in *Apostolic History and the Gospel: Biblical and Historical Essays*, Fs. F.F.Bruce, 271.o. vö. *GNy* 135.§.2-3.

¹⁷⁷ Úgy vélem, több hasonló szópár nem található az Újszövetségben. A vizsgálatot a már említett publikálatlan görög-magyar szószedet szótári alakjai között végeztem el, és összevettem a <http://www.laparola.net/vocab/> - honlapról letölthető elektronikus szótár szavaival.

Ennek megfelelően Plutarkhosznál is „rablás”-t, vagyis az alapige által leírt cselekvés folyamatát jelenti a „ἀρπαγμός” – szó¹⁷⁸. Természetesen számolnunk kell azzal a nyelvfejlődéssel, hogy a folyamatot leíró igéket egy idő után a folyamat eredményének a leírására is használni kezdik. Jó példa mind a görög „στεναγμός” – szó, amely „στενάζω” igéből származik, mind a megfelelő „sóhajtás” szavunk. Mindkét szó leírja a folyamatot, és másodlagosan azt is, ami történt. Ez azonban másodlagos nyelvfejlődés, amely olyan ritkán használt szavaknál, mint a tárgyalt „ἀρπαγμός” aligha következett be.

Így visszajutnánk a latin atyák pozíciójához, de ennek az értelmezésnek az a nehézsége, hogy Krisztus „Isten alakjában lévén” már birtokolja az „Istennel való egyenlőséget”. Kitől lehetne elrabolnia? Túl a súlyos teológiai nehézségeken, nyelvtani nehézséget jelent a τὸ εἶναι visszautaló jellege, amit láttunk.

A „res retinenda” értelmezés ebbe a pontba kapaszkodik bele: annyi bizonyos, hogy az „Istennel való egyenlőséget” Krisztus már birtokolja, amikor nem tekinti „ἀρπαγμός”-nak, a feltétlen ragaszkodás tárgyának.

Ennek azonban két nehézsége van. Egyrészt megintcsak a „res” szó, vagyis a passzív értelem, amit a res rapta és a res rapienda esetében is említettünk. Másrészt a szöveg nem mondja, hogy Krisztus az „Istennel való egyenlőségről” bármikor is lemondott volna¹⁷⁹. A mondat szerkezet szerint az „οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο” – val az „ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν” áll szemben. Vagyis a „»ἀρπαγμός«-nak tekintés” ellentéte „önmaga kiüresítése”. Amiből Krisztus önmagát kiüresítette, amitől teljesen mentes volt, az a „ἀρπαγμός” – szóval leírt önző ambíció az Istennel való egyen-

¹⁷⁸ W. FOERSTER, «ἀρπάζω, ἀρπαγμός» in *TWNT I*, 472.o.

¹⁷⁹ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS...», *JThS* 37 (1986) 345.o.

lőséggel kapcsolatban¹⁸⁰. Arról a gögös önállításról van szó, ami a nagyság emberi hordozóit tönkreteszi. Azt hiszem, jó irodalmi párhuzam a Gyűrűk Ura c. közismert meseregény alapkonfliktusa. Az, ahogyan a Hatalom Gyűrűje minden birtokosát annak a vágnak a rabszolgájává teszi, hogy mindörökké birtokolja a Gyűrűt, az a mód, ahogyan Gollam „drágaságom”-nak nevezi, és azzal tölti az életét, hogy nézegeti ill. amikor elveszíti, sóvárog rá, nagyon pontosan érzékelteti, minek nem tekintette Krisztus a maga Istennel való egyenlőségét.

A magyar nyelvben talán a „zsugori” szó írja le legjobban a meglevő kincsnek ezt a jellemtorzító hatását, ezért választottam a „nem zsugoriságot érzett” – fordítást. Természetesen az „érezett” pontatlan visszaadása a „ἡγέομαι – tartani vmit vminek” igének, de a mondatszerkezet miatt érdemes vállalni ezt a pontatlanságot: így a fordításban is tárgyesetbe lehet tenni a „zsugoriság” – szót.

További probléma, amit jobb szó hijján föl kell vállalni, hogy a „zsugoriság” a jellemtorzító hatást leírja ugyan, de igen távoli kapcsolatban áll a „rablás”-sal. A tagadott görög szóban ez is benne van: azért is félti, mert kiderülhetne, hogy nem az övé.

Mindenesetre ha így állítjuk szembe a két kifejezést: „*nem zsugoriságot érzett... hanem önmagát kiüresítette*”, akkor úgy vélem, világosan láthatjuk a páli mondanivalót: személyében függetlennek mutatkozott a kincstől, az Istennel való egyenlőségtől, amit azonban továbbra is folya-

¹⁸⁰ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS...», *JThS* 37 (1986) 339.o. hivatkozik: R.W.HOOVER, «The Harpagmos Enigma: A Philological Solution», *HTR* 56 (1971), így fordít angolra: „he did not regard his equality with God *as something to be used for his own advantage*”. Wright azonban elismeri e fordítás problémájaként, hogy az aktív cselekvést leíró görög szót visszaalakítja passzív kifejezéssé (something). Jobb ötlete nincs, mint ahogy a javasolt magyar fordítás sem problémamentes.

matosan birtokolt¹⁸¹.

Az értelmezés összhangja az egyházi hagyománnyal talán nyilvánvaló, bár az egyházatyák nem a „ἀρπαγμός” szó értelmezéséből vezették le azt a meggyőződésüket, hogy Jézus az Istennel való egyenlőséget mindig is birtokolta, hanem egyszerűen abból a dogmatikai meggyőződésből, hogy Jézus csodái a folyamatosan meglévő isteni természet megnyilvánulásai¹⁸².

Ha azonban Jézus Istennel való egyenlősége a rabszolga alakjában, majd a Kálvárián is megvult, akkor nem csak egy ember mutatta föl a személyiségét, hanem „*megnyilvánult az igazság arról, mit jelent Istennek lenni*”¹⁸³. A fölmagasztalás pedig, amit a következő rész elbeszél, azt jelenti, hogy „*Isten, az Atya megerősíti, hogy Jézus megtestesülése és kereszthalála valóban a működő isteni szeretet kinyilatkoztatása volt.*”¹⁸⁴

Ha így értjük a himnusz mondanivalóját, akkor jól látható, milyen mélyen gyökeredzik az a páli teológiában. Pál Krisztusról is kimondja, amit másutt önmagáról, hogy „*az erő a gyöngeségben nyilvánul meg a maga*

¹⁸¹ vö. W. FOERSTER, «ἀρπάζω, ἀρπαγμός» in *TWNT I*, 473-474.o. A szerző részben hasonló eredményre jut, amennyiben így fordít: „Gewinn, der auszunutzen ist”. A cikk azonban nyitva hagyja a kérdést, hogy Krisztus miről mond le: a nyereségről magáról, vagy az önző kihasználásról, amikor nem tartja Istennel való egyenlőségét „ἀρπαγμός”-nak. Mi az eddigiek alapján úgy látjuk, hogy az önző kihasználásról mond le.

¹⁸² vö. pl. SZENT ATHANASZIOSZ, «negyedik levele Szerapionhoz», 14 in *Óker 13*, 1991, 522.o; magyar ford. OROSZ L. A Fil 2,5-8 idézése után, azt értelmezve: „Ezért, mivel Isten léteire emberré lett, mint Isten, halottakat támasztott fel, szavával mindenkit meggyógyított és a vizet borrá változtatta – hiszen nem embernek művei ezek – mivel azonban testtel bíró lény, szomjazott, fáradzott és szenvedett; ezek azonban nem az istenség sajátosságai”.

¹⁸³ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS* 37 (1986) 346.o.

¹⁸⁴ N.T. WRIGHT, «ARPAGMOS... », *JThS* 37 (1986) 346.o. A szerzőnek ezt az értelmezését átveszi pl. M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 113.o; G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 205.o; R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 129.o.

teljességében” (vö. 2Kor 12,9 - ÚKB).

e. „ἐν μορφῇ θεοῦ” – „μορφὴν δούλου”

Nyitva maradt egy nehéz kérdéskör. A „ἄρπαγμος” – szó megfelelő értelmezésével tisztázható, hogy Pál mondanivalója szerint Krisztusra nem nehezedett személyiségsorvasztó teherként az Istennel való egyenlőség, amelyet azonban folyamatosan birtokolt.

Kérdés azonban, hogyan következik ebből az ellenkező véglet, miért kellett neki emberré lennie, rabszolga alakját fölvennie, és az engedelmisségben a kereszthalálig mennie? Elsőként azt érdemes tisztázni, mit jelent Krisztussal kapcsolatban a „rabszolga” szó, és az „engedelmesség”.

Mint már Damaszkuszi Szent János is megállapítja, a 7a vers egészen egyértelműen Krisztus szabadságát hangsúlyozza: ἑαυτὸν ἐκένωσεν – önmagát üresítette ki, nem az Atya kényszerítette erre¹⁸⁵. Ez a szabadság eredendően része az „Istennel való egyenlőségnek”, engedelmissé a rabszolga alakjában *vált* („γενόμενος ὑπήκοος” 8b).

Ez az, ami teljesen kizárja, hogy az Ádám-Krisztus párhuzamot az első strófára is alkalmazzuk. Ádám engedelmes *volt* Istennek és engedetlen *lett*. Ennek a valódi antitézise valaki, aki engedelmes volt, és az is maradt (vö. Róm 5,19: *Ahogy ugyanis a sok ember bűnössé vált egy ember engedetlensége által, éppúgy a sok ember megigazulttá is válik egynek az engedelmessége által*). A himnusz Krisztusára az önkiüresítés után alkalmazható ez a párhuzam, Isten alakjában még

¹⁸⁵ DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS, «kommentárja a Filippi levélhez», PG 95, 866.o.

semmiképpen¹⁸⁶.

Az „ἐν μορφῇ θεοῦ” és a „μορφὴν δούλου” kifejezések által jelzett világos ellentét szorosan összefügg a szabadság és az engedelmesség ellentétével.

Ahogy azonban az ellentét csak látszólagos, mert ha önként válik engedelmessé az ember, akkor lényegében szabad marad, úgy a két forma különbsége mögött folyamatosan fönnáll Krisztus egyenlősége Istennel.

Továbbra is kérdés azonban, mit jelent Krisztus esetében a rabszolgai állapot. Binder a maga szakirodalmi összefoglalójában három lehetséges magyarázatot említ:

- Jézus az Iz 52,13-53,12-ban leírtaknak megfelelően Isten szolgájává lesz. Mint láttuk, ezt a párhuzamot már Lohmeyer fölvetette.
- Jézus „az emberi lét rabszolgaságát veszi magára... azaz a fizikai, szociális, történelmi viszonyok kényszereit”¹⁸⁷. Gnilka utal még azon ókori felfogás szerinti égi hatalmasságokra, akik minden embert rabszolgává tesznek¹⁸⁸.
- Jézus az emberek szolgájává lesz. vö. Mk 10,45: „*az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak (διακονηθῆναι), hanem hogy ő szolgáljon (διακονῆσαι), és életét adja váltságul sokakért.*”

Említést érdemel még az a negyedik magyarázat is, hogy a rabszolgaság szociális jelentéséből kell kiindulnunk: ahogyan a hadifoglyokat kivégzés helyett eladták rabszolgának, úgy Jézus önkiüresítése ennek a szociális halálnak a teológiai párhuzama¹⁸⁹. Látszólagos erőssége ennek

¹⁸⁶ vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 67.o. „Das Lied besingt nicht das »Mensch-Sein«, sondern das »Mensch-Werden« dessen, der »in Gestalt Gottes« ist”.

¹⁸⁷ H. BINDER, «Erwägungen...», *ZNW* 78 (1987) 233.o., idézi: J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 120.o.

¹⁸⁸ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 120.o.

¹⁸⁹ S. BRIGGS, «Can an enslaved God liberate?...», *Semeia* 47 (1989) 143-144.o.

a magyarázatnak, hogy szó szerint veszi a „δοῦλος - rabszolga” – szót. Igazából azonban éppen emiatt kell elvetnünk. Tény, hogy a himnusz nem sokat foglalkozik a történelmi Jézus életének eseményeivel, de egyet, a kereszthalált azért konkrétan említ, az pedig nagyon valószínűtlen, hogy egy másik ponton közvetlen ellentmondásba került volna vele. Jézus a szó társadalmi értelmében végülis soha nem volt rabszolga.

Mégis, annyiból fontos ez a magyarázat, hogy megvilágítja a bibliai kifejezés erejét. „Éppen a »rabszolga alakja« minősíti Jézus Krisztus Megtestesülését a legmélyebb önküüresítésnek”¹⁹⁰

Ezért vitatható Binder utalása a Mk 10,45-re. Láttuk, hogy Márk a „διακονέω” – igét használja, ami szabad emberek szolgálatát is leírhatja¹⁹¹. Márk nem szól arról, hogy Krisztus az embereknek *engedelmes* is lett volna. Gyorsan belátható, hogy a szolgálat önmagában nem jelent engedelmességet: úgy is szolgálhatok valakit, ahogyan azt én a legjobbnak tartom az illető érdekében, de ebben az esetben nem vagyok engedelmes neki.

Krisztus az embereknek „διάκονος”-a volt, ahogy a Mk 10,45-ben mondja magáról, de „δοῦλος”-a, engedelmességre kötelezett rabszolgája semmiképpen. El kell tehát vetnünk Binder javaslatát: a Mk 10,45-öt

¹⁹⁰ vö. R. TUENTE, «Sklave.δοῦλος» in *TBLNT II/2*, 1144.o. „Gerade die Gestalt des Knechtes qualifiziert die Inkarnation Jesu Christi als tiefste Selbsterniedrigung”

¹⁹¹ vö. R. TUENTE, «Sklave.δοῦλος» in *TBLNT II/2*, 1143.o. Világos különbségről beszél a „διάκονος” és a „δοῦλος” között a páli nyelvhasználatban: „*Das Besondere aber des Begriffes δοῦλος ist hier – wie überhaupt – der untergeordnete, verpflichtende und verantwortliche Charakter des Dienstes in seiner ausschließlichen Bindung an den Kyrios*”.

nem kezelhetjük közvetlen irodalmi párhuzamként¹⁹².

Gnilka javaslata azonban szintén nem tűnik teljesen meggyőzőnek. Az alábbi helyekre hivatkozik: Gal 4,3.8; Róm 8,21; Kol 2,20; Hebr 2,15¹⁹³.

A Gal 4 a mózesi törvény szolgaságáról beszél Jézussal kapcsolatban. Úgy említi, hogy ebből a szolgaságból származik a mi szabadságunk. Hasonlóan a Kol 2,20 azt írja, hogy a kolosszeiek szabadok lettek a törvénytől, mivel meghaltak Krisztussal.

Ez semmiképpen nem arra példa, hogy Jézus „a fizikai, szociális, történelmi viszonyok kényszereit” vette volna magára.

Esetleg fölvehető párhuzamként annyiból, hogy a Krisztushimnusz is arról szól, hogy Krisztus engedelmes volt a mózesi törvénynek, és ezzel szabaddá tett bennünket. Nem valószínű azonban, mert közvetlenül a Krisztushimnusz után, annak értelmezéseképp Pál a Fil 2,12-16a-ban megdicséri a híveknél ugyanazt az engedelmességet, amiért Isten Krisztust fölmagasztalta. A szócsoport is ugyanaz, amit használ. Jól látható a gondolatmenet, ha a kulcsszavakra koncentrálnak idézzük a szöveget: „[Krisztus] engedelmes (ὕπηκοος) lett... Ezért Isten fölmagasztalta őt... Így tehát kedveseim, amint mindig is engedelmeskedtetek (ὕπηκούσατε)...”. (Fil 2,8.9.12)

Fontos e kérdés vizsgálatánál a címzés is, ahol Pál magát Krisztus Jézus rabszolgájának nevezi (vö. Fil 1,1). Nyilván a Krisztusnak való

¹⁹² vö. H. BINDER, «Erwägungen...», *ZNW* 78 (1987) 234.o. Más kérdés, hogy amint valószínűleg a Krisztushimnusz mögött, úgy esetleg a Mk 10,45 mögött is ott lehet a háttérben az Iz 52-53, a Szenevedő Szolga alakja. R. PESCH, *Das Markusevangelium II.*, 1984⁴, 163-164.o. említ kutatókat, akik ezt állítják, ő maga vitatja. Ha azonban mégis elfogadjuk ezt a véleményt, akkor is azt kell mondanunk, hogy a két szentíró egymástól függetlenül utal ugyanarra az ószövetségi helyre, és önállóan értelemzi azt.

¹⁹³ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 120.o. 62. lábjegyzet.

engedelmesség készségét fejezi ki ezzel, azaz ebben is azt láthatjuk, hogy a Filippi levélben azon van a hangsúly, hogy Krisztus engedelmesége követendő példa a számunkra és nem elsősorban a szabadság forrása valami mástól, pl. a mózesi törvénytől. Emiatt viszont a Gal 4-et és a Kol 2,20-at el kell vetnünk, mint párhuzamot: ott másról van szó, mint a Krisztushimnuszban¹⁹⁴.

Gnilka további példái kétségtelenül mutatják, hogy az Újszövetség a bűn következtében megromlott emberi állapotot, mint sorsszerű szolgáltságot mutatja be „a fizikai, szociális, történelmi viszonyok” kényszereinek való alávetettség értelmében: a Róm 8,21 a „romlandóság szolgáltságáról” beszél, a Zsid 2,15 arról a szolgáltságról, ami a halálfélelemből fakad.

A himnusz 3. strófáját végig lehet úgy érteni, hogy értelmezi a 2. strófa végét: Krisztus rabszolgasága annyit jelent, hogy „*hasonló lett az emberekhez és vonásai szerint emberként jelent meg*” (7cd). Eddig Gnilka magyarázata megáll. Tovább erősíti ezt, hogy a Corpus Paulinum sehol másutt nem nevezi Krisztust „δοῦλος”-nak¹⁹⁵. Nyilván itt azért teszi, hogy jelezze: Krisztus emberként osztozott mindenki más rabszolgaságában.

Ha azonban Jézus rabszolgasága ennek a sorsszerűségnek a vállalása, akkor miért további érdem, hogy „*megalázta önmagát, engedelmes lett a halálig, mégpedig a kereszthalálig*” (Fil 2,8)? A halálnak végülis sorszerű szolgáltságából kifolyólag minden ember engedelmes. Nyilvánvaló azonban, hogy másról van szó: Jézus engedelmessége ebben a strófában

¹⁹⁴ Teológiailag természetesen összefügg a két téma: Krisztusban fölszabadultunk a törvény szolgáltsága alól, mert immár Krisztusnak tartozunk engedelmességgel. Ez azonban – bármennyire megalapozott is – utólagos biblikus teológia, aminek a vizsgált szövegek eltérő elemeit hangsúlyozzák.

¹⁹⁵ E. TESTA, «Un inno prepaolino...», *SBFLA* 47 (1997) 107.o.

a többi ember engedetlenségével áll szemben. Ezért Jézus az, akit a következőkben felmagasztal Isten. Ebben a strófában már fölismerhetjük a burkolt Ádám-Krisztus párhuzamot, ami a páli teológia egyik gyakori témája.

Végülis Gnilka magyarázatát annyiban fogadjuk el, hogy Krisztus rabszolgasága valóban részvállalás az általános emberi sorsból, nem valami azon belüli konkrét állapot, pl. a törvény szolgasága, vagy konkrét szociális rabszolgasors¹⁹⁶. Nem fogadjuk el azonban, hogy az emberiség rabszolgasága, amiről a himnusz beszél, a sorshatalmaknak való alávetettséget jelentené: ezeknek ugyanis nem erény engedelmeskedni, hanem egyszerűen emberi sors. Akinek erény engedelmeskedni, az Isten, az Atya. Így tehát Krisztus rabszolgai alakja azt jelenti, hogy Krisztus magára vette azt a rabszolgai kötelességet, hogy mint minden embernek, engedelmeskednie kell Istennek¹⁹⁷. Ezt a tényt szögezi le a harmadik strófa. A negyedik strófa pedig azt a tényt szögezi le, hogy Krisztus meg is felelt ennek a kötelességnek, egészen a kereszthalálig. Míg a rabszolgai alak minden emberrel közös, a rabszolgai engedelmesség minden embertől megkülönbözteti Krisztust.

A negyedik strófa vége nagy erővel húzza alá, hogy ezt valóban így kell érteni: Krisztus engedelmissége nem akármilyen halálig tartott, hanem „a kereszthalálig”, azaz olyan halálig, amit a lázadó rabszolga állapotában lévő emberiségtől szenvedett el.

Így viszont a Binder által elvetett irodalmi párhuzam az Iz 52-53-mal, a Szenvető Szolga énekével nagyonis meggyőzőnek tűnik. Szemantikai

ellenérv ezzel szemben, hogy „az LXX a héber עֶבֶד szót nem a

¹⁹⁶ vö. NOVATIANUS, *De Trinitate*, 22,5-6; ismerteti: R. J. DESIMONE, «Again the Kenosis...», 32 (1992) 91-92.o.

¹⁹⁷ vö. E. PERETTO, *Lettere dalla prigionia...*, 1972, 48.o.

»δούλος«-szal, hanem a »παῖς«-szal fordítja”¹⁹⁸. Manzi levezetése szerint ez nem döntő probléma¹⁹⁹. Az Újszövetség általában nem szó szerint idézi az Ószövetséget. A „μορφὴ παιδός” kifejezés nem fejezné ki azt a radikális ellentétet, mint a szövegben található „μορφὴν δούλου”.

Nehezebb a teológiai probléma. Az Iz 52-53-ban nincs szó preegzisztenciáról Isten Szolgájával kapcsolatban, a Fil 2,6-11-ben pedig nincs kifejezett szoteriológia, nem esik szó a Megváltásról (vö. ezzel szemben: „*Pedig a mi betegségeinket ő viselte, és a mi fájdalmainkat ő hordozta... az ő sebe által gyógyultunk meg.*” Iz 53,4.5).

Úgy vélem, ez a probléma kizár ugyan egy közvetlen irodalmi függőséget, mégis ott kell látnunk a Krisztushimnusz gondolati háttérében az Izaiásnál leírt Isten Szolgáját. Ahogy a Szolga, úgy Krisztus is Istennek engedelmes a végsőkig. A preegzisztenciaelképzelés az 1. strófát illeti, és háttérében a bölcsességi irodalom párhuzamait találjuk meg, Krisztus engedelmességének megváltó jellegét pedig egyrészt a burkolt Ádám-Krisztus párhuzamban ismerhetjük föl, ami a 2. strófától kezdve van jelen a himnuszban, másrészt a himnusz második fő részéből, a fölmagasztalás jelenetéből, amit látni fogunk. A himnusz nem függ közvetlenül egyetlen másik szentírási helytől sem, hanem úgy tűnik, hogy egy Szent Pál eredeti közösségében született, vagy maga Szent Pál által megfogalmazott nagyon tömör teológiai szintézis a különféle szentírási hagyományokból.

Ha Krisztus rabszolgai engedelemessége mögött a háttérben meglátjuk a lázadó emberiséget, akkor közel járunk annak megértéséhez, miért kellett Krisztusnak ezt az önküresítést vállalnia: miattunk. Nem az

¹⁹⁸ H. BINDER, «Erwägungen...», *ZNW* 78 (1987) 233.o.

¹⁹⁹ F. MANZI, «La dipendenza letteraria diretta...», *RivBib* 47 (1999) 287-292.o.

Atyának, hanem a lázadó teremtménynek volt szüksége arra, hogy Jézus Krisztusban megláthassa: az nagy igazán, aki személyében nem válik saját nagysága foglyává. Többről van azonban szó, mint példaadásról. Jézus Krisztus nem egyszerűen csak nagy, hanem Istennel egyenlő. Rab-szolgai engedelmessége ezért utat nyitott a lázadó teremtmény számára Istenhez: aki Krisztusért megalázza önmagát, engedelmes lesz, az nem egyszerűen csak igaz ember lesz, hanem az Istennel egyenlő Krisztus törekvése van benne (vö. Fil 2,5), Krisztusban van (vö. az „ἐν Χριστῷ” előfordulásait a Corpus Paulinumban mindenhol, így a Filippi levélben 9-szer), mint üdvözítőt várhatja az Úr Jézus Krisztust (vö. Fil 3,20) és remélheti a megdicsőülést Krisztus Napján (vö. Fil 1,6; Fil 1,10; Fil 2,16). Márpedig az Úr közel van (vö. Fil 4,5)! Úgy vélem, ez a Filippi levélből vett szövegmozaik hitelesen mutatja, mennyire szoteriológiai értelemben használja Szent Pál a himnuszt.

3.4 A második rész elemzése: A 2,9-11 versek

Krisztus fölmagasztalását két ige írja le az 5. strófában, amelyek khiasztikus strukturában szorosán összefüggnek²⁰⁰:

A αὐτὸν
B ὑπερύψωσεν
B' καὶ ἐχαρίσατο
A' αὐτῷ τὸ ὄνομα.

Ez a struktúra azt hangsúlyozza, hogy egyazon esemény leírásáról van szó. A fölmagasztalás módja a név adása. „Ezt mutatja a „ὑπέρ” prepozíció is „τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα” kifejezésben, hiszen megismétli a

²⁰⁰ R. BERGMEIER, «Weihnachten...», *ZNW* 85 (1994) 63.o.

„ὕπερῦψωσεν” igekötőjét²⁰¹.

A ὑπερῦψόω – fölmagasztalni igét az LXX általában az Úrra, azaz יהוה - ra alkalmazza²⁰². Az LXX Dán 3,51-90-ben és A Sal Zsolt 8,54-88-ban ez az ige a soronként visszatérő, Istent magasztaló refrén egyik eleme.

A Krisztushimnusz szerint Isten a maga szférájába emeli a Megfeszítettet, és odaállítja mindenki elé.

Kérdés, hogy Pál miért nem Krisztus föltámadását említi. Legvalószínűbb, hogy átfogóbb kifejezést akar használni, mint a „föltámadás”: a „fölmagasztalás” gondolatához szervesen illeszkedik a mennyei térdek meghajlása, míg a föltámadás földi, hitbeli tapasztalatából nem lehet azt közvetlenül levezetni. Másrészt szem előtt kell tartanunk a Bölcsesség könyve elemzett párhuzamát: a könyv az igazak halhatatlanságáról beszél, és nem kifejezetten a föltámadásról.

Úgy tűnik azonban, hogy a „fölmagasztalás” fogalmába Pál a föltámadást is beleérti: a föltámadás a fölmagasztalás földön tapasztalt dimenziója. Végülis, ha a föltámadás keresztény alaptapasztalata nem lenne ott a háttérben, akkor az egész himnusz nem született volna meg.

²⁰¹ R. BERGMEIER, «Weihnachten...», *ZNW* 85 (1994) 63.o. Ez az ismétlés azt is mutatja, hogy irodalmi párhuzamnak tekinthető az LXX Zsolt 96,9 (M Zsolt 97,9): „Mert te vagy, Uram, a legfölségesebb az egész földön, messze magasan állsz (ὕπερῦψώθης / יהוה־על־על) minden Isten fölött (ὕπερ / על־על)”. vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 125.o. Érdemes megfigyelni, hogy amint a Róm 14,11-ben, úgy itt is az LXX által יהוה - ra alkalmazott „κύριος” szót Pál Krisztusra viszi át.

²⁰² J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 125.o. vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 70.o. A szerzők szerint az ige kifejezetten fönn van tartva az Úrnak. Ez így azért nem áll, mert az LXX Zsolt 36,35 éppenséggel a gonosz elhatalmasodására használja az igét: *εἶδον ἀσεβῆ ὑπερῦψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου*.

A következő strófák ennek a fölmagasztalásnak a tartalmát mutatják be: a rabszolga alakját fölvetve, majd keresztre feszített Jézus Krisztus előtt minden térd meghajlik, és minden nyelv magasztalja őt.

Ezek a sorok megintcsak khiasztikus strukturát képeznek²⁰³:

- A *Jézus nevére*
B *minden térd hajoljon meg (az egekben, a földön és az alvilágban)*
B' *és minden nyelv vallja*
A' *hogy »Jézus Krisztus az Úr!« (az Atyaisten dicsőségére.)*

Mutatja ez a khiasmus, hogy a név, amit Jézus megkap, a „κύριος Ἰησοῦς Χριστός”. Krisztus megkapja Istentől az egész világ előtt ezt a nevet, a „κύριος”-t, nyilván hangsúlyosan szembeállítva a korábbi rabszolgai alakokkal²⁰⁴.

„A »rabszolga Jézus« semmiképpen nem egy az engedelmesek és alázatosak hosszú sorában, akik megszolgált jutalmukat megkapják, hanem ő az Egyetlen, aki... egyedülálló módon fölmagasztaltatik”²⁰⁵. Az „Atyaisten dicsőségére” – kifejezés ugyanakkor megmutatja, hogy Krisztus természetesen nem ἡγῆται helyére lép, hanem mellé.

Ezen a ponton mégis föl kell tennünk a kérdést: „Csak” ennyiről volna szó? Igaz, hogy egyedülálló méltóságról beszélünk, de akkor is kérdés, hogy mi a többlet a kezdeti állapothoz képest, amikor Krisztus Isten alakjában volt, és egyenlő volt Istennel. Mi az a többlet, amiért érdemes

²⁰³ R. BERGMEIER, «Weihnachten...», *ZNW* 85 (1994) 61.o. vö. R. DEICHGRÄBER, *Gotteshymnus...*, 1967, 128.o. A két szerző véleménye között különbség, hogy Deichgräber szerint a zárójelbe tett részek későbbi kiegészítések, míg Bergmeier szerint az eredeti struktúra részei. Hozzánk ez utóbbi nézet áll közelebb: lehetséges, hogy az eredeti szerző - aki szerintünk Pál - először egy tiszta khiaszust fogalmazott meg, de legvalószínűbb, hogy utána azonnal betette a kiegészítéseket. Mindenképpen annak kell bizonyítani, aki szerint erre sok év után került sor.

²⁰⁴ A. SPREAFICO, «ΘΕΟΣ / ΑΝΘΡΩΠΙΟΣ...», *RivBib* 28 (1980) 412.o.

²⁰⁵ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 70.o.

volt vállalni a rabszolgai alakot és a kereszthalált?

A szöveg saját válasza a térdek meghajlása és a nyelvek hódolata, vagyis az, hogy Krisztus Istennel való egyenlősége az egész világ előtt megnyilvánult. Látnunk kell azonban, hogy ez a válasz értelmetlen, ha nincs ott mögötte a szoteriológiai dimenzió. A Szentírás egyik jellemző témája annak hangsúlyozása, hogy mennyire jelentéktelen a világ egésze is Istenhez képest²⁰⁶. Mi akkor az egész világ valaki számára, aki Istennel egyenlő? A térdek meghajlása és a nyelvek magasztalása nem valami, amit a világ ad Krisztusnak, hanem valami, amit Krisztus ad a világnak: megnyitott egy utat, amin járni lehet. Ha a rabszolga alakját fölvetett Krisztust Úrnak valljuk, abból kiderül számunkra, hogyan lehet eljutni Istenhez.

Ha fölismerjük a háttérben ezt a szoteriológiai dimenziót, akkor a himnusz legalapvetőbb mondanivalójáról egységes képet alkothatunk. Foglalkoznunk kell azonban két összefüggő nyitott kérdéssel: mit jelent az *„egekben, a földön és az alvilágban”* kifejezés, és mikor történik az egyetemes hódolat, amit a szöveg leír?

A második kérdés tűnik könnyebben megválaszolhatónak. A szövegben jelen van a „már” és a „még nem” feszültsége, ami mélyen jellemző a Kinyilatkoztatásra épülő vallásokra és azon belül a páli

²⁰⁶ Számos példa közül egy ószövetségi és egy újszövetségi: Iz 40,15 *Íme, a nemzetek olyanok, mint vízcsepp a vödrön, és mint porszem a mérlegserpenyőn, annyit érnek; íme, a szigetek, mint a por, annyit nyomnak.* Mt 16,26 *26 Mert mit használ az embernek, ha az egész világot megszerzi is, de az élete kárt szenved?*

eszkatológiára²⁰⁷. A 9. versben a „ὑπερύψωσεν” és az „ἐχαρίσατο” igealakok kijelentő aorisztozban vannak. Ez azt jelenti, hogy Krisztus fölmagasztalása Isten részéről *már* megtörtént, rögtön a kereszthalál után. Hétköznapi élettapasztalat viszont, hogy *még nem* hajolt meg minden térd a földön Krisztus előtt, tehát Pál olyasmiről ír, ami a jövőben fog beteljesedni.

Segít a Róm 14,9-11 elemzett párhuzama: láttuk, hogy Pál ott annak alátámasztására idézi az Iz 45,23-mat, hogy „*mindnyájan oda fogunk állni Isten ítélőszéke elé*” (Róm 14,10 – ÚPB). Minden bizonnyal itt is erről van szó: a levélben háromszor említett „Krisztus napja” az a nap, amikor a himnuszban leírt egyetemes hódolat bekövetkezik.

Az ítéletre való utalás segít annak megértésében is, mit jelent a 10c sor: „ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων”, ami összefüggésben áll a „παῶς” szó két említésével: „πᾶν γόνυ”, „πᾶσα γλῶσσα”²⁰⁸. A „térd” és a „nyelv” a szellemi létezők jelképe: minden ember, továbbá minden mennyei és alvilági hatalom érintett a hódolatban. Lesznek, akik önként fogják meghajtani a térdüket, lesznek, akik kénytelenek lesznek. Az egyetemesség a végeredményben fog megjelenni.

Miután a fölmagasztalás már megtörtént, a földi térdek összességének meghajlása pedig biztosan jövőbeli esemény, és miután a fölmagasztalás és az egyetemes hódolat között ennek ellenére nincs törés a szövegben, valószínűnek kell tartanunk, hogy Pál időben kiteljesedő folyamatra

²⁰⁷ vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 78.o. „Diese Proklamation wartet freilich auch auf ihre endgültige Bestätigung durch ein letztes Eingreifen Gottes.” vö. J. SCHLOSSER, «La figure de Dieu... », *NTS* 41 (1995) 397.o. „La meilleure solution semble être de compter avec la tension présent-avenir, caractéristique de l’eschatologie paulienne.”

²⁰⁸ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 71.o.

gondol. Akik önként hajtják meg a térdüket, azok már most megteszik²⁰⁹, akár a himnuszban leírt mennyei liturgiában, akár a keresztények földi liturgiáiban²¹⁰.

Mindez az Atya dicsőségére irányul: ő az, aki a halál után újra életet ad Krisztusnak, és ő az, aki Krisztusban bennünket is gyermekeinek tekint.

A továbbiakban megvizsgáljuk azt a kérdést, hogyan épül bele a himnusz a levél szövegébe, mennyiben értelmezi azt.

²⁰⁹ vö. BARSÍ B., «Egy ősi keresztény himnusz...», 1989, 6.o.

²¹⁰ vö. J. SCHLOSSER, «La figure de Dieu... », *NTS* 41 (1995) 397.o. A szerző ugyan abból indul ki, hogy a szöveg egy liturgiában használt himnusz, de ha ezt az eddigiek szellemében nem is fogadjuk el, akkor is jogosnak tűnik Fil 2,10-11-ben célzást látni a keresztény liturgiára, amelynek mennyei megfelelője a himnuszban leírt egyetemes hódolat.

4. Pál önmegalázása, mint Krisztuskövetés

Az eddigiekben már utaltunk arra, hogy a levél azon részei, ahol a jellemző alany Pál, sok szállal kötődnek a Krisztushimnuszhoz. A Fil 3 hosszú életrajzi blokkjában, a Fil 3,4-14-ben a legnyilvánvalóbb ez a kapcsolat, ezért ennek a résznek az elemzésével lépünk tovább. Először önmagában elemezzük a szakasz mondanivalóját, majd végigelemezzük a kapcsokat, amelyek ezt a szakaszt összekötik a Krisztushimnusszal, és ennek alapján kimutatjuk, miben felelnek meg Pál törekvései Krisztus törekvéseinek, illetve miben függenek attól.

4.1 Pál törekvései a Fil 3,4-14 szerint

4.1.1 Pál testi bizakodása (Fil 3,4-6)

4 ámbár én bizakodhatom testben is. Ha valaki más bizakodni látszik a testben, én még inkább: 5 nyolcadnaposan körülmetélve, Izrael nemzetéből, Benjamin törzséből, héber a héberek közül, törvény tekintetében (κατὰ νομον) farizeus, buzgóság tekintetében (κατὰ ζήλος) az egyházat üldöző, a törvénybeli igazság tekintetében (κατὰ δικαιοσύνην) feddhetlenné lett.

A megtérés előtti életút bemutatása mélységesen ironikus: ironikus már a hangütés is a Fil 3,4-ben „valaki mással” szemben, aki testben akar bizakodni: Pál „még inkább bizakodhat”, de a későbbiekben kijelenti, hogy szemétnek tartja bizakodása tárgyát. Tekintettel az előzményekre, a „lemetélés (κατατομή)” - „körülmetélkedés (περιτομή)” korábban bemutatott szójátékára a Fil 3,2.3-ban, a „testben való bizakodás” értelemszerűen a „testi körülmetélkedésben való bizakodást” jelent²¹¹.

Pál testi bizakodása alapját hét pontban sorolja föl. Az első három pont – *nyolcadnaposan körülmetélve, Izrael nemzetéből, Benjamin törzséből* – a születési adottságaira vonatkozik. Ironikus ez a bemutatás

²¹¹ F.E. UDOH, «Paul's Views on the Law...», NT 42 (2000) 223.o.

mindazokkal szemben, akik felnőtt korban akarnának körülmetélkedni. Ahogy a levélszereplők bemutatásánál láttuk, maguk a tévtanítók ugyan valószínűleg Pálhoz hasonlóan „nyolcadnaposan körülmetélt” zsidók lehettek, de nyilvánvalóan felnőttkorban körülmetélkedett, betért izraelitává váltak volna azok a filippiek, akik hallgatnak a szavukra. Márpedig, ez jóval kevesebb, mint született, „nyolcadnapon körülmetélt”, konkrét törzsi tradíciót hordozó hébernek lenni, mint amilyen Pál²¹².

A dicsekvés negyedik eleme (*héber a héberek közül*), átmenetet képez, és leginkább a nevelésének a jellegére utal: régészeti adatokkal is alátámasztható, hogy a diaszpóra-zsidóság körében azok nevezték „héber”-nek magukat, akik különös figyelmet fordítottak palesztinai gyökereikre és ennek jegyében családon belül ápolták a héber nyelvet²¹³.

A következő három elem formailag szorosan összetartozik, hiszen mindháromat a „κατά” prepozíció vezeti be²¹⁴. Megfelel ennek a formai összetartozásnak az a tartalmi elem, hogy mindhárom kifejezés Pál felnőttkori aktivitásáról szól.

Annál erősebb a tartalmi kontraszt abban, amit Pál erről a felnőttkori aktivitásról mond. A törvény pontos betartása, az ebből fakadó farizeusi öntudata, buzgósága az egyház üldözőjévé tette őt, mégis, a törvény szempontjából kifogástalannak tekintette magát. A leírás azonos formája mögötti mélységesen ellentmondásos tartalom különösen fölerősíti a szöveg ironikus, és immár nagyrészt önironikus jellegét.

²¹² vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 307.o. A benjaminita családi tradíciót talán Pál eredeti neve, a „Saul” is megerősíti, hiszen utalás ez az első királyra, aki Benjamin törzséből származott. Többet erről nehéz mondani, a családfák számontartása jellegzetes szokás volt ebben az időben, aminek gyakorlati eredménye az lett, hogy erősen megnehezült a tényleges belépés az izraelita vallási közösségbe.

²¹³ vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 307.o. Említi, hogy Korintusban föltártak egy zsinagógát, amelynek fölirata a „héber zsinagógája” volt.

²¹⁴ C. OSIEK, *Philippians...*, 2000, 88-89.o.

A háttérben ott van még az irónia az esetlegesen körülmetélkedésre vágyókkal szemben is, hiszen Pál bemutatásában a testi bizakodás csúcsa, ha valaki még az egyházüldöző mivoltában is bizakodik Isten előtt, de ez a rész már előre is utal. Nem csak szubjektív vélekedés Pál részéről az a későbbi értékelés, hogy mindezt „szemétnek” tartja, hanem objektív értelemben szemét is, nagy emberi kudarc: az Istent kereső buzgalom Isten művének, az egyháznak az üldözésébe torkollott és Pál mindeközben kifogástalanul igaznak tekintette magát.

Éppen Pál egyházüldözői múltjának a hangsúlyozása jelzi, hogy nincs ellentmondás a Filippi levél ezen része és a Római levél között, ahol Pál pozitív jelzőkkel beszél a zsidó örökségről, és kifejezetten kijelenti a zsidóság kapcsán, hogy *„Isten nem bánja meg ajándékait és hívását”* (Róm 11,29)²¹⁵. Amit Pál a Filippi levélben elvet, az nem a mózesi törvény, mint olyan, hanem az a saját korábbi magatartása, hogy a törvényre hivatkozva elutasította Krisztust²¹⁶. Ennek az abszurd magatartásnak felel meg, ha egy keresztény körül akar metélkedni: ilyen módon a testben bizakodva bizalmatlanságot fejez ki Krisztussal szemben, radikálisan leértékeli Krisztus művét.

Az ilyen módon fölfogott törvény már nem Istentől van, ezért a belőle fakadó igazságot szembe kell állítani a Krisztusba vetett hit által Istentől jövő igazsággal (vö. Fil 3,9).

²¹⁵ vö. ezzel szemben F.E. UDOH, «Paul’s Views on the Law...», *NT* 42 (2000) 224.o.

²¹⁶ vö. V. KOPERSKI, «The meaning of δικαιοσύνη...», *LouvSt* 20/2/3 (1995) 168.o. „Az alapkérdés... nem az, hogy »Mi a rossz a törvényben?«, hanem hogy »Mi a rossz Pál formális törvénytiszteletében?«”

4.1.2 A pálfordulás és következményei (Fil 3,7-9)

- A 7a De ami számomra nyereség (κέρδη) volt,
B 7b azt veszteségnek (ζημίαν) tartottam Krisztus miatt.
B' 8a Sőt, mindent veszteségnek tartok
A' 8b Krisztus Jézus, az én Uram ismeretének mindent fölülmúló vol-
ta
miatt.
B'' 8c Őmiatta mindent elveszítettem (ἐζημιώθην), és szemétnek
tekintek,
A'' 8d csakhogy Krisztust elnyerjem (κερδήσω), 9a és őbenne
találtassam
C 9b nem bírván saját igazságot a törvényből,
D 9c hanem a Krisztusba vetett hit által Istentől (való)
igazságot a hit alapján

A fordulatot a Fil 3,7 írja le. Pál nem megy részletekbe, de radikálisan szembeállítja, hogy amit korábban nyereségnek tartott, azt „pálfordulásakor” veszteségnek tartotta „Krisztus miatt (διὰ τὸν Χριστὸν)”. Ez a megokolás több esetben is utalás Isten kegyelmi működésére, aki Pál emberileg paradox döntéseit megalapozza²¹⁷.

A nyereség-veszteség séma ebben és a következő versben khiasztikus szerkezetű, szokatlan azonban, hogy a második ágat Pál egy belső ismétléssel megerősíti az A'' és B'' sorokban.

A khiasztikus alapszerkezetet világosan mutatják az aláhúzott szavak, ill. görög megfelelőik, a belső ismétlés arra utal, hogy Pál számára különösen fontos tartalomról van szó.

Leírják ezek a sorok az időbeli előrehaladást: a „ἡγέομαι – tartani vmit vminek” ige két előfordulása közül az első praesens perfectumban áll (ἡγήμαι), a második praesens imperfectumban (ἡγοῦμαι). Ez azt jelenti, hogy az első igealak – és így a Fil 3,7 egésze – a véglegesen meghozott

²¹⁷ vö. 1Kor 4,10: ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν – Mi bolondok vagyunk a Krisztusért (ÚPB); 2Kor 4,5: δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν - a ti rabszolgáitok Jézus miatt (saját fordítás). J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 191.o.

múltbeli döntésről szól Krisztus mellett, a második a jelenről, amikor e döntés következményei kibontakoznak²¹⁸.

Ezt a kibontakozási folyamatot mutatja a négy kifejezés is, amivel Pál megtagadja mindazt, ami Krisztustól elválaszthatná. Először – a megtérésekor – konkrétan azt tartotta veszteségnek (7b), ami korábban nyereség volt számára (7a), vagyis amit a Fil 3,5-6-ban felsorol. Másodszor mindent veszteségnek tart Krisztus ismeretéért (8a). Harmadszor kifejti, hogy ez nem csak vélemény a részéről, hanem egzisztenciális döntés: ténylegesen el is veszített mindent (8c), végül az összefoglalás: „és szemétnek (σκύβαλα) tekintek²¹⁹”. Ez értelmezi az „elvesztés” módját: Pál nem nehéz szívvvel vált meg a korábbi „nyereségeitől”, hanem úgy, mint aki valami értéktelent odadob a kutyáknak²²⁰.

E könnyűszívű lemondás okát háromszor jelöli meg Krisztusban, és ebben is ott a kibontakozás: *Krisztus miatt... Krisztus Jézus, az én Uram ismeretének mindent fölülmúló volta miatt... csakhogy Krisztust elnyerjem, és őbenne találtassam (Fil 3,7b.8b.8d-9a)*.

Ez a kibontakozás szintén a múltból, a megtéréstől indul, összefoglalja

²¹⁸ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 211.o.

²¹⁹ A „σκύβαλον” előfordulása hapaxlegomenon az Újszövetségben, az LXX-ben is csak a Sir 27,4-ben található: *Amikor szitálnak, fennakad a szemét, ha beszél, kiderül az ember gyengéje (σκύβαλα) (ÚKB)*. Annyi bizonyos, hogy erősen negatív jelentésű, vulgáris szó. Két lehetséges etimológiája közül azt tűnik valószínűbbnek, hogy a „τὸ τοῖς κυσὶ βαλλόμενον – amit a kutyák elé vetnek” kifejezés összevonása. vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 212.o.; vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 319.o. A másik lehetséges etimológia a »σκῶρ, σκατός – trágya, ganéj, ürülék« (ÓGMSz), szóból indul ki, de mint Fee megállapítja, eszerint nagyon nehéz a „-βαλ” szóelemet figyelembe venni.

²²⁰ Megláthatunk ebben egy utalást a Fil 3,2-re: „Nézzétek a kutyákat”. vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 319.o. vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 212.o.

a jelen törekvéseket, és tovább mutat a jövő felé, amit majd a Fil 3,10-11 fejt ki.

A Fil 3,9-ben a „δικαιοσύνη – személyes igazság” szó két előfordulása kulcsot ad az egész eddigi szövegösszefüggés értelmezéséhez, mivel egy antitézisben összefoglalja mind Pál megtérés előtti törekvéseit, mind megtérés utáni törekvéseit:

A 9b visszautal a 6b-re, a testi bizakodás utolsó elemére, hiszen a prepozíció csekély eltéréssel²²¹ megismétli az ottani kifejezést.

Pál az igazságra törekedett a törvény buzgó megtartásával és az egyház üldözésével éppúgy, mint később Krisztus buzgó követésével.

Az igazság, amiről itt szó van, a személyes igaz mivolt (vö. ἐμὴν δικαιοσύνην – *az én igazságom* Fil 3,9).

A szónak az újszövetségi nyelvhasználatban két alapjelentése van: egyrészt kifejezi az ember szokásszerűen helyes, igaz viselkedését, másrészt – főleg Pálnál – szoteriológiai kulcsfogalom: Isten ajándéka az embernek²²².

Úgy tűnik, itt az átmenetet figyelhetjük meg a két jelentéstartalom között. Pál két emberi magatartást hasonlít össze. Az egyik azok igazsága, akik ezt az igazságot a külső normák követése, mindenekelőtt a mózesi törvény gondos megtartása által tulajdonítják maguknak, a másik azok igazsága, akik „*Krisztus Jézus, az én Uram ismeretének mindent fölülmúló voltából*” merítik azt²²³.

E két igazság közül az első merő szubjektív illúzió volt Pál részéről, miközben az objektív valóság Isten művének, az egyháznak az üldözése volt. Ezt az immár keresztény Pál veszni hagyja és szemétnek ítéli.

²²¹ Fil 2,6b: δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ – Fil 2,9b: δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου

²²² K. KERTELGE, «δικαιοσυνη» in *EWNT I*, 787.o.

²²³ V. KOPERSKI, «The meaning of δικαιοσύνη...», *LouvSt* 20/2/3 (1995) 168.o.

A második igazság Krisztus hitén keresztül Istentől jön (τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, τὴν ἐκ θεοῦ), vagyis valódi igazság: Pál igaz voltának tudata ebben az esetben egyezik azzal, hogy Isten is igaznak tekinti őt.

4.1.3 Ami még hátravan (Fil 3,10-11)

10 hogy megismerjem őt, és a feltámadásának az erejét és közösséget szenvedéseivel, hasonulva az ő halálához 11 hogy valahogyan eljuthassak a feltámadásra a halálból.

Önmagában a szöveg formája alapján nem lenne indokolt új szakaszrészről beszélni, hiszen a Fil 3,8-ban kezdődő összetett mondat második feléről van szó. Tartalmilag azonban mégis új részről beszélhetünk, hiszen új téma a Krisztus szenvedéseivel való közösségvállalás, és a halálához alakulás. Különösen az utóbbi teszi nyilvánvalóvá az időbeli váltást is: itt a közeljövő fenyegetéseiről van szó. Pál az aktuális szenvedéseit és konkrét halálveszedelmét értelmezi Krisztusba vetett hite fényében. A korábban kifejtettek szerint minden bizonnyal ugyanarról a halálveszélyről van itt is szó, amiről a Fil 1,20-ban és a Fil 2,17-ben.

Viszonylag jelentős szövegkritikai nehézséget jelent, hogy tekintélyes szövegtanúk, mindenek előtt a \mathfrak{D}^{46} -os papirusz, a Sínai kódex eredeti szövege és a Vatikáni kódex szerint, két szó, a „κοινωνίαν - közösséget” és a „παθημάτων - szenvedései” elől hiányzik a névelő, amit a fordításban megkíséreltünk érzékeltetni. Annyiban egyetérthetünk Fee véleményével, hogy ez lehet az eredeti olvasat, mivel a névelőkkel együtt sokkal könnyebben olvasható a szöveg, tehát könnyen érthető, hogy a kéziratmásolók hozzátették azokat, viszont nem érthető, hogy miért hagyták volna el²²⁴.

Túlságosan messzemenőnek tűnik viszont az a következtetés, hogy e névelők hiányára tekintettel sajátos módon kell fölépíteni a szöveg struktúráját.

²²⁴ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 311.o.

Fee javaslata, hogy a névelők föltételezhető hiányára tekintettel az első *καὶ*-nak epegzegetikai értelmet kell tulajdonítani, és így a szöveg szerkezete ez lenne:

- A *hogymegismerjem (τοῦ γινῶναι) őt, vagyis (καὶ)*
B *a feltámadásának az erejét*
B' *és (καὶ) közösséget szenvedéseivel*²²⁵,

Ellentmond azonban ennek a fölvetésnek, az az érv, amit már a Fil 2,6 kapcsán is láttunk: a névelő + infinitivus szerkezet általában anaforikus, visszautaló szerepet tölt be²²⁶. Nem valószínű, hogy itt előre utalna, a következő fölvilágosításokra, amit az első „*καὶ*” „*vagyis*” fordítása föltételez.

Nem is természetes ez a föltevés annyiban, hogy a szövegben három tárgyesetben álló névszó (αὐτόν, δύναμιν, κοινωνίαν) között két *καὶ* kötőszó áll. Ezek közül az elsőnek radikálisan más értelmet tulajdonítani, mint a másodiknak, olyan megoldás, ami csak akkor jöhet szóba, ha minden más értelmezés elfogadhatatlannak bizonyul.

Esetünkben azonban erről szó sincs. A *τοῦ γινῶναι* nyelvtanilag a célhatározói értelmű 8d mondatrésztől függ: „*csakhogymegismerjem*” (ἵνα) *Krisztust elnyerjem*”, tartalmilag pedig „*Krisztus Jézus ismeretének (γνώσεως) mindent fölülmúló voltától*”, amiről a 8b szól²²⁷. Ez a rövid kifejezés összefoglalja Pál eddigi törekvéseit: azért vesztett el mindent, hogy Krisztust megismerje. Ennek természetesen nagyon nagy jelentősége van a szakasz értelmezése szempontjából, de ezt a következőkben fejtjük ki részletesen, amikor a szakasz és a Krisztushimnusz kapcsolatát vizsgáljuk.

A többi mondatrész a rákövetkezőkkel együtt khiazmusként áll föl. Ha

²²⁵ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 328.o.

²²⁶ vö. GNG § 398, 1.

²²⁷ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974, 98.o.

elfogadjuk a „τοῦ γνῶναι αὐτὸν” összefoglaló jellegét, akkor a vizsgált szakasz struktúrája a következő:

- A *hogy megismerjem őt,*
B *és (καὶ) a feltámadásának az erejét*
C *és (καὶ) [a] közösséget [a] szenvedéseivel,*
C' *hasonulva az ő halálához*
B' *hogy valahogyan (εἴ πως) eljuthassak a feltámadásra a halálból.*

Az utolsó négy sor khiasztikus szerkezetét a B, B' sorokban a föltámadás két említése, a C, C' sorokban a szenvedés és a halál logikai kapcsolata teremti meg. Az időbeli kibontakozás ellenben folyamatos: Krisztus *már* föltámadt, Pál *most* szenved a bilincseiben, a *közeljövőben* fenyegeti a vértanúhalál, és *még* várja a föltámadást a halálból.

Ezt az időbeli folyamatot Krisztus föltámadásának az ereje egyesíti: ez az erő teremti meg a közösséget Krisztus szenvedései és Pál szenvedései, Krisztus halála és Pál halála, Krisztus föltámadása és Pál föltámadása között.

A Fil 3,11, vagyis struktúránkban a B' vers határozatlan megfogalmazása sok találgatásra ad okot a kutatók körében. Szónoki, vagy valódi bizonytalanságról van szó? Randall szakirodalmi összefoglalása három tipikus véleményt említ: sokan tagadják, hogy a kulcskifejezés, az εἴ πως feltételelességet fejezne ki, azt mondják Pál igenis biztos abban, hogy föl fog támadni. Mások megengedik a föltételelességet abban az értelemben, hogy Pál nem tudja, milyen módon jut el a föltámadásra. Ismét mások azt mondják, a kifejezés valódi személyes bizonytalanságot fejez ki a föltámadással kapcsolatban.²²⁸

²²⁸ E. O. RANDALL, «„If Possible I May Attain...”», *CBQ* 57/2 (1995) 325.o.

Randall maga ezt a kiindulópontot fogadja el, de azzal, hogy a versben arról van szó, hogy Pál a vértanúk különleges, elsőkénti föltámadására akar eljutni (vö. Jel 20,4-5), és valódi a bizonytalansága abban, hogy ezt el fogja-e érni²²⁹.

Úgy vélem azonban, ha végignézzük a kritikus kifejezés, az εἰ πῶς előfordulásait az LXX-ben és az Újszövetségben (vö. 8.11 sz. melléklet), akkor egy negyedik kiindulópontot kell elfogadnunk: Pál másról beszél. Egyáltalán nem beszél a bizonyosságáról vagy a kétségeiről abban a tekintetben, hogy Isten föl fogja-e őt támasztani. Arról beszél, hogy neki minden törekvése ez, és hogy mégis tudja, hogy ennek a törekvésnek a sikere Istentől függ. Ez a két elem az, ami az εἰ πῶς előfordulásainál megfigyelhető. Olyan célról van szó,

- amelyre az alany minden saját erővel törekszik,
- de amely nála nagyobb erőtől – Istentől, a győztes királytól, az időjárástól, stb. – függ.

Ez a feszültség a kifejezés minden előfordulásnál megjelenik, ezért nincs okunk sem arra, hogy a Fil 3,11-ben bizonytalanságot lássunk Pál részéről, sem arra, hogy az üdvösség bizonyosságát olvassuk ki a szövegből. Pál önmagáról beszél, mint egyértelmű remény és törekvés hordozójáról, akit ez a remény Isten szolgájává, sőt, ha a levélkezdetre gondolunk, Isten rabszolgájává tesz. Ilyen értelemben a vers már a következő versek gondolatait készíti elő.

²²⁹ E. O. RANDALL, «„If Possible I May Attain...”», *CBQ* 57/2 (1995) 325.o.

4.1.4 A jelen erőfeszítése (Fil 3,12-14)

- A *Nem mintha már megragadtam volna,*
A' *vagy már beteljesedett volna rajtam*
B *de igyekszem, hogy magamhoz ragadjam*
C *amint Krisztus is magához ragadott engem*
A'' *Testvérek, nem képezem magamról, hogy magamhoz ragadtam*
B'' *de egyet igen:*
C' *a mögöttem levőt felejtven*
B''' *nekidőlök az előttem levőnek*
B'''' *céltudatosan igyekszem az Istentől Jézus Krisztusban jövő*
hívás jutalmába

A Fil 3,12-ben a „nem” tagadószó új szakaszrészelt vezet be, majd a 14. vers végén Jézus Krisztus említésével az egész szakasz lezárul. A 15. versben a „τοῦτο φρονῶμεν – erre törekedjünk” kifejezés mind az ige többes szám első személyével, mind a határozószóval azt jelzi, hogy ott az előző gondolatmenet összefoglalásaként a levél új szakasza kezdődik. Így a Fil 3,12-14 képez önálló szövegegységet.

A rész érdekes szövegkritikai problémája, hogy több tekintélyes kézirat, így mindenekelőtt a \mathfrak{P}^{46} szerint a 12a vers így szól: Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη δεδικαίωμαι ἢ ἤδη τετελείωμαι - *Nem mintha már megragadtam volna, vagy már megigazultam volna vagy már beteljesedett volna rajtam...*

Elképzelhető, hogy maga Szent Pál értelmezte a szövegvariánsban tagadott „δεδικαίωμαι” igével a 9. vers állítását, ami szerint már birtokolja a Krisztustól jövő megigazulást (ἔχων... ἐκ θεοῦ δικαιοσύνην), hasonlóan ahhoz, ahogy a versben tagadott „τετελείωμαι” ige jelentősen értelmezi a 15. vers megfogalmazását: „Ὅσοι οὖν τέλειοι – akik tökéletesek (vagyunk)”.

Valószínűbb azonban, hogy egy későbbi másoló nyúlt bele ezzel az értelmezési szándékkal a szövegbe, és tette bele a szóban forgó „ἢ ἤδη

δεδικαίωμαi” kifejezést. Nehezebben érthető ugyanis, hogy miért hagyták volna el más, szintén tekintélyes kéziratok, így a \mathfrak{D}^{61} (\mathfrak{D}^{61vid}), a \mathfrak{N} , az A, és a B stb. másolói ezt a kifejezést, mint azt megérteni, hogy miért tették bele, ha eredetileg nem volt ott²³⁰. Tartalmilag sem valószínű, hogy Pál itt tagadta volna magától a megigazulást, hiszen a törvényből származó megigazulást is magának tulajdonította a 6. versben. Amint láttuk, arról a szubjektív meggyőződésről van szó, hogy valaki igaznak tartja a saját cselekedeteit. Pál esetében ez megtérésétől fogva minden bizonnal így volt, ill. a törvényhez való hűség alapján már korábban is. Mindezen megfontolások alapján tehát valószínűbbnek tűnik, hogy azok a források hozzák hitelesen az eredeti szöveget, amelyekből hiányzik a „ἤ ἤδη δεδικαίωμαi” kifejezés.

A szakaszrész egésze paralellizmusokból építkezik, három típusú sort azonosíthatunk. Az A típusú sorok ismételten rögzítik, hogy Pál még nincs a célban. A B típusú sorok leírják az ebből következő aktivitást: Pál a sportolókhöz hasonlóan minden erejével a célra koncentrálna fut a várt jutalom felé. A C típusú sorok e futást jellemzik sajátos szempontokból. Az „amint Krisztus is magához ragadott engem” – sor jelzi a futás eredeti kiváltóját: Krisztus kegyelmét, a „a mögöttem levőt felejtven” sor pedig a futás jellegéről mond valamit.

A szakaszrész a jelenről szól, miután Pál korábban áttekintette a távolabbi zsidó múltját, majd a keresztény múltját, és a közeljövő kihívását, a vértanúság kilátását a remélt dicsőség fényében.

Értelmezési kérdést vet föl a 12. versben az említett „Οὐχ... ἤδη τετελείωμαi – nem... teljesedett be rajtam” kifejezés kontrasztja a 15. versben levő „Ὅσοι οὖν τέλειοι – akik tökéletesek (vagyunk)” – kifejezéssel. A tökéletesség két fölfogását ütközteti Pál teljesen tudatosan, ta-

²³⁰ B. M. METZGER, *A textual commentary...*, 1994², 547-548.o.

lán a zsidózó ellenfelek tanítására is reagálva.

A földön élő keresztények tökéletessége az erőfeszítés tökéletessége, amivel Krisztust igyekszünk megragadni, válaszképp arra, hogy ő megragadott bennünket. Az erőfeszítés beteljesedésének a tökéletessége Isten ajándéka lesz Jézus Krisztus napján.

Lehetséges értelmezése a szövegnek, hogy a C sor kifejezetten a megtérésre utal, de valószínűbb, hogy erre és az egész későbbi életútra, valamint a jövő reménységére együtt, vagyis hogy Pál itt összefoglalja a korábban mondottakat.

Ugyanígy a sportoló-hasonlat is az egész életútra utal: Pál céltudatosan igyekszik Isten Krisztusban jövő hívásának jutalmába. A hívást egyszer meghallotta, azóta hallja, és minden erejével igyekszik abba a jutalomba, amit még Krisztus tartogat számára a jövőben.

Mind a szakaszrészlet bevezető „ἀδελφοί – testvérek” megszólítás, mind a következő, a szakasz egészét lezáró „τοῦτο φρονεῖν – erre törekedjünk” fõlszólítás mutatja, hogy Pál a sportoló képében önmagát példaként állítja a hívek elé. A körülméltelkedésbe vetett üres bizalom, amit Pál a szövegrészlet elején kigúnyol, itt már teljesen eltűnik, Pál példája kerül a helyére. Ez az, amit a filippieknek követniük kell, ha valóban méltó keresztény életet akarnak élni.

4.1.5 Pál Fil 3,4-14-ben leírt törekvései a Krisztushimnusz fényében

A két szakasz funkcionális hasonlóságára hívja föl a figyelmet, hogy Pál mindkettőt a „τοῦτο φρονεῖν” – kifejezéssel foglalja össze. A Krisztushimnusz összefoglalása a Fil 2,5-ben: „arra törekedjete (τοῦτο φρονεῖτε) magatokban, ami Krisztus Jézusban (volt)”. A mostani szakasz összefoglalása a Fil 3,15-ben: „akik tökéletesek (vagyunk), erre törekedjünk (τοῦτο φρονῶμεν)”.

Világosan jelzi ez a kapcsolat, hogy a két szakasz funkciója a levél egészének szövegösszefüggésében hasonló, illusztratív: ahogy a Krisztushimnuszban Krisztusra hivatkozva inti Pál a filippieket a versengés kerülésére, úgy a Fil 3,4-14 életrajzi blokkjában Pál a saját példáján mutatja meg a zsidózó tévtanítás értelmetlenségét.

A két „erre törekedjünk” – fölszólítás a Fil 2,5-ben ill. a Fil 3,15-ben kiegészíti egymást: Pál példaként mutatja be Krisztus törekvését, és utána a saját példáján mutatja meg, hogyan alkalmazhatják a filippiek, és a mai keresztények Krisztus törekvését a saját életükre.

Az életrajzi blokk első három részének irodalmi dinamikája is a Krisztushimnusz első három strófájára emlékeztet: Pál leír egy kezdeti állapotot, leírja a drámai változást, amikor minderről lemond, majd rámutat, hogy midez a jövőben a Krisztus szenvedéseivel való közösségvállaláshoz és halálához alakuláshoz fog vezetni.

Mélyebben belemenne a szövegbe szemantikai hasonlóságokat is találunk. A legerősebbre már Käsemann fölhívta a figyelmet: a Fil 3,7.8-ban a „ἡγημαι/ἡγοῦμαι... ζημίαν” kifejezés, ill. a Fil 3,8-ban a „ἡγοῦμαι σκόβαλα” a Fil 2,6-beli „ἄρπαγμαὶ ἡγήσατο” antitetikus paralelljének tekinthető.²³¹

További párhuzamokat találunk Garland idézett cikkében, amit a 8.10 sz. mellékletben foglaltunk össze. A szemantikai hasonlóság tartalmilag három esetben is ugyanabban az irányban értelmezhető:

Krisztus vonásai szerint embernek „találtatott” (εὐρεθεῖς), Pál pedig őbenne szeretne „találtatni” (εὐρεθῶ). Krisztus a rabszolga alakját (μορφήν) vette föl, és engedelmes lett a halálig (θανάτου), Pál pedig meg akarja ismerni a közösséget a szenvedéseivel, és hozzá akar alakulni

²³¹ E. KÄSEMANN, «Kritische Analyse von Phil. 2,5-11», *ZThK* 47 (1950) 334.o. Käsemann ugyanitt, a 2. lábjegyzetben R. Bultmann-nak köszöni meg ezt az észrevételt.

(συμμορφιζόμενος) az ő halálához (θανατῶ αὐτοῦ).

Dolgozatunk témája szempontjából különösen a második elem, a 8b sor fontos. A „Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου” kifejezés nyelvi szinten mutatja a kapcsolatot a Krisztushimnusszal, a Fil 2,11 verssel. Nyilvánvaló azonban a tartalmi kapcsolat is. Pál célja nem valami magasrendű, ámde személytelen tárgyi tudás (γνώσις) Jézus Krisztusról, hanem úgy szerzi meg az ismeretet, hogy teljes elkötelezettséggel bekapcsolódik Krisztus törekvésébe (vö. Fil 2,6-8), amikor mindent elveszít és szemétnek tekint, amit korábban Krisztus helyett fontosnak tartott. E személyes bekapcsolódás által válik Krisztus az ő urává. Eszünkbe kell jusson a levél címzése, ahol Pál magát „Krisztus Jézus rabszolgájának” nevezi.

Ezek a hasonlóságok megmutatják, hogy Pál a Krisztushimnusz alkalomra magára: életútjának dinamikája tudatosan hasonlít Krisztuséra, függ attól, de még természetesen befejezetlen.

Krisztus megtestesülése és kereszthalála lehetőséget adott Pálnak arra, hogy megismerje őt, és az ő önküresítő mozgását vegye föl: elhagyja, szemétnek tartsa mindazt, amivel helyette akart dicsekedni Isten előtt. Ez a mozgás folytatódik az életáldozat irányában, a jövődő föltámadás reményében.

Pál részéről azonban Krisztus életútjának ez a követése minden részleteben Krisztustól függ: Krisztus miatt tartja veszteségnek, amit elhagyott, szenvedései annyiban értékesek, amennyiben általuk Krisztus szenvedéseit ismerheti meg, a jövődő föltámadást Krisztus föltámadásának erejében reméli.

Krisztus a Fil 2,6-11 szerint az Atyával való szakadatlan kapcsolatban járta végig a maga útját, míg Pál a Krisztussal való szakadatlan kapcsolatot igyekszik magához ragadni, mint ahogy Krisztus magához ragadta őt.

Pál ezt a magatartást példaként ajánlja a filippieknek, így Krisztus után ő válik a második példává arra, ahogyan a filippieknek keresztényként élni kell. Érdekes azonban a többi Pál-részt is megvizsgálni a Krisztushimnusz fényében.

4.2 Pál pillanatnyi élethelyzete a Fil 1,12-26 szerint

A levél ezen részében, ahol Pál a helyzetéről számol be, természetesen nem lehet a Krisztushimnusz irodalmi dinamikáját közvetlenül fölfedezni, hiszen a téma itt nem egy életút összefoglalása, hanem beszámoló egy pillanatnyi élethelyzetről. Ez a pillanatnyi élethelyzet azonban igen drámai, igen közel áll ahhoz a ponthoz, ahol a Krisztushimnusz két fő része összekapcsolódik: Pál börtönben van, a vértanúhalál lehetőségével néz szembe, és így természetesen egzisztenciálisan fontos a számára, hogy Krisztus fölmagasztalása a kereszthalálig tartó engedelmességéből következett.

Ezt az egzisztenciális fontosságot igen könnyen ki lehet mutatni a szakasz elemzése révén. A szakaszt két részre bontottuk: elmélkedés a jelen helyzetről (Fil 1,12-19) és elmélkedés a jövő kilátásairól, a vértanúság lehetőségéről (Fil 1,20-26). Pál mindkét szempontból hangsúlyozza, hogy ami természetes ésszel nézve sorscsapás az életében, az valójában apostoli munkájának a sikere: egyrészt rögtön a szakasz bevezetésében kijelenti, hogy bilincsei *„inkább hasznára vannak az evangéliumnak”* (Fil 1,12), másrészt lehetséges vértanúhaláláról így ír: *„számomra az élet Krisztus, a halál pedig nyereség”*. (Fil 1,21). A két részt egymás után megvizsgáljuk.

4.2.1 „Bilincseim Krisztusért lettek” - Fil 1,12-19

- A 12 Tudomásotokra akarom hozni, testvérek, hogy jelen körülményeim inkább hasznára vannak az evangéliumnak,
B 13 mert az egész pretóriumban és mindenki más előtt is nyilvánvalóan, bilincseim Krisztusért lettek
B' 14 és az Úrban való testvérek többsége bilincseimből bizalmat merítve bátrabban, félelem nélkül hirdeti az igét.
C 15 Némelyek ugyan irigységből és versengésből,
D mások azonban jóakarattól hirdetik Krisztust.
D' 16 Ezek szeretetből, mert tudják, hogy az evangélium védelméért vagyok itt;
C' 17 azok meg versengésből, nem tiszta szándékkal hirdetik Krisztust, s azt hiszik, hogy lelki kint okoznak bilincseimben.
B'' 18a De mit számít ez? Csak Krisztust hirdessék bármi módon, akár hátsó gondolattal, akár őszinte szándékkal.
A' 18b Én örülök neki, 18c sőt, ezután is örülni fogok, 19 tudom (οἶδα) ugyanis, hogy ez majd előre visz engem az üdvösségre imádságotok és Jézus Krisztus Lelkének segítségével által.

Több kutató úgy osztja be a Fil 1,12-26 szakaszt, hogy a 18c verssel (sőt, ezután is örülni fogok) már a következő rész kezdődne²³², mivel a 18c-20 versekben minden ige jövő idejű, kivéve az „οἶδα”-igét²³³.

Ezt a tényt csakugyan nem lehet figyelmen kívül hagyni, a 18c félmondata nyilvánvalóan a következő, jövőendő kilátásokra vonatkozó szakaszrészét készíti elő²³⁴, de azt is figyelembe kell venni, hogy a 19. verset meghatározza éppen ez a jelen idejű „οἶδα”-ige, illetve a „τοῦτό - ez”

²³² J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 65.o. vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 48.o. vö. W. EGGER, *Galaterbrief, Philipperbrief,...*, 1985, 55-56.o. vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 126.o.

²³³ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 65.o.

²³⁴ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 66-67.o.

szócska, ami éppúgy utal a 18b-re, mint a 18c-re²³⁵. Utána a filippiek imádságára és Krisztus Lelkének a segítségére való utalás inklúziót képez a szakaszt bevezető 12. verssel, hiszen az is először említi a testvéreket, majd az evangéliumot:

A a 12 Tudomásotokra akarom hozni,
 b testvérek,
 c hogy jelen körülményeim inkább hasznára
 vannak az evangéliumnak,

...

A' a 18b Én örülök neki, 18c sőt, ezután is örülni fogok,
 19 tudom ugyanis, hogy ez majd előre visz engem az
 üdvösségre
 b imádságotok
 c és Jézus Krisztus Lelkének segítségével által.

Így a 19. vers egyszerre utal a jelenre és a jövőre, Pál jelenlegi és a jövőben is, a vértanúsággal szemben is folytatódó örömére.

Tartalmilag azt mondhatjuk, hogy az egész szakasz gondolati középpontját a 18b-19. vers képezi: Pál öröme az, ami mind a jelenben, a bilincsekben, mind a jövőben, a vértanúság kilátásával szembenézve folyamatos. A 19. versben ehhez, az örömben való folyamatos kitartáshoz kéri a hívek imáját és a Szentlélek segítségét. Ezt a tartalmi valóságot az fejezi ki megfelelően, ha a 18b-19. verseket az első szakaszrészhez soroljuk, hiszen voltaképpen az egész szakaszrész, Pál jelen helyzetének bemutatása a következő rész, a vértanúságról való elmélkedés véres komolyságára készít elő.

²³⁵ A 19. v.-ben a „τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν” idézet a Jób 13,16a-ból, amely az LXX szerint pontosan így hangzik. „Jób könyvében a „סִיחַ - LXX: τοῦτό” - szó az Istentől meggyötört ember egész helyzetét, jelenét és jövőjét átfogja.” vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 66.o.; 9. lábjegyzetében EWALD-WOHLBERG-re és MICHAELIS-re is hivatkozik.

Összességében arra jutunk, hogy a jelen szakaszrész gondolatai koncentrikus struktúra szerint épülnek föl. A főtémát a B – jelű sorok hordozzák: az evangélium Pál fogságának helyszínén terjed. Közvetlenül a megbilincselte Pál is terjeszteni tudja (B), a testvérek többsége is terjeszti (B'), és akármilyen szándékkal teszik, Pál ezt elfogadja (B''). Az A-jelű sorokban Pál ezt az örömet közli a filippiekkel (A), illetve az imádságra való fölhívással bevonja őket a folyamatba (A').

A C és D jelű sorok egy khiazmusban kapcsolódnak össze, és az igehirdetők különféle szándékaira reflektálnak²³⁶. A C sorok a Pállal versengő igehirdetőkre vonatkoznak, és ellentétben állnak mind a közrezárt D-sorokkal, amelyek a Pállal együttműködő igehirdetőkről szólnak – ez adja a khiazmust – mind a külső B sorokkal.

Egyenesen megdöbbenőnek kell mondanunk, hogy Pál élethelyzetéről csak mintegy melleleg, és nagyon vázlatosan értesülünk, holott világosan kiderül, hogy börtönben van, bilincsbe verve, és hogy emberileg saját hittestvéreinek egy része is cserbenhagyta²³⁷.

A fogság helyszínéről, okáról, az eljárás eddigi lefolyásáról csak találgatásokra vagyunk utalva, nem kevésbé a hittestvérek részéről történt cserbenhagyás részleteiről²³⁸.

Ezzel szemben világos képet kapunk az apostol mélységes elkötelezettségéről saját hivatása iránt. Azt kell mondanunk, ez a szöveg a maga spontaneitásával a mai olvasó számára is meggyőzően bizonyítja, hogy nem üres beszéd Pál részéről, amikor a következőkben kijelenti: „számmra az élet Krisztus” (Fil 1,21), ill. pl. a Fil 3,13b-14-ben: „a mögöt-

²³⁶ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 46.o.

²³⁷ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 55.o.

²³⁸ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 55-56.o. Természetesen Gnilka joggal említi, hogy a kortársak kíváncsiságát a levél vivői, így akár Timóteus, akár Epafroditosz kielégíthették. Mégis egyet kell értenünk azzal a megállapításával, hogy ezek a sorok különösen világossá teszik Pál apostoli hivatalának természetét.

tem levőt felejtven nekidőlök az előttem levőnek, céltudatosan igyekszem az Istentől Jézus Krisztusban jövő hívás jutalmába.”

Érdeemes ezen a nyomon tovább indulnunk, különös tekintettel arra, hogy az elemzett sorokat néhány mondattal később követi a Krisztushimnusz. A Krisztushimnusz elemzésében arra jutottunk, hogy Krisztus útját az egységesítette, hogy az Istennel való objektív egyenlőségről soha, a kereszthalálban sem mondott le.

Amiről Pál nem mond le – bár ehhez a hívek imádságát, és Krisztus Lelkének a segítségét kéri – az az öröm. Az öröm alapja pedig a Krisztussal való folyamatos kapcsolat. Bilincseit Krisztusért viseli, és Isten használja is a bilincseket az evangélium terjesztésére. Keresztény cserbenhagyói az örömét akarják megmérgezni („*azt hiszik, hogy lelki kínt okoznak bilincseimben*”), de ellenkezőleg, tevékenységük Krisztusban örömet ad, mert végső soron Krisztust hirdetik²³⁹. Az öröm kijelentése a 18b versben a keresztény cserbenhagyóknak szól: a lelki kínnal szemben örömet okoznak. A 18c vers ezt végtelenül kitágítja: akármi is történik, Pál örülni fog²⁴⁰, és ez az öröm vezeti el őt az üdvösségre „*Jézus Krisztus Lelkének segítségével által*” (19.v.).

Nem nehéz fölfedeznünk ugyanazokat a kapcsolatokat e szakaszrész és a Krisztushimnusz között, mint amiket a Fil 3 és a Krisztushimnusz között is fölfedeztünk. Pál öröme az alapja egyrészt helyzetének hasonlósága a Krisztushimnusz Krisztusához, másrészt, öröme mindenestül Krisztustól függ, és Krisztus által fog beteljesedni, harmadrészt, élete még nem befejezett, még rászorul a filippiek imádságára. Ezen a szálon megy tovább a páli gondolatmenet.

²³⁹ Egyetérthetünk azzal, hogy Pál mondanivalója háttérben az Úr ígéje ellenállhatatlan erejéről szóló ószövetségi kijelentések állnak, mint pl. Iz 55,10-11. Vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 64.o.

²⁴⁰ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 48.o.

4.2.2 „Számomra az élet Krisztus, a halál pedig nyereség” - Fil 1,20-26

- A 20 *sóvárgó várakozásom és reménységem szerint, hogy semmiben sem fogok megszegyenülni,*
A' *hanem teljes a bizalmam, hogy mint mindig, úgy most is megdicsőül Krisztus az én testemben,*
B *akár élet,*
C *akár halál által.*
B' 21 *Mert számomra az élet Krisztus,*
C' *a halál pedig nyereség.*
B'' 22 *De ha tovább kell élnem a testben, akkor ez számomra gyümölcsöző munkát jelent,*
D *és nem tudom, mit válasszak.*
D' 23 *A kettő között vívódom:*
C'' *szeretnék elköltözni és Krisztussal lenni, mert ez mindennél jobb lenne,*
B''' 24 *tiértetek viszont szükségesebb, hogy a testben maradjak.*
E 25 *Mivel meg vagyok arról győződve, tudom, hogy maradok,*
F *és együtt maradok mindnyájatokkal*
F' *a ti előrehaladásotok érdekében, és hitből fakadó örömtökre (χαράν),*
F'' 26 *hogy még inkább dicsekedhessetek velem Krisztus Jézusban, amikor újból elmegyek hozzátok.*

Hivatkozva előző alfejzetben említett strukturális megfontolásokra, azt mondhatjuk, hogy az újabb szakaszrész, a jövő kilátásaira való reflexió bevezetése a 20. vers kezdete: „κατὰ τὴν ἀποκαταδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου – *sóvárgó várakozásom és reménységem szerint*”.

Az „ἀποκαταδοκία” szó, amit Pál itt használ, a Róm 8,19-ben fordul még elő, ahol az egész természet sóvárgó várakozását fejezi ki Isten fiainak megnyilvánulására²⁴¹. Pál ezzel a sóvárgó várakozással, és reménységgel fordul a közeljövő kilátásai, az élet vagy a halál felé.

Strukturánkban A-val jelöltük azt a sort, amelyben Pál jelenbeli szí-

²⁴¹ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 76.o.

lárd reményét kinyilvánítja. B-vel jelöltük az életre vonatkozó megfontolásokat, C-vel a halálra vonatkozóakat. A D-sorok a kettővel szembeni hezitálást írják le, az E és F sorok a következtetéseket hordozzák.

A szövegegységet meghatározza a B és C sorok antitetikus paralellizmusa, illetve jellegzetes az a folyamat, ahogyan Pál figyelme önmagától a filippiek felé fordul. Az A jelű sorok még teljesen Pálról szólnak, a szöveg végén az F sorok már teljesen a filippiekről: a filippiek miatt választja Pál, hogy inkább életben kíván maradni.

A hívek felé fordulás fokozatossága jól látható a B sorokban: *„számomra az élet Krisztus...ha tovább kell élnem a testben, akkor ez számomra gyümölcsöző munkát jelent... tiértetek szükségesebb, hogy a testben maradjak”*. Így lehet ezt összefoglalni: *„számomra az élet Krisztus, az élet gyümölcsöző munka, az élet ti vagytok”*.

Figyelemre méltó a bilincsbe zárt apostol szabadsága: objektíve természetesen nem tőle függ, hogy életben fog-e maradni. Mégis, a D sorokban saját választásáról ír ezzel kapcsolatban. Amit itt Pál keres, az az Isteni akarattal való teljes összhang²⁴². Szabadsága abból származik, hogy mindkét lehetőség kívánatos számára: életben maradni és tovább apostolkodni, vagy meghalni, és Krisztussal lenni. A kérdés, amire a választ keresi, hogy melyik felel meg inkább Isten akaratának, és erre a választ a gyülekezetre gondolva találja meg.

Izgalmas kérdést vet föl Palmer, amikor rákérdez a 21. versre: Miért nyereség a halál Pál számára, ha egyszer az élet már Krisztus²⁴³? Nem valószínű, hogy Pál elhagyta az egyetemes föltámadás gondolatát, és egyéni föltámadással számolna közvetlenül a halál pillanatában, hiszen a Fil 1,6 céloz Krisztus napjára, mint az egyetemes ítélet napjára, ill. a

²⁴² J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 50.o.

²⁴³ D. W. PALMER, «To die is gain...», *NT 17* (1975) 204.o.

Fil 2,16-ban Pál úgy beszél a filippi közösségről, mint megdicsőülése remélt forrásáról „Krisztus napján”²⁴⁴. Az is figyelemre méltó, hogy Pál a jelen szakaszban egyáltalán nem használja a föltámadás terminológiáját²⁴⁵. Úgy tűnik, a C versekben a „halál” a személyes halál és az egyetemes föltámadás közti köztes állapotra utal, és így a C”-ben a „καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι - *Krisztussal lenni*” kifejezés is erre a köztes állapotra vonatkozik²⁴⁶. Így is kérdés azonban, hogy ha már egyszer „az élet Krisztus”, akkor miért nyereség a halálban „Krisztussal lenni”²⁴⁷?

Sajnos a szerző válasza nem tűnik meggyőzőnek. Kimutatja, hogy a „halál pedig nyereség” – félmondat igen gyakori antik irodalmi frázis. Számos görög tragédia, és más klasszikus írás szereplői jutnak arra a következtetésre az élet megpróbáltatásai után, hogy helyzetüknél a halál is jobb²⁴⁸. Érdekes, hogy az egyetlen nem páli „ἐν κυρίῳ” kifejezés az Újszövetségben, a Jel 14,13-ban ugyanezt a gondolatot fogalmazza meg keresztény módon, Krisztussal kapcsolatba hozva: „*És hallottam egy hangot az égből, amely ezt mondta: „Írd meg: Boldogok a halottak, akik az Úrban (ἐν κυρίῳ) halnak meg, mostantól fogva. Bizony, ezt mondja a Lélek, mert megnyugszanak fáradozásaiktól, mert cselekedeteik követik őket. (ÚPB)”*²⁴⁹

Nem vitatható, hogy az élet megpróbáltatásai Pálnak is kijutottak a Fil 1,12-19 bemutatása szerint, mégis, maga Palmer is rámutat két jelentős különbségre a klasszikusok és Pál között: egyrészt, Pál számára a halál Krisztussal szoros kapcsolatban tekinthető nyereségnek, míg a klasz-

²⁴⁴ D. W. PALMER, «To die is gain...», *NT* 17 (1975) 204.o.

²⁴⁵ uo. 206.o.

²⁴⁶ uo. 207.o.

²⁴⁷ uo. 207.o.

²⁴⁸ vö. uo. 208-217.o.

²⁴⁹ uo. 212.o.

szikusok önmagában szemlélték úgy, mint megoldást az élethelyzetükre, másrészt a klasszikusok ténylegesen a halált is választják, Pál viszont visszautasítja ezt, és a filippiekre tekintve inkább az élet mellett dönt²⁵⁰. Ha azonban ezeket a különbségeket megfontoljuk, akkor nagyon megkérdőjeleződik a klasszikus hivatkozás létjogosultsága. Így viszont visszajutunk a „σὺν Χριστῷ εἶναι” – kifejezéshez.

Palmer nagyon jogos kérdésére a válasz kiindulópontja, hogy noha Pál számára az élet Krisztus, a halál után – és Krisztus Napja előtt – Krisztussal lenni olyan többletet hordoz, amely miatt a halál nyereség lenne számára.

Mindez csak akkor ellentmondás, ha a Krisztus-kapcsolatot Pál esetében statikusnak tekintjük. Ha azonban arra gondolunk, hogy a Fil 3,10-11 dinamikusan kibontakozó folyamatról ír (*„hogy megismerjem őt, és a feltámadásának az erejét és [a] közösséget [a] szenvedéseivel, hasonlva az ő halálához, hogy valahogyan eljuthassak a feltámadásra a halálból.”*), akkor sokkal világosabbá válik Pál mondanivalója²⁵¹. Pál adott helyzetében a szenvedő Krisztussal van közvetlen életkapcsolatban. A halál a halálban fölmagasztalt Krisztussal hozná kapcsolatba (vö. Krisztushimnusz), így, a halál által megdicsőülne Krisztus az ő testében (vö. Fil 1,20). Megdicsőülne azonban Krisztus az élet által is, mert akkor az az öröm, amely Pált a bilincseiben is eltölti, kiáradna a filippiekre is. Ez a szakasz végkövetkeztetése.

Megjegyzést érdemel, hogy az öröm, amiről itt szó van, a filippiek

²⁵⁰ D. W. PALMER, «To die is gain...», *NT 17* (1975) 218.o.

²⁵¹ vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 93.o. „Die Gemeinschaft mit Christus ist die Gemeinschaft mit einem vom Tod zum Leben Erstandenen. Damit ist die Gewähr gegeben, daß auch die Toten zur Auferstehung gelangen werden. Sein Schicksal ist auch das Schicksal der ihm Zugehörigen”. Figyelemre méltó, hogy Gnilka annak ellenére erre a következtetésre jut, hogy a Fil 3-mat a Filippi levél többi részével utólag összeszerkesztettnek tartja.

természetes öröme, amit az apostol viszontlátása fölött éreznének. Ebből a szempontból tökéletlen öröm is, ezért ír Pál „előrehaladásról” a filippiek viszontlátásával kapcsolatban. Találunk azonban olyan szövegrészt is a levélben, ahol Pál kifejezetten bevonja a filippieket a maga Krisztustól jövő „mégis örömébe”.

4.3 „ti is örüljétek, és velem együtt örvendezzétek” - Fil 2,16b-18

16b...hogyan meglegyen a dicsőségem Krisztus napján, hogy nem futottam hiába, és nem fáradtam eredménytelenül 17 Sőt, ha italáldozattá válok (σπένδομαι) hitetek áldozatán és szolgálatán felül, örülök (χαίρω) és együtt örvendezem (καὶ συγχαίρω) mindnyájatokkal. 18 Hasonlóképpen ti is örüljétek (χαίρετε), és velem együtt örvendezzétek (καὶ συγχαίρετέ μοι).

A következőkben elemezni fogjuk azt az intéssort a Fil 1,27 és Fil 2,16a között, aminek formailag maga a Krisztushimnusz is illusztrációja, és amelynek a végén, a Fil 2,16b-ben, a mondat közepén vált Pál újra 1. sz. 1. személybe, hogy megmutassa, személyesen is fontos számára, hogy a filippiek az intései szerint egységben és engedelmisségben éljenek.

A közös öröme hivatkozik, amelynek minden határon túl, az életáldozaton túl is ki kell tartania Krisztus napjáig. Az öröm témájával a Pál-részek inklúziót képeznek a filippiekkal foglalkozó szövegrészek körül.

Az első kérdés, amit alaposan meg kell vizsgálnunk, hogy indokolt-e a szakaszhatárokat így kijelölni. Az, hogy a Fil 2,19-ben új téma kezdődik, nyilvánvaló, sőt, Vannit követve úgy látjuk, ezen a ponton a levél első

szövegegysége is lezárul²⁵². Formailag ezt mutatja a „δὲ” – kötőszó a Fil 2,19 elején, tartalmilag pedig, hogy innentől Timóteus küldéséről van szó, vagyis az első konkrét ügyről a levélben.

Nehezebb kérdés, hogy indokolt-e Vanni javaslatát követve a szakaszhoz hozzávenni a 16. vers én-részeit²⁵³. Vanni „spontán folyamatoság”-ról beszél, ahogyan a „ti”-szöveg „én”-szövegre vált²⁵⁴.

Gnilka szerint a szakasz a 17. versben kezdődik²⁵⁵, de ő is szoros kapcsolatot lát a 16. verssel: ott Pál apostoli fáradozásairól (ἐκοπίασα) van szó, a Fil 2,17-ben pedig a vértanúságáról²⁵⁶.

Gnilka szerint a 17. verset kezdő „ἀλλά” kötőszó lenne az új egység kezdete, mivel korábban „Krisztus napjáról” esik szó, utána pedig Pál vértanúságáról, amelyek így ellentétpárt alkotnának²⁵⁷. Ez azonban meszterkéltnék tűnő értelmezés. Krisztus napja Pál szerint biztosan bekövetkezik, és a filippiek, ha hűségesek maradnak, Pál dicsősége lesznek akkor, akármilyen történik vele személyesen addig. Így viszont egyszerűen azt mondhatjuk, hogy Krisztus napja adja meg a szakaszban említett közös öröm távlatát. Ez azt jelenti, hogy itt is beválk a szakaszbeosztási alapelvünk: ahol a jellemző alany átvált, ott a szöveg témája is megváltozik. Esetünkben a szöveg az intésekről a közös öröm témájára vált, ezért Vanni javaslatát követve a 16b-18 verseket tekintjük önálló szakasznak.

²⁵² U. VANNI, «Verso la struttura...», 1998, 74.o.

²⁵³ uo. 73.o.

²⁵⁴ uo. 73.o.

²⁵⁵ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 154-156.o. vö. S. LEONARDA, *La gioia...*, 1988, 153-154.o.

²⁵⁶ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 154.o.

²⁵⁷ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 156.o.; vö. E. HAUPT, *Die Gefangenschaftsbriefe*, Komm. NT Meyer, Göttingen, 1902⁷; ezzel szemben: U. VANNI SJ, «Verso la struttura...», 1998, 73.o. 39. lábjegyzet.

A kutatás egyhangú véleménye, hogy a 17. vers elején a „σπένδομαι – italáldozattá válok” - ige a liturgikus nyelvet használva Pál lehetséges vértanúságára utal²⁵⁸. Érdekes ötlet viszont Gnilka fölvetése, hogy a 17. vers görög szövegében a „θυσία” és a „λειτουργία” – szavak a filippiek hitére vonatkoznának. Ekkor a verset így kellene fordítani: *Sőt, ha italáldozattá válok is, örülök és együtt örvelezem mindnyájatokkal hitetek áldozatán és szolgálatán*²⁵⁹. Ennek a fordítási változatnak fontos következménye, hogy a közös öröm tárgya eszerint a filippiek hite lenne, ami-re az ünnepélyes liturgikus jelzők is vonatkoznának. Gnilka szerint „*nehéz belátni, miért kellene a közösségnek [apostola halála fölött] örveleznie*”²⁶⁰

Bár a Gnilka által fölvetett fordítási lehetőség nyelvtanilag nem zárható ki, mégsem tűnik meggyőzőnek. Az „italáldozat” egyértelműen Pál vértanúhalálára vonatkozik. Teljesen logikus az a hagyományos álláspont, hogy a másik két liturgikus kifejezés pedig mindazokra az áldozatokra vonatkozik, amelyeket a filippiek hitéért az apostol életében eddig meghozott. Így a három liturgikus szakkifejezés „crescendo”-t alkot²⁶¹, és azt mutatja meg, hogy Pál erőfeszítései nem pusztán emberi igyekezetet jelentenek, hanem közvetlen Istenszolgálatot, liturgiát.

Pál apostol egyik jellegzetes teológiai témája az „élet liturgiája”,

²⁵⁸ vö. ÚSzSz, 538.o. A „σπονδή - italáldozat” szó előfordulása pl. Ex 30,9, „סִבְּוֹתָ לֶחֶם אֱרֵץ - σπονδήν οὐ σπείσεις (LXX) - italáldozatot sem önthettek rá (ÚKB)”.

²⁵⁹ vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 154.o. fordítása: „*Aber wenn ich auch als Trankopfer ausgegossen werde, freue ich mich und freue ich mich mit euch allen über den Opfer- und Gottesdienst eures Glaubens*”.

²⁶⁰ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 155.o.

²⁶¹ U. VANNI SJ, «Verso la struttura...», 1998, 74.o.

vagyis, hogy a mindennapi élet igaz cselekedeteit, vagy akár a vértanúságot az ószövetségi kultusz szakkifejezéseivel írja le, jelezvén, hogy ez a keresztények papi szolgálata, amelyet Isten kedvesen fogad. Pál leveleiben szinte soha nem használja közvetlen értelemben a kultikus kifejezéseket, ebben az értelemben viszont rendszeresen (vö. Róm 1,9; 12,1.2; 15,16; 2Kor 9,12; Ef 5,2)²⁶².

A Filippi levélben azonban különösen gyakori ez a téma. Négy szakaszban is előfordul: A Fil 2,17-ben az eddigiek szerint maga Pál mutatja be a hűséges élet, illetve potenciálisan az életáldozat liturgiáját, a Fil 2,30-ban Epafroditoszt dicséri meg ezért, a Fil 3,3 szerint Pál és a filippiek együttesen végeznek életük egészével papi szolgálatot, ill. Fil 4,18-ban az adományok küldésével maguk a filippiek.

A gondolat természetesen mélyen gyökeredzik az ószövetségi hagyományban: a prófétai ill. bölcsességi tradíció kultuszkritikájában. Egyértelmű előzménynek azonban Fabris példái közül csak az Iz 58,6-7 és a Sír 35,1-5 tekinthető, míg a többi hely inkább magát a kultuszkritikát tükrözi²⁶³. R. Pennával egyetértve ezért inkább azt hangsúlyoznám, hogy az „élet liturgiájának” témája főleg a páli teológiára jellemző²⁶⁴.

Az alábbi táblázatban bemutatom a Filippi levélben fölbukkanó liturgikus szakkifejezéseket a levélben, a Corpus Paulinumban, és jelzem, hány kivétel van a Corpus Paulinumban, amikor a szó nem az „élet liturgiájára” vonatkozik.

²⁶² R. PENNA, *L'apostolo Paolo*. 1991, 569-573.o., vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 265-266.o.

²⁶³ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 265.o; 9. lábjegyzet.

²⁶⁴ R. PENNA, *L'apostolo Paolo*. 1991, 569.o.

Szó	Fil	Corpus Paulinum	Kivétel
θυσία – áldozat	2	5	-1 (1Kor 10,18)
λατρεύω – Istent szolgálom (Fil 3,3)	1	4	-1 (Róm 1,25)
λειτουργία – liturgia	2	3	
λειτουργός – istentiszteleti szolga	1	3	
ὄσμη – illatáldozat	1	4	-1 (2Kor 2,14)
σπένδω – italáldozatot végzek	1	2	
Összesen	8	21	-3
<i>Összesített előfordulási arány²⁶⁵</i>	4,9‰	$(21-3)/32407 = 0,56‰$	

Azt az eredményt kapjuk tehát, hogy Szent Pál a Filippi levélben majdnem kilencszer olyan gyakran használ az „élet liturgiáját” leíró liturgikus szakkifejezéseket, mint egyebütt a Corpus Paulinumban²⁶⁶.

Ennek okaként leginkább a Krisztushimnusz nevezhetjük meg: Krisztus konkrét utat mutatott arra, hogy egy ember hogyan szolgálhatja engedelmességben Istent. A Filippi levél szereplőinek minden önfeláldozása Krisztus törekvésének a követése.

Ha ezt így tekintjük, akkor meg tudjuk válaszolni Gnilka kérdését, hogy miért szólítja föl Pál a gyülekezetet arra, hogy az ő esetleges vértanúhalála esetén is örvendezzen. A „χαίρω, χαρά, συχαίρω” szócsoport előfordulásai a levélben egységes gondolati képet tükröznek. A keresztény öröm, amiről szó van, nem konkrét eseményekkel kapcsolatos, nem pl. a filippiek megtérésével és kitartó hitével, hanem

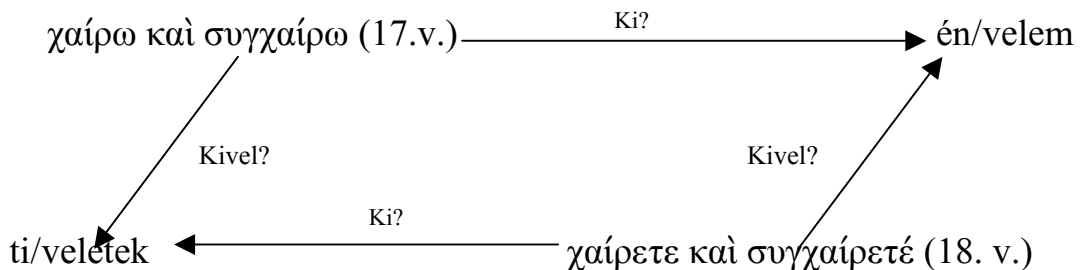
²⁶⁵ A Corpus Paulinum szavainak száma a NTG²⁷ szerint: 32407. A Filippi levél szavainak száma: 1629

²⁶⁶ Majdnem kilencszeres különbség: $4,9‰ / 0,56‰ = 8,84$. Az eredményt természetesen kicsit bizonytalanná teszi, hogy nem vizsgáltuk, hány olyan liturgikus szakkifejezés fordul elő a Corpus Paulinumban, ami a Filippi levélben nem jön elő. Úgy vélem azonban, hogy a kilencszeres különbség olyan nagy, hogy e bizonytalanság ellenére is érdemes rá fölfigyelni.

mélyebb alapmagatartás, amelynek az egész keresztény egzisztenciát meg kell határoznia. Pál a bilincseiben is örül Krisztusban, és örül akkor is, ha a vértanúságot kell vállalnia, mert ez az öröm vezeti az üdvösségre (vö. Fil 1,18-19). A levél több pontján is erre az egyetemes öröme szólítja föl filippieket: Fil 3,1: „*Egyébiránt, testvéreim, örvendeztetek az Úrban.*”; Fil 4,4: „*Örüljete az Úrban mindig! Újra mondom: Örüljete!*”.

Ez a Krisztussal való egységből fakadó öröm az, ami a keresztény vértanúságot minden más vértanúságtól megkülönbözteti, ezáltal válik maga a vértanúság is liturgiává, Istenszolgálattá, amit az elemzett „σπένδομαι” – ige kifejez.

Ez az öröm nem csak Krisztus és a hívek között teremt közösséget, hanem a hívek és Pál között, ill. maguk között a hívek között. Ezt láthatjuk a következő sémában, amely szakaszunkban a „χαίρω, χαρά, συγχαίρω” szócsoportha koncentrált:

A szöveg két jellemző alanya, Pál és a filippiek itt az elképzelhető legszorosabban egyesülnek a kölcsönös örömben, amelynek alapja a mélyleges közösség Krisztusban²⁶⁷.

Tekintettel arra, hogy ez a kölcsönös öröm az életáldozat lehetőségét is magában foglalva tekint Krisztus napjára, meg kell mögötte látni magát Krisztust, akit a Krisztushimnusz bemutatása szerint életáldozata alapján magasztalt föl az Atya.

²⁶⁷ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 83.o.

4.4 „Mindenre képes vagyok abban, aki nekem erőt ad” - Fil 4,10-20

- I. A 10 Igazán megörültem az Úrban, hogy végre megújítottátok a felém irányuló törekvést (τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν).
- B Korábban is törekedtetek volna (ἐφρονεῖτε), de nem volt rá alkalmatok.
- C a 11 Nem az ínség mondatja ezt velem, hiszen megtanultam, hogy beérjem azzal, amim van.
- b 12 Tudok szűkölködni
- c és tudok bővelkedni is;
- a mindenütt mindent megszoktam:
- c tudok jóllakni is,
- b éhezni is,
- c bővelkedni
- b és nélkülözni is.
- a 13 Mindenre képes vagyok abban, aki nekem erőt ad
- II. A 14 mindamellet jól tettétek, hogy társaim lettetek nyomorúságomban.
- B a 15 Ti is tudjátok, filippiek, hogy
- b az evangélium hirdetésének kezdetén,
- b amikor Makedóniából útnak indultam,
- c egy egyház sem lépett velem az adás és viszonzás kapcsolatára,
- d egyedül csak ti.
- e 16 Már Tesszaloniki-be is küldtetek néha-néha valamit a szükségleteimre.
- C 17 Nem mintha adományra vágnék, hanem mert annak gyümölcsét áhítom, amelyet bőségesen írnak majd a javatokra.
- III. A a 18 Átvettem mindent, és bővelkedem; el vagyok látva,
- b amióta megkaptam Epafroditosztól, amit küldtetek,
- c mint kellemes illatot,
- c' Istennek tetsző áldozatot.
- B 19 Az én Istenem kielégíti majd minden szükségteket gazdagsága szerint dicsőséggel Krisztus Jézusban.
- C 20 Istennek és a mi Atyánknak dicsőség mindörökkön-örökké! Amen.

A filippiek Pál felé irányuló törekvésének témája nyitja, és a doxológia zárja a levél utolsó Pál-szakaszát, amelyben az apostol megdicséri a filippieket a neki küldött adományokért. A többször említett „köszönet nélküli köszönet” - bon mot annyiban igazolható, hogy Pál egyszer sem a köszönetét nyilvánítja ki, hanem háromszor is megdicséri a gyülekezetet azért, hogy helyes cselekedet volt Isten előtt az adományok küldése.

E három dicséret alapján lehet a szakaszt Fee javaslatát követve három hasonló szerkezetű részre bontani, amelyeket együtt tárgyalunk²⁶⁸.

Az A – sorok az ismétlődő dicséretetek, amelyek a filippieknek szólnak. Esetleg a III. A sornál nem nyilvánvaló azonnal, hogy itt is dicséretről van szó, de a „c”-sorok mutatják ezt: mindkettő liturgikus áldozatnak nevezi a filippiek ajándékait, melyeket Isten szívesen fogad. Ez egyértelmű példa az „élet liturgiájára”, hiszen a filippiek eszerint Pál megajándékozásával mélyebb értelemben Istennek mutattak be áldozatot.

A szakasz B sorai betekintést nyújtanak a filippi közösség múltjába, abba a módba, ahogyan korábban Pálnak adakoztak. A közelmúltban nem tették ezt (vö. I.B), a távolabbi múltban viszont rendszeresen (vö. II.B.). Megtudjuk azt is, hogy a filippi gyülekezet kapcsolata különleges Pállal: senki mástól nem fogadott el adományokat. A III.B. sor a filippiek jövőjét bízza Istenre.

Az okokat csak találgathatjuk, miért nem kapott az apostol a közelmúltban adományokat. Pál azt írja, nem volt erre alkalmuk, vagyis talán megszakadt a kapcsolat az apostolukkal (vö. I.B.). Mindenesetre erősen valószínű, hogy a Pál bebörtönzéséről érkező hírek indították újabb gyűjtésre a filippieket. Lényeges hogy a levél szövegéből nem

²⁶⁸ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 425.o.

érzélhető szemrehányás a filippiek felé²⁶⁹.

A C sorokban is megfigyelhetjük egy összefüggő gondolatsor kibontakozását: az I.C-ben Pál hosszan hangsúlyozza az adományoktól való függetlenségét, három ismétléssel mondja el, hogy „*tudok szűkölködni és tudok bővelkedni is*”. A II.C.-ben visszatér erre a témára, és magyarázatot ad, hogy akkor miért fogadta el az adományokat: az adakozást Isten a filippiek javára fogja írni. A III.C. ezek után teljesen Isten felé forduló záró-doxológia.

Túl az A-B-C sorok összefüggésén, a III. szakaszrész magában is szorosán összefüggő gondolatmenetet alkot. A III.A liturgiának nevezi a filippiek szolgálatát, a III.B hangsúlyozza, hogy Isten azt kedvesen fogadja, és visszafizeti gazdagsága szerint, a III.C pedig ennek alapján dicsőíti Istent.

Úgy vélem, teljesen indokolatlan pszichológiai spekuláció az apostol gátlásosságával magyarázni, hogy miért hangsúlyozza ennyire az adományoktól való függetlenségét, és miért nem mond egyszerűen köszönetet. Ha a szakaszt nem önálló levélnek tekintjük, hanem a Filippi levél szerves részének, akkor arra jutunk, hogy Pál úgyszólván nem írhatott mást: ha számára „*az élet Krisztus, a halál pedig nyereség*” (Fil 1,21), ha örül és együtt örvendezik a filippiekkel akkor is, ha kiöntik italáldozatként (vö. Fil 2,17), ha Krisztusért mindent elveszített, és szemétnek tekint, csakhogy Krisztust elnyerje (vö. Fil 3,13-14), akkor szinte az egyetlen, amit az adományok kapcsán írhat, hogy a Filippiekre tekintve fogadta el őket, mert ő maga tud szűkölködni és bővölködni is. Ez a négy gondolat szorosán összetartozik, az első három determinálja a negyediket. A pszichológiai spekulációra csak akkor kényszerülünk rá, ha ezt a szakaszt mégis önálló levélnek tekintjük.

²⁶⁹ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 258.o.

Bár a szakasz relatíve sok hapaxlegomenát tartalmaz, elsősorban az üzleti, társadalmi élet területéről, ugyanakkor sok nyelvi kapcsot is hordoz, amelyek összekötik a levél többi részével. Ilyen mindenek előtt a szakaszt kezdő „Ἐχάρην δὲ ἐν κυρίῳ - megörültem az Úrban” kifejezés. Ez a kifejezés néhány mondattal követi a Fil 4,4-et („*Örüljete az Úrban (Χαίρετε ἐν κυρίῳ) mindig! Újra mondom: Örüljete!*”), így nyilvánvalóan mindenekelőtt erre céloz, de ezen túlmenően általában az „öröm” témájára, amivel tele van a levél. Pál öröme nem egyszerű emberi öröm egy kellemes meglepetés fölött, hanem végső oka, hogy a filippiek az üdvösség felé haladnak²⁷⁰.

Másik nyelvi kapocs, ami a szakaszt a levél többi részével összeköti, a „φρονέω”-ige. Az ige megint, mint a Krisztushimnuszban, és a Fil 3,4-14 esetében, átfogja a szakasz egészét, hiszen az adományok küldését nevezi Pál a filippiek öfelé irányuló „törekvésének”.

Végülis arra jutunk, hogy a levél Pál-részei egymással gondolatiságukban és nyelvileg is szorosan összefüggnek, és együttesen úgy mutatják be Pált, mint példát arra, hogyan kell a filippieknek Krisztust követni. A levélben más személyeket is találunk, akiket Pál követendő, vagy elrettentő példaként ajánl, mindkét esetben Krisztussal szoros összefüggésben. A következő fejezetben ezeket a helyeket elemezzük.

²⁷⁰ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 173.o.

5. Krisztusban dicsekvők, és Krisztus keresztjének ellenségei

5.1 Timóteus, Epafroditosz és a rossz munkások (Fil 2,19-3,3)

- I. A 19 Remélem (ἐλπίζω) az Úr Jézusban, hogy Timóteust hamarosan hozzátok küldhetem, hogy én is megnyugodjam, ha értesülök dolgaitokról.
- B a 20 Senkim sincs ugyanis egyenlő lelkiületű velem (ἰσόψυχος), aki őszintén szíven viselné ügyeteket.
- b 21 Hiszen mindenki a maga dolgával törődik, és nem Jézus Krisztuséval.
- a' 22 Megbízhatóságát ismeritek, hiszen mint a gyermek apjának, úgy végezte velem a szolgálatot az evangéliumért.
- A' 23 Remélem (ἐλπίζω) tehát, hogy elküldhetem őt, mihelyt látom, hogy merre fordulnak ügyeim.
- C 24 Sőt, bízom az Úrban, hogy magam is hamarosan el tudok majd menni.
- A'' 25 Szükségesnek tartottam (ἠγγισάμην), hogy Epaphroditoszt a testvéreimet és munkatársamat és harcostársamat, nektek pedig követeteket és szolgátokat szükségemben, hozzátok küldjem,
- B' a 26 mert gyötrődő vágyódása volt mindnyájatok után, és bánkódott azon, hogy hírét hallottátok betegségének.
- b 27 Bizony, halálosan beteg volt, Isten azonban megkönyörült rajta,
- c de nemcsak rajta, hanem rajtam is, nehogy bánatra bánat érjen.
- A''' 28 Annál gyorsabban küldtem (ἔπεμψα) tehát őt, hogy újból örüljete (χαρήτε), ha viszontlátjátok, és ne bánkódjam én sem.
- II. A 2,29 Fogadjátok tehát őt az Úrban teljes örömmel,
- A' és becsüljétek meg az ilyen férfiakat.
- B 2,30 Hiszen ő Krisztus ügye miatt a halálig közeledett, s kockára tette életét, hogy pótolja az irányomban végzett szolgálatban azt, amit ti nem teljesíthettetek.
- A'' 3,1 Egyébiránt, testvéreim, örvendeztetek (χαίρετε) az Úrban.
- C Nekem nem terhes, hogy ugyanazt írjam nektek, titeket viszont megerősít.
- D 3,2 Nézzétek a kutyákat,
- D' nézzétek a rossz munkásokat,
- D'' nézzétek a lemetélteket!
- E 3,3 Mivel mi vagyunk a körülmetéltek,
- E' az Isten Lelke által szolgálók,
- E'' és Krisztus Jézusban dicsekvők,
- E''' a nem testben bizakodók

Az első szakaszrészben Pál hasonló szerkezetben említi Timóteus és Epafroditosz küldését Filippibe. A szöveg nem csak praktikus információkat ad, hanem egyben nagy dicséret a két küldött személyéről, akiket példaként állít a filippiek elé. Ez az előkészítés a következő szakaszrész ellentétes előjelű intéseire.

Az első szakaszrész kapcsán két módosítással Fabris szerkezeti javaslatát követjük²⁷¹: egyrészt a Fil 2,24 célzása Pál hazautazására annyira a gondolatmenet formai és tartalmi középpontjában van, hogy érdemes önálló elemként fölvenni, másrészt, a korábban bemutatottak szerint a Fil 2,29-et már a következő intéssor elejének tekintjük, és ebben Reed ill. Vanni szerkezeti javaslatát követjük²⁷².

A második részt a levél egészét illető jelentősége miatt már előzetesen megvizsgáltuk, és ismertettük azokat az érveket, amelyek miatt két szorosan összetartozó, ellentétes előjelű intéssornak tartjuk. A pozitív intések A-val jelölt sorait megtöri egy visszatekintés Epafroditoszra a B sorban (Fil 2,30), de a „Τὸ λοιπὸν - egyébiránt” kifejezéssel Pál újból fölveszi a fonalat, és most már teljesen kitágítva szólít föl az egyetemes örömrre az Úrban. Ezt a C sorban, a Fil 3,2b-ben leírt szónoki hezitálás köt össze az ellentétes jelű intésekkel a D sorokban (Fil 3,2), és mindez az E sorokban, a Fil 3,3-ban az egész szakaszt összefoglaló konklúzióba torkollik.

Az I B a sorban, vagyis a Fil 2,20-ban fordítási problémát vet föl a Timóteust dicsérő „ἰσόψυχος” szó, amely hapaxlegomenon az Újszövetségben. Két fordítási lehetőség adódik: „senkim nincs, aki egyenlő lelkületű velem”, vagy „senkim nincs, aki egyenlő lelkületű vele”. Mivel az „egyenlő lelkület” azt jelenti, hogy Timóteus őszintén szívéen viseli a

²⁷¹ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 164.o.

²⁷² J. T. REED, «Philippians 3:1...», *JBL* 115/1 (1996) 89.o. vö. U. VANNI, «Verso la struttura letteraria...», 1998, 75.o.

filippiek ügyét (vö. Fil 2,20b), meggyőzőbb értelmezés, hogy Pállal egyenlő lelkületű ebben, és nem összehasonlítást fejez ki a szó²⁷³. Távolabbról ugyanerre utal a levél címzése, ahol „*Pál és Timóteus, Krisztus Jézus szolgái*” üdvözlük a filippieket.

Az első szakaszrész gondolatmenetét főleg az A-sorok tartják egységben, amelyek koncentrikus struktúrában a hazaküldés témájával foglalkoznak. Ezen túlmenően a Timóteusra ill. Epafroditosza vonatkozó alrész körbezárja a Pál érkezését hírül adó sort.

Említettük, hogy a küldések időrendje más, mint a szakaszrészben megnevezett személyek sorrendje. Úgy tűnik, hogy Epafroditosz az első hazaküldött személy, kézenfekvő a föltevés, hogy ő a levél vivője, aki jelen is van a gyülekezetben, amikor a levelet fölolvassák. Láttuk, hogy erre utalnak az A-sorokban ill. a C sorban a küldésekre vonatkozó igék igeidői: Timóteus küldését praes.impf-ben „reméli” Pál (ἐλπίζω), arról, hogy talán maga is el tud majd menni (ἐλεύσομαι), futurumban ír, míg Epafroditosz küldését aorisztoszban „szükségesnek tartotta” (ἤγησάμην).

Epafroditosz hazaküldése a levél fölolvassásakor már valószínűleg nem újdonság a gyülekezet számára, míg Timóteus küldése és magának az apostolnak a lehetséges érkezése még nagyon is az.

Epafroditoszt a levél tartalma szempontjából is lényeges személynek tekintjük: a levél filippiekre vonatkozó konkrét utalásait minden bizonynyal az ő hírei alapozták meg. Ő adhatott hírt a filippieket körülvevő el-lenséges pogány légkörről²⁷⁴, ő számolhatott be a Fil 3-ban említett tévtanítókról, továbbá Evódiára és Szüntükhe viszályáról. Természetesen az ő cselekedete, az adományok célbajuttatása alapozta meg az erre vo-natkozó szakaszt a Fil 4,10-20-ban.

²⁷³ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 168.o.

²⁷⁴ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 161.o.

Nagyon kitűnik Pál, a küldöttek és a filippiek mélységes egysége, ha megnézzük az I B sorokban említett személyeket és csoportokat:

- B a Timóteus – Pál – filippiek
- B b Keresztények Timóteus ellenpéldáiképp
- B a' Timóteus – filippiek – Pál

- B' a Epafroditosz – filippiek
- B' b Epafroditosz
- B' c Epafroditosz – Pál

Látható, hogy a szakaszrész nem csak praktikus beszámoló Pál terveiről, hanem ennek kapcsán úgy mutatja be Timóteust és Epafroditoszt, mint vele egyenlő lelkű személyeket az evangélium és Krisztus szolgálatában²⁷⁵. Ilyen módon a küldöttek érkezése közvetlen előkészület arra, hogy Pál maga is Filippibe látogasson.

Formailag ellentétben áll az összes többivel a Fil 2,21 sor, amely azonban bizonyos szempontból a legmélyebb tanítást hordozza: Pál, és Timóteus, akik a filippiekkel törődnek (vö. Fil 2,20), e sor szerint Krisztus ügyével törődnek. Pál, a küldöttek és a filippiek kapcsolata tehát nem pusztán emberi szimpátiára épül, hanem Jézus Krisztusra.

Mégis váratlanul ér bennünket ennek a sornak a kontrasztja a környező sorokkal, és tulajdonképpen a szakaszrész egészével. Kérdés, ki a „οἱ πάντες - *mindenki*”, akikkel szemben Timóteus Krisztus dolgával törődik. A görög kifejezést úgy kell érteni, hogy „mindenki valakik közül”, „mindenki egy embercsoportból”²⁷⁶. A szóban forgó embercsoport nem lehet azonos a fogság helyén élő keresztények összességével, hiszen bár a Fil 1,15.17-ben éles kritikát olvasunk egy részükről, akik „*nem tiszta szándékkal hirdetik Krisztust*”, a Fil 1,16 is megemlékezik olyan igehirdetőkről, akiket Pál nagyrabecsül, és a Fil 4,21 is ír testvérekről, akik

²⁷⁵ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 165.o.

²⁷⁶ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 267.o.

Pállal együtt köszöntik a filippieket²⁷⁷. Magát a következő alrészt sem szabad elfelejteni: Epafroditosz nyilván nincs benne a „mindenki”-ben, akik csak a maguk dolgával törődnek.

Mégsem tűnik indokoltnak egyszerű szónoki túlzásnak nyilvánítani Pál mondanivalóját. Fontos ebből a szempontból is, hogy a Fil 2,20 szerint Timóteus abban egyenlő lelkületű Pállal, hogy a filippiek ügyét a szívéen viseli. Aki nem ezt teszi, az nem törődik Krisztus ügyével. Ez arra utal, hogy itt Pál szűkebb munkatársi köréről van szó, azokról, akiktől Pál szerint elvárható lenne, hogy egy filippi küldetést teljesítsenek, de akiknek ez eszük ágában sincs.

Lényegében az Újszövetségi Szentírás egésze azt mutatja, hogy Pál mindig is munkatársakkal dolgozott. A Filippi levél nyitányában megnevezi Timóteust, mint munkatársát, ill. a következő alrészben Epafroditoszról is megtudjuk, hogy munkatársa és harcostársa Pálnak. Lehet, hogy ez a szűkebb munkatársi kör a fogság miatt radikálisan le is szűkült erre a két személyre, vagy maradtak még néhányan, de egyik sem alkalmas arra, hogy Pál küldötte legyen. Mindkét lehetőséggel jól összefér az apostol keserű kijelentése: akik eszébe jutnak, azok közül Timóteus az egyetlen, aki alkalmas küldöttnek²⁷⁸. Senki mást nem érdekelni ennyire Krisztus ügye.

Valószínű, hogy nagyrészt a hűtlen, vagy legalábbis alkalmatlan munkatársak azok, akik a Fil 1,15 szerint „*irigységből és versengésből...hirdetik Krisztust*”, de a két személyi kör teljes azonosságát szükségtelen föltételezni, hiszen azok, akik „*szeretetből hirdetik*”, egyszerű helyi keresztények lehetnek, és így a másik csoportban is gondolhat Pál vele ellenséges helyiekre is.

²⁷⁷ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 267.o.

²⁷⁸ uo.

Az Epafroditoszról írottakat nem csak egy utalás köti össze Krisztus ügyével, hanem az alrész, és az erre visszautaló Fil 2,30 konkrétan utal a Krisztushimnuszra: Epafroditosz eljött a Filippiből, hogy szolgálja Pált, közben életét kockáztatta, most pedig Pál elvárja, hogy otthon nagy megbecsüléssel és szeretettel fogadják. Említettük a „μέχρι θανάτου” kifejezést, amely ebben a formában csak a Krisztushimnuszban és itt fordul elő az Újszövetségben. Noha tartalmilag itt mást jelent, hiszen Epafroditosz nem halt meg, mégis a formai hasonlóság bizonyítja, hogy a Krisztushimnusz jelen volt Pál gondolataiban, amikor Epafroditoszról írt.

Azt láthatjuk, hogy Pál Timóteust és Epafroditoszt ugyanúgy állítja követendő példaként a filippiek elé, ahogyan önmagát is példaképnek állítja a Fil 3-ban: az önmagát föláldozó Krisztus követése az, ami Pált és a küldötteit egyenlő lelkűvé teszi. Ez alapozza meg az őket ajánló intés-sort a II. szakaszrész A soraiban, és a Krisztus keresztje iránti ellensé-gesség (vö. Fil 3,18), azaz meg nem értés miatt kell elutasítással szem-lélni azokat, akiket Pál a Fil 3,2-ben bemutat.

A két szakaszrészt összekötő erős formai kapocs az öröm témája. A Fil 2,28-ban még Epafroditosz küldésére vonatkozik, de már itt is köl-csönös Pál és a filippiek között: ha a filippiek örülnek, Pál „nem bánkó-dik”. Ez ugyanaz a kölcsönösség, amit a 2,16b-18 versekben láttunk: ott Pál öröme a filippiek öröme is kell legyen, itt a filippiek remélt öröme Pál öröme is. Ezután az első intésben már arról van szó, hogy fogadják őt „teljes örömmel az Úrban - ἐν κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς”, vagyis az apostol rámutat az öröm végső alapjára, Krisztusra, és

erre következik logikusan a Fil 3,1-ban az örömrre való egyetemes föl-szólítás²⁷⁹.

Figyelemre méltó a 30. vers logikája: megindokolja, hogy a filippieknek azért kell Epafroditoszt örömmel fogadni, mert ő pótolta azt a „liturgiát - λειτουργία” Pál irányában, amit a filippiek a távolság okán nem végeztek el. Ha tehát örülnek Epafroditosznak, akkor az ő liturgiájának a részeseivé válnak. Hiba lenne a „liturgia” szónak itt merőben profán jelentést tulajdonítani²⁸⁰, hiszen a szóban forzó öröm alapja az Úr, és éppígy, Epafroditosz Pál irányában végzett szolgálata is az „élet liturgiája” része. Gondoljunk arra is, hogy a Fil 4,18 úgy dicséri meg az Epafroditosz által hozott ajándékokat, mint „*kellemes illatot, kedves és Istennek tetsző áldozatot*”.

Az Úrban való öröm, és az Úrban való szolgálat az élet liturgiájának két alapformája, melyek által a keresztények Krisztus egyetemes megváltó művébe kapcsolódhatnak és amely által egymással is kölcsönösen összekapcsolódhatnak.

Viszonylag sokat foglalkoztunk a levél egységének kérdését vizsgálva negatív intéssorban említett tévtanítókkal. Most ezt nem vizsgáljuk meg külön, ellenben áttérünk a Fil 3,15-4,1 részre, ahol Pál konkrétan megnevezi a tévtanítók elvetésének alapját: ők Krisztus keresztjének ellenségei.

²⁷⁹ S. LEONARDA, *La gioia...*, 1988, 154.o.

²⁸⁰ Vitatom: H. STRATHMANN, «λειτουργίᾳ und λειτουργία im NT.» in *TWNT IV*, 234.o.: „Hier liegt die Erinnerung an einen »dem öffentlichen Wohl der Christengemeinde geleisteten Dienst« ebenso fern wie die Erinnerung an den at.lichen priesterlichen Kultus. Hätte Paulus hieran gedacht, so hätte er nicht von einer ihm erwiesenen λειτουργία gesprochen.”

5.2 Krisztuskövetők és Krisztus keresztyének ellenségei (Fil 3,15-4,1)

- A 3,15 *Akik tökéletesek (vagyunk), erre törekedjünk mindnyájan; ha pedig valamiben másra törekednétek, Isten azt is feltárja majd előttetek. 16 Amire azonban már eljutottunk, aszerint éljünk.*
- B 17 *Legyetek követőim, testvérek, és figyeljetek azokra, akik úgy élnek, ahogy példát adtunk nektek.*
- C 18 *Mivel sokan élnek, amint sokszor mondtam nektek, és most sírva is mondom, Krisztus keresztyének ellenségeiként,*
- C' 19 *Végük a pusztulás, istenük a hasuk, dicsekvésük az, ami a szégyenük, a földiekre törekvők.*
- B' 20 *Nekünk ugyanis az egekben van hitközösségünk (πολίτευμα), ahonnan az Úr Jézus Krisztust is várjuk üdvözítőként (σωτηῆρα). 21 Ő átalakítja gyarló testünket, és hasonlóvá teszi az ő dicsőséges testéhez, azzal az erővel (ἐνέργειαν), amellyel hatalma alá vethet mindent.*
- A' 4,1 *Azért tehát, szeretett és hön óhajtott testvéreim, örömöm és koszorúm, így álljatok helyt az Úrban, szeretteim!*

A szakasz bevezetését már elemeztük abból a szempontból, hogy a Fil 3,15a összefoglalja azt, amit Pál önmagáról mond el a Fil 3,4-14-ben. A Fil 4,2 versben Evodia és Szüntükhe említésével új levélszakasz kezdődik²⁸¹.

A szakasz egészét tekintve szép koncentrikus struktúra épül föl abból, hogy az A és az A' sorok a kitartásra szólítják föl a filippieket, a közrezárt sorok pedig khiasztikus szerkezetben mutatják be a filippiek előtt álló jelenlegi életpéldákat, és az örök jövő kilátásait. Pál és a filippiek ill. az ellenfelek jelenéről írnak a B és C sorok, a C' és B' sorok pedig az örök jövőt írják le a szembenálló csoportok számára.

²⁸¹ Vö. U. VANNI SJ, «Verso la struttura...», 1998, 79.o. fölveti, hogy ezen a ponton a levél második szövegegysége érne véget, amely Timóteus említésével kezdődne a Fil 2,19-ben. A szerző maga is kérdőjellel veti föl ezt a gondolatot, és valóban nem tűnik világosnak, milyen egységesítő elv alapján alkotna szövegegységet a Fil 2,19-4,1. Annyi azonban bizonyos, hogy a Fil 4,2-ben új gondolatmenet kezdődik.

Fontos ige a „φρονέω”, amely háromszor fordul elő a szakaszban, hogy a különféle szereplők törekvéseit jellemezze.

A B' sor, azaz a Fil 3,20-21 és a Krisztushimnusz szókincse között Garland nyolc nyelvi kapcsot mutat be (vö. 8.10 sz. melléklet). Ezt egyfelől nehezen cáfolható bizonyítéknak tekintjük arra, hogy a Fil 3 a levél többi részével egy időben keletkezett, másfelől ennek alapján a jelen szakasz egészét a Krisztushimnuszra tekintve fogjuk értelmezni.

A levél tanítása szempontjából szakaszunk az egyik kulcsszöveg. Kifejezetten, vagy utalások formájában a levél egész teológiai struktúráját megtaláljuk benne. Félreérthetetlen Pál és a filippiek szoros közössége a Krisztuskövetésben. Az A – sor azokat nevezi tökéletesnek, akik mindenben Pál példáját követik, azt a példát, amit a Fil 3,4-14-ben mutat be. A B sor bevonja ebbe a közösségbe Pál munkatársait is – nyilván Timóteust és Epafroditoszt – mint akik Pál példája szerint élnek.

Ha nem is Pál és a hívek közösségébe, de a levél teológiai logikájába bevonják a C és C' sorok az ellenfeleket is. A C sor kifejezetten kijelenti róluk, hogy az a probléma velük, hogy „*Krisztus keresztyének ellenségei*”, és a C' megerősíti ezt a „φρονέω” ige használatával: „*a földiekre törekvők*”. Ezek után a végük a pusztulás lesz, szembeállítva azzal a megdicsőüléssel, ami a hívőkre vár.

Ezeket a sorokat akkor tudjuk helyesen értelmezni, ha egyszerre látjuk meg a háttérben a Krisztushimnusz, és Pál törekvésének bemutatását a Fil 3,4-14-ben, vagyis ha a levelet egységként kezeljük.

Az ellenfelek elvetik azt az életeszmenyt, amit Krisztus mutatott be a kereszthalálig való engedelmisségben Istennek²⁸², és elvetik Pál törekvését, aki Krisztusért mindent veszni hagy. Ezért nem fognak részesülni

²⁸² G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 370.o.

abban az örök megdicsőülésben, ami elsőként Krisztusnak jutott, és általa mindazoknak, akik Pál példája szerint az Úrban helytállnak (vö. Fil 4,1: *οὕτως στήκετε ἐν κυρίῳ* - *így álljatok helyt az Úrban*).

Nehéz azonosítani, konkrétan kire gondol Pál, nyilván épp azért, mert ez egy teológiai összefoglalás. Ahogy említettük, ezt az összefoglalásjellegét mutatja az is, hogy Pál mindezt „*sokszor mondta*” a filippieknek.

Az emberiség megváltása a kereszthalálig engedelmes Krisztus műve, így azok, akik akár városbeli pogányként, akár keresztény tévtanítóként nem akarnak Krisztusért mindent elveszíteni, nem is részesülnek Krisztus megdicsőülésében. Miután Pál mind a városbeli pogányok ellenségességét elítéli (Fil 1,27-30; 2,15), mind a zsidózó ellenfelekkel szembeállt (Fil 3,2), legvalószínűbb, hogy a „*Krisztus keresztjének ellenségei*” – megjelölés mindkét csoportot összefoglalja abból a szempontból, hogy mi a tévútjuk lényege.

Amint azt Garland kimutatta (vö. 8.10 sz. melléklet), a Fil 3,20-21, azaz a Pált követő hívőkre váró jutalom leírása tele van a Krisztushimnusz szemantikai párhuzamaival. Krisztus isten alakjában (*ἐν μορφῇ*) volt (*ὑπάρχων*), a híveknek pedig polgárjoguk van (*ὑπάρχει*) az egekben. Krisztus megalázta (*ἐταπείνωσεν*) önmagát, a hívők teste az alacsonyrendűség (*ταπεινώσεως*) teste. Krisztus rabszolga alakját vette föl, vonásai szerint (*σχήματι*) emberként jelent meg, a hívők alacsonyrendű testét pedig átalakítja (*μετασχηματίσει*) hasonló alakúvá (*σύμμορφον*) a saját dicsőséges testéhez. A Krisztushimnusz arról vall, hogy Isten Krisztus nevét minden más név fölé magasztalta, a Fil 3,21 pedig azt mondja, a hívek megdicsőülése annak az erőnek a műve lesz, amellyel Krisztus képes mindent maga alá vetni. A Krisztushimnusz szerint „*minden nyelv vallja, hogy »Jézus Krisztus az Úr!«*”, a Fil 3,20 szerint pedig a hívek üdvözítőként várják az Úr Jézus Krisztust.

Aligha lehet kikerülni a következtetést, hogy a két szöveg egymást értelmezi. Egyrészt a Fil 3,20-21 világos utalás a Krisztushimnusz látszólag hiányzó eszkatológiai dimenziójára: Pálnak azért fontos Krisztus megdicsőülését bemutatni, hogy bemutathassa azt az erőt, amely a Krisztust üdvözítőként váró hívek reménységének forrása. Másrészt a Krisztushimnusz értelmezi, miért kell a híveknek Pál példáját követve mindent veszni hagyni: ezáltal kapcsolódhatnak be Krisztus megdicsőülésébe.

Ahogy a Krisztushimnusz kapcsán valószínűsíthető, hogy Pál egy korábbi gondolatmenetét építi be a levélbe, úgy a Fil 3,20-21-ben is vannak jelek arra, hogy a végső megdicsőülés leírásában egy kész gondolatmenetét eleveníti föl. A protopaulinus levelekre, ahol tehát Pál szerzősége biztosnak tekinthető, nem jellemző az „ἐνεργεία” - szó használata és a „σωτήρ” – szó alkalmazása Krisztusra. Előbbi az Efezusi levélre és a Kolosszei levélre jellemző ill. a 2. Tesszaloniki levélben bukkan föl, utóbbi a katolikus levelekben gyakori²⁸³. Erőltetett azonban az a föltevés, hogy Pál itt egy kész himnusztröredéket épít be a levélbe. Valószínűbb, hogy az antiochiai és tarzusi őskeresztény közösségben elterjedt hagyományos kifejezések használatával önállóan fogalmazza meg tanítását²⁸⁴.

Szintén érdekes a „πολίτευμα” szó, amely hapaxlegomenon az Újszövetségben, de világos kapcsolatot mutat a Fil 1,27 fölszólításával: „*Csak Krisztus evangéliumához méltó hitközösségben legyetek (πολιτεύεσθε)*”. A szó ellentársadalomként, mennyei politikai közösségként írja le a keresztényeket, ami nyilván válasz arra a sokféle társadalmi nyomásra, aminek a közösség a Filippi városában ki volt téve²⁸⁵.

²⁸³ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 229.o.

²⁸⁴ uo.

²⁸⁵ uo. 226.o.

A szakaszt záró Fil 4,1 sor mélyen személyes mondanivalója mutatja, hogy a hívő közösség mennyire fontos Pálnak²⁸⁶. Vanni megítélése szerint az egész Corpus Paulinumban csak itt fordul elő egy fölszólítás enyhyire meleg hangú dicséretbe ágyazva²⁸⁷. A filippieket Pál „*szeretett és hōn óhajtott testvéreim*”-nek nevezi. Az izzó szeretetről árulkodó sornak az a csúcса, amikor Pál örömeinek (χαρά) és diadalmi koszorújának (στέφανός μου) nevezi a közösséget.

Az „öröm” szó ismétlése annak, amiről mindenütt másutt a levélben e téma kapcsán szó van. Konkrétan a Fil 1,4 és a Fil 2,2 cseng vissza: Pál örvendező könyörgése a filippiekért, ill. az a kérése, hogy „*Tegyétek teljessé az örömet azzal, hogy ugyanarra törekedtek*”.

A „diadalmi koszorúm” - szó visszautal a Fil 3,14-re, amikor önmagát futóhoz hasonlítja. Pál földi pályafutásának örök célja a filippiek (és a többi rábízott keresztény) hite²⁸⁸.

A „*οὕτως στήκετε ἐν κυρίῳ* - így álljatok helyt az Úrban” és azon belül formailag a „*οὕτως*” – szó visszatekintő jellegű²⁸⁹. Bizonyos értelemben jogos az a vélemény, hogy az egész Fil 3-ra visszatekint²⁹⁰, de azzal a megszorítással, hogy szakaszunk A sora már egyszer összefoglalta a korábbiakat (τοῦτο φρονῶμεν – erre törekedjünk), így szorosán véve ez a mondás a most vizsgált szakaszt foglalja össze, és annyiban az egész Fil 3-mat, amennyiben a szakaszunk egésze is Pál életpéldájának bemutatására épül.

²⁸⁶ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 113.o.

²⁸⁷ U. VANNI SJ, «Verso la struttura...», 1998, 79.o.

²⁸⁸ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 220.o.

²⁸⁹ uo. 219.o.

²⁹⁰ uo. 220.o.

Ezzel a szakasszal megvizsgáltuk a levél azon részeit, ahol Pál Krisztust, önmagát, munkatársait vagy ellenfeleit követendő ill. kerülendő példaként állítja a filippiek elé. Megvizsgáljuk még azokat a részeket is, ahol közvetlenül buzdítja a filippieket.

6. A Filippiek krisztuskövetése

6.1 A levélcímzés

- A *1 Pál és Timóteus,*
B *Krisztus Jézus rabszolgái,*
B' *Krisztus Jézus összes szentjének*
A' *Filippiben a püspökökkel és a diakonusokkal együtt.*
C *2 Kegyelem nektek és béke Istentől az Atyától és az Úr Jézus*
Krisztustól

Az üdvözlések szokásos funkcióin túl (feladó, címzett megnevezése, üdvözlés), a Filippi levél levélkezdeté igen szépen megformált khiasztikus szerkezetben utal Pál és a filippiek Krisztusban megvalósuló keresztény egységére.

Ez így egyetlen másik Corpus Paulinum levélkezdetre sem jellemző. A többi levélkezdet vagy tisztán formális funkciót tölt be (pl. 1. Tesszaloniki levél, 2. Tesszaloniki levél), vagy Pál apostoli tekintélyét hangsúlyozza, aminek elfogadását a címzettektől elvárja (pl. Római levél, Galata levél).

A Filippi levél levélkezdeté ezzel szemben a keresztények egységét mutatja be, úgy, ahogyan az fölépült, és jelen van Pál és gyülekezete viszonyában. A khiazmus középpontjában Jézus Krisztus áll, akinek Pál és Timóteus rabszolgái, a filippiek pedig szentjei.

Amikor Pál Krisztus rabszolgájának nevezi magát, egyrészt gondolnunk kell a Krisztushimnusz Krisztusára, aki rabszolga alakját vette föl²⁹¹, másrészt arra, hogy Pál Krisztusért mindent veszni hagyott (vö. Fil 3,8). Több másik páli levélben is előfordul, hogy Pál ezzel a szóval írja le saját, és munkatársai radikális Krisztushoz tartozását (pl. Róm 1,1; Gal 1,10 stb.)²⁹².

²⁹¹ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 43.o.

²⁹² uo.

Miután ilyen módon rámutat Krisztusra, és a saját Krisztusért hozott életáldozatára valamint Timóteuséra, azzal, hogy a filippieket Krisztus szentjeinek nevezi, indirekt módon fölszólítja őket ezen életpéldák követésére. Míg a „rabszolga”-szó inkább Pál magatartását írja le, a „szentek” szó inkább a keresztségből fakadó közösségi életállapotra utal. Gondolnunk kell ezzel kapcsolatban a levél kijelentésére arról, hogy „*Nekünk ugyanis az egekben van hitközösségünk (πολίτευμα)*” (Fil 3,20)²⁹³

A C sor, azaz a Fil 2 igen gyakori páli szófordulat, 8 helyen fordul elő a Corpus Paulinum levélkezdetekben, és a többi levélkezdet salutatiojában is sok hasonlóság van, mégis, ebben az összefüggésben az Atya említésével tovább erősíti azt a benyomást, hogy tudatos teológiai hangütésről van szó a levél kezdetén. Az üdvözlés egésze Jézus Krisztust mintegy a világegyetem középpontjába helyezi: ő az, aki Pált és Timóteust összeköti egymással és a filippiekkal és az Atyával.

Ez az a kép, amelyet Pál a levélben a későbbiekben részletesen kibont és bemutat. Mindenekelőtt a bevezető üdvözlés szakasza következik. Bár a levélcímzés utáni bevezető üdvözlést más páli levelekben is megtaláljuk, szokatlan a bevezető üdvözlés hossza, és ez jól mutatja a különösen erős szeretetkapcsolatot Pál és a gyülekezet között.

²⁹³ vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 66.o.

6.2 Pál, Krisztus és a filippiek közössége a levél üdvözlő részében
(Fil 1,3-11)

- I. A 3 *Valahányszor megemlékezem rólatok, hálát adok Istenemnek,*
B 4 *és mindig, minden imádságomban örömmel könyörgök mindnyájatokért,*
C 5 *mivel részt vesztek az evangélium szolgálatában az első naptól kezdve mindmáig.*
D 6 *Bízom is abban, hogy aki megkezdte bennetek a jó művet, teljessé teszi azt Krisztus Jézus napjáig.*
- II. A 7 *Amint méltányos is részemről így törekedni mindnyájatok felé,*
B *mert szívembe zártalak titeket,*
C *akik a bilincseimben, valamint az evangélium védelmezésében és megerősítésében mindannyian részesei vagytok a nekem juttatott kegyelemnek.*
D 8 *Mert Isten a tanúm, mennyire vágyódom mindnyájatok után Krisztus Jézus szeretetében.*
- III. A 9 *Azért imádkozom,*
B *hogy szeretetetek mindjobban gazdagodjék megismerésben és teljes megértésben,*
C 10 *hogy meg tudjátok ítélni, mi a helyes, hogy tiszták és kifogástalanok legyetek Krisztus napjára,*
D 11 *telve az igazságnak Jézus Krisztus által szerzett gyümölcsével Isten dicsőségére és dicséretére.*

A bevezető üdvözlést a Fil 1,3-11 versek alkotják. A 12. versben a „Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι – Tudomásotokra akarom hozni” bevezetéssel új szakasz kezdődik, itt számol be Pál a fogságáról, és Isten igéjének terjesztéséről a fogság helyszínén.

A szakaszt szintetikus paralellizmusokból építkező szakaszrészek alkotják. Az A sorok Pál imádságát írják le, a B sorok megnevezik az imádság tárgyát, a filippi közösséget, a C sorok a közösség valamely

jellegzetességét írják le, a D sorok pedig Istenhez ill. Jézus Krisztushoz fordulnak.

A bevezető üdvözlés szövegében a 4. versben említett „χαρά - öröm” a szakasz egyik kulcsszava. Pál örömmel könyörög „πάντοτε – mindig”, „ἐν πάσῃ δεήσει – minden imádságában”, „ὕπὲρ πάντων ὑμῶν – a gyülekezet minden tagjáért”. Ezt a térbeli teljességet a C és D sorokban az időbeli teljesség indokolja meg. A filippiek az első naptól mindmáig Pállal vannak, és Pál reméli, hogy ez a közösség Krisztus napjára kiteljesedik.

Hiba lenne ebben a közösség közvetett kritikáját látni. Itt a levél egyik kulcstémája bukkan föl: Pál maga is benne van még a Krisztus felé törekvő mozgásban, maga a közösség is, a beteljesedés Krisztus napján érkezik el. Pál öröme nem a beérkezettégből fakad, hanem a dinamikus eszkatologikus törekvésből²⁹⁴.

A 7. vers kezdő „καθώς – amint” szava átmenet a következő szakaszrészbe²⁹⁵, amelyben a levél egyik fontos igéjét használva foglalja össze Pál az eddigieket: „τοῦτο φρονεῖν”. A levélben olvasunk Krisztus törekvéséről, amelyet Pál a maga részéről követ és a filippieknek talál, itt viszont az ige közvetlenül összeköti Pált és a filippieket.

A „részvállalás Pál bilincseiben”, amiről a II. C sorban van szó, utalás lehet a filippiek adományaira²⁹⁶. Utána a II. D sorban Pál megint törekvéséről, azaz a gyülekezet iránti forró vágyakozásáról vall.

Az ezután következő III. szakaszrész teljes egészében az eszkatologikus jövőre, Krisztus napjára koncentrál egy szép imádság formájában. Bár ismét hangsúlyozza, hogy a Filippieknek fejlődniük kell a „megértésben - ἐν ἐπιγνώσει” és „teljes ismeretben - ἐν... πάσῃ αἰσθή-

²⁹⁴ vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 39-40.o.

²⁹⁵ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 47.o.

²⁹⁶ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 56.o.

σει”, éppen ezek a sorok is mutatják, hogy szó sincs bírálatról: Pál nem bűnöket vet a gyülekezet szemére, hanem csak leszögezi a tényt, hogy útjuknak még nem járnak a végén.

6.3 A Himnusz bevezetése, mint Pál fölszólítása a Krisztuskövetésre (Fil 1,27-2,5)

- I. A 27 *Csak (μόνον) Krisztus evangéliumához méltó hitközösségben legyetek (πολιτεύεσθε),*
B *hogy akár elmegyek és meglátlak benneteket, akár távol vagyok, azt halljam rólatok,*
C *hogy egy Lélekben vagytok, egyetértően együtt küzdötök az evangélium hitéért, 28 és egyáltalán nem rettentek meg az ellenfelektől.*
D *Ez számukra a kárhozatnak,*
D' *számotokra pedig az üdvösségnek a jele, mégpedig Istentől.*
C' 29 *Mert Krisztusért ti nem csak azt a kegyelmet kaptátok, hogy higgyetek benne, hanem hogy szenvedjete is érte,*
B' 30 *hiszen ti is ugyanazt a harcot vívjátok, amelyet nálam láttatok, és amelyet most felőlem hallotok*
- II. A a 2,1 *Ha tehát ér valamit a Krisztusban adott buzdítás, b a szeretetből fakadó intelem, c a Lélek közössége, d az együttérzés és könyörület,*
B 2 *Tegyétek teljessé az örömet (χαρὰν) azzal, hogy ugyanarra törekedtek, ugyanazon szeretet van bennetek, mint rokonlelkek, egyre törekedtek*
C 3 *Ne tegyetek semmit versengésből, sem hiú dicsőségvágyból, hanem mindenki alázatosan tekintse a másikat maga fölött állónak.*
4 *Egyiktek se tartsa csak a maga érdekét szem előtt, hanem a másokét is (καὶ).*
D 5 *Arra törekedjete magatokban, ami Krisztus Jézusban is (volt)...*

Pál saját ügyeinek Krisztusközpontú bemutatása után újra a filippiekhez fordul. Az új gondolatmenetet kezdő „μόνον – csak” szó alkalmas az új és a megelőző gondolatmenet összekötésére, hiszen az

előzőekben Pál lehetséges életáldozatáról ill. Filippibe érkezéséről volt szó, ezután pedig arról, ami mindenképpen fontos, akármilyen is történjék Pállal²⁹⁷.

A Fil 2,1 kezdetén az „*oὕτως – tehát*” szóval új szakaszrész kezdődik²⁹⁸. Az első szakaszrészben jól fölismerhető az érvelés koncentrikus struktúrája, míg a második szakaszrész szintetikus paralellizmusokból épül, és így vezet be a Krisztushimnusz. Formailag a Fil 2,1-5 paralellizmusai szervesen váltanak át a himnusz szövegébe²⁹⁹, amely így maga is fölfogható hosszúra nyúlt intésnek a filippiek felé. Mint már arról többször volt szó, a Krisztushimnusz relatív önállóságát a jellemző alany megváltozása mutatja.

Pál a maga intelmeit két dimenzióban fogalmazza meg. Egyrészt reflektál a gyülekezet külső üldöztetésére, másrészt a belső széthúzás jeleire³⁰⁰. A külső üldöztetésről az első szakaszrészben olvasunk, ill. a későbbiekben visszatér majd a téma a Fil 2,15-ben. A belső széthúzás miatt Pál az első szakaszrészben az egységre figyelmeztet, majd a második szakaszrészben, annak is különösen a C sorában (Fil 2,3-4) a kerülendő magatartásformákat mutatja be, ezután újabb pozitív intésnek mutat a Krisztushimnuszban Krisztus példájára és egyetemes megváltó művére. A Fil 2,1-5 emelkedett hangneme is a himnuszra készít elő. Míg az első szakaszrész a Filippiek konkrét helyzetéből indul ki, amikor az ellenfelekre céloz, a második szakaszrészben erről nincs többé szó, Pál

²⁹⁷ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 110.o.

²⁹⁸ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 102-103.o; vö. W. EGGER, *Galaterbrief, Philipperbrief...*, 1985, 59.o; vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 62-63.o.

²⁹⁹ U. VANNI SJ, «Verso la struttura...», 1998, 73.o.

³⁰⁰ G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 161.o.

intelmei egyetemes érvényűekké válnak³⁰¹, és ez a folyamat is a himnusszal teljesedik be, ahol már Krisztus és az egész emberiség drámáját szemlélhetjük.

Mint már korábban tárgyaltuk, az első szakaszrészben említett ellenfelek csaknem bizonyosan filippibeli pogányok voltak. Párhuzamos helyként kínálkozik, hogy Pál bilincseit a pretóriumban viseli (Fil 1,13), hiszen a filippiek ugyanazt a harcot vívják, amit Pálnál láttak (vö. Fil 1,30), ill. hogy a filippieknek „*az elfordult és elvetemedett nemzetség közepette*” (Fil 2,15) kell ragyogniuk. Nem tudjuk, hogy hivatalos üldözésről van-e szó, vagy egyszerűen a környezet ellenségességéről, hiszen a két párhuzamos hely mindkét értelmezésre módot ad.

Figyelemre méltó az első szakaszrész hasonlósága a Fil 3,15-4,1-gyel. A koncentrikus struktúra itt is hasonlóképpen épül föl: legkívül Pálról van szó, beljebb a filippiekről, legbelül az ellenfelekről, a jelenben és az örök jövő távlatában. A szakaszrész rövidsége miatt az ellenfelekről itt csak utalás-szerűen esik szó. Ugyancsak a szakaszrész és a Fil 3,15-4,1 hasonlóságát emeli ki a „*πολιτεύεσθε*” – „*πολίτευμα*” szópár, melyekből mindkettő hapaxlegomenon a Corpus Paulinumban.

Pál itt írja le a Fil 3,20-ban említett mennyei hitközösség (*πολίτευμα*) működését: alapja Krisztus evangéliuma (vö. Fil 1,27), lényege pedig a hívek katonai jellegű egysége és összefogása a szenvedésben. A C sor igéi a katonai szaknyelvet idézik³⁰².

Disszertációnk témája szempontjából különösen lényeges, hogy Pál itt konkrétan utal a gyülekezet aktuális szenvedéseire, és párhuzamba állítja azt a saját szenvedéseivel. A gyülekezet szenvedése egyenesen kitüntető

³⁰¹ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 103.o.

³⁰² G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 161-162.o.

kegyelem (Fil 1,29), a levél logikája szerint nyilvánvalóan azért, mert a filippiek a Krisztushimnusz szenvedő Krisztusához válnak ezáltal hasonlóvá.

Nem általános elvi tanács tehát, hogy Krisztust a szenvedésben is követni kell, hanem a megbilincselte apostol konkrét útmutatása az üldözötteknek.

Nagyon fontos ezzel kapcsolatban a következő szakaszrész B sorának (Fil 2,2) utalása Pál örömére: nem csak a hasonló helyzet köti össze Pált és a gyülekezetet, hanem a hasonló helyzetben átélt öröm is. Pál öröme akkor teljeseedik be, ha a gyülekezet ezt így fogja föl (πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν)³⁰³.

A szakaszrész bevezetése ritmikus sorrendben említ négy szempontot, amelyekkel Pál megalapozza, hogy miért kell a filippieknek az ő örömét beteljesíteni³⁰⁴. A négy szempontot struktúránkban a *II. A a-d* betűkkel jelöltük. Hármát az „εἶ τις”, egyet az „εἶ τι” szavak vezetnek be. A *II. A d* sort bevezető „εἶ τις” nyelvtanilag helytelen, a többes számú „εἶ τινα” lenne megfelelő. Pál nyilvánvalóan tudatosan vállalta ezt a szabálytalanságot a ritmus megtartása végett³⁰⁵.

Úgy tűnik, hogy Pál a négy szemponttal a gyülekezet történetére utal: igehirdetésével ő alapította a gyülekezetet. Ez a „*Krisztusban adott buzdítás - παράκλησις ἐν Χριστῷ*”. Ebből származott a személyes kapcsolat, ami által lehetővé vált „*a szeretetből fakadó intelem - παραμύθιον ἀγάπης*”. Így született a „*Lélek közössége - κοινωνία πνεύματος*”, azaz maga a filippi gyülekezet. Mivel pedig Pál változatlanul elkötelezett a filippiek iránt, számít együttérzésükre és könyörületükre (σπλάγγνα καὶ

³⁰³ U. VANNI SJ, «Verso la struttura...», 1998, 72.o.

³⁰⁴ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 103.o.

³⁰⁵ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 103.o. Van néhány kézirat, amelyben az „εἶ τινα” változatot találjuk, ezek azonban nyilvánvalóan kései javítások.

οἰκτιρμοί), hogy teljessé teszik az ő örömét. Természetesen ez egy tudatosan alázatos beszédmód, hiszen elsősorban nem Pálnak, hanem magának a filippi közösségnek van szüksége a belső békére és egyetértésre.

Érdekesség, hogy ez az egyetlen hely a levélben, ahol Pál arról beszél, hogy az öröme még tökéletesíthető. Krisztus tökéletes áldozatából tökéletes öröm fakad Pál számára, a gyülekezet keresztény elkötelezettsége és egysége viszont annyiban örömforrás, amennyiben fönnáll. Pál realizmusáról vallanak ezek a sorok³⁰⁶.

A következő sorok negatív módon a „*versengés - ἐπιθεία*” és a „*hiú dicsőségvágy - κενοδοξία*” elkerülésére szólítanak föl. Ezzel szemben az „*alázat – ταπεινοφροσύνη*” a követendő magatartás. Gondolnunk kell Krisztusra, aki a következőkben a Krisztushimnuszban „megalázza önmagát”³⁰⁷.

Konkrét tudásunk arról van, hogy a gyülekezetben Evódia és Szüntükhe között fordul elő belső viszálykodás, erről a Fil 4,2-4 ír. Mégsem tűnik meggyőzőnek az a vélemény, hogy Pál már itt, ebből a távolságból csak erre az egy viszályra céloz³⁰⁸. Vagy hírt adott Epafroditosz más hasonló viszályokról is, vagy egyszerűen arra kell gondolnunk, hogy Pál szónoki fogással élve megfordítja az érvelést: eddig arról beszélt, hogy a külső nyomással szemben egységesnek kell maradni, itt pedig arról, hogy kerülni kell a széthúzást. Túl keveset tudunk a gyülekezet belső életéről, mindkét alternatíva lehetségesnek tűnik.

Kérdéses, hogy a Fil 2,4-ben (*Egyiktek se tartsa csak a maga érdekét szem előtt, hanem a másokét is*) az aláhúzott „*is - καὶ*” szócska benne

³⁰⁶ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 63.o.

³⁰⁷ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 105.o.

³⁰⁸ Vitatom: D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 172-173.o.

van-e az eredeti szövegben. A kérdés disszertációnk szempontjából is igen lényeges: ha benne van, akkor Pál realizmussal tekint a keresztényekre, analóg módon várja tőlük a himnusz Krisztusának követését: figyelembe vehetik a saját érdekeiket is. Ha az „is” nincs ott, akkor a szöveg az önmagát kiüresítő Krisztussal való teljes egyesülést várja el³⁰⁹.

Tekintélyes szövegtanúk (D^{*c}, F, G, Ψ) elhagyják a szót, mégis, erősebbnek tűnik az a hagyomány, amely az eredetiségét tanúsítja. Úgy tűnik, hogy Pál realista elvárásokat fogalmazott meg a gyülekezettel szemben.

A következő sor már közvetlenül a Krisztushimnuszt készíti elő.

6.4 A Himnuszt követő rész, mint Pál fölszólítása a krisztuskövetésre (Fil 2,12-16a)

- I. A *12 így tehát (Ὡστε) kedveseim amint mindig is engedelmeskedtetek,*
B *nemcsak úgy, ahogy jelenlétemben tettétek,*
B' *hanem még sokkal inkább most, a távollétemben,*
A' *munkáljátok üdvösségeteket félelemmel és rettegéssel,*
C *13 Mert Isten az, aki bennetek az akarást és a véghezvitelt egyaránt műveli jóakarata szerint.*
- II. A *14 Tegyetek meg mindent zúgolódás és habozás nélkül,*
B' *15 hogy kifogástalanok és tiszták, Isten feddhetetlen fiai legyetek*
B' *az elfordult és elvetemedett nemzetség közepette,*
A' *akik között fénylenetek kell (φαίνεσθε), mint csillagoknak a mindenségben.*
C *16a Ragaszkodjatok az élet igéjéhez*

A levél szerkezeti áttekintésében láttuk, hogy a Fil 2,12-18 egésze úgyszólván gondolati tükörképe a Fil 1,20-2,5-nek, és így e szakaszok ill. szakaszrészek koncentrikus struktúrában zárják körül a Krisztushimnuszt, és ez a hosszú gondolatmenet a levél első szövegegységének a meghatározója. Ezen belül jelen szakaszunk két szakaszrésze a Fil 1,27-2,5-höz képest fordított sorrendben foglalkozik először a filip-

³⁰⁹ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 106-107.o.

piek belső egységével, majd a külső ellenfelekkel. A gondolatmenet az életveszélyben levő, de így is a filippiekkel együtt örvendező Pálhoz vezet el a következő szakaszban.

A két szakaszrész egymással ugyanakkor szorosan összefügg. Az A és B sorok mindkét szakaszrészben khiazmust alkotnak, az A sorok hordozzák hordozzák az intést az engedelmességre, a B sorok a gyülekezet nehéz emberi helyzetére reflektálnak: Pál távollétében, ill. „*az elfordult és elvetemedett nemzetség közepette*” kell engedelmesnek maradniuk. A C sorok vonják le a khiazmusokból adódó következtetést, azzal, hogy Istenre irányítják a figyelmet, aki ott áll a gyülekezet mögött.

A szakasz kezdetén a „Ὡστε – így tehát” szó rögtön visszautal a Krisztushimnuszra. Nem tűnik megalapozottnak az a vélemény, hogy a szóval Pál egészen a Fil 1,27-ig visszanyúlik³¹⁰, hiszen utána az engedelmességre szólít föl, és ezt Krisztus engedelmessége alapozza meg, amit a Krisztushimnusz beszél el³¹¹.

Az engedelmességre való fölszólítás annyiban is a Krisztushimnuszra emlékeztet, hogy Pál itt sem írja le kifejezetten, kinek kell a filippieknek engedelmeskedni³¹². E formai hasonlóság annyit megvilágít, hogy amint Krisztus az Atyának volt engedelmes, úgy a filippiek is mindenekelőtt az Atyának tartoznak engedelmességgel. Erre utal a C sor is (13. vers), ahol Isten működésére utalva alapozza meg Pál az engedelmességre való fölszólítást. Gondolnunk kell azonban arra is, hogy a gyülekezet „ἐν Χριστῷ - Krisztusban” van a levél több helyén előforduló szóhasználat

³¹⁰ Vitatom: J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 79.o; vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 147.o.

³¹¹ W. EGGER, *Galaterbrief, Philipperbrief,...*, 1985, 62.o. vö. J. ECKERT, «„Mit Furcht und Zittern wirkt euer Heil!”...», 1991, 263.o.

³¹² J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 79.o.

szerint, és a szakaszunkat közvetlenül követő Fil 2,16b szerint „Krisztus napjának” eszkatologikus távlatában él, így Krisztusra is gondolnunk kell, mint olyan személyre, aki iránt a gyülekezet engedelmességgel tartozik³¹³. Még fontosabb talán ebből a szempontból, hogy a Krisztushimnusz második fele szerint „*Jézus nevére minden térd hajoljon meg az egekben, a földön és az alvilágban*”³¹⁴

Végül a harmadik szempont, amit figyelembe kell venni, Pál célzása a B sorban a jelenlétére, ill. arra, hogy most, a távollétében, épp a levél következő, második egységében számos konkrét kérést intéz a Filippiekhez. Ennek alapján maga Pál is számít a filippiek engedelmes-ségére³¹⁵. Az engedelmesség alapja a szoros személyes kapcsolat, amire Pál a gyülekezet „*ἀγαπητοί μου – kedveseim*” megszólításával céloz a szakasz kezdetén.

Semmi okunk arra, hogy ezt a három szempontot egymás ellenében vizsgáljuk: Pál számít a filippiek engedelmességére az Atya iránt, tehát az önmagát kiüresítő Krisztus iránt, tehát önmaga iránt, mint „Krisztus rabszolgája” iránt (vö. Fil 1,1). Utalhatunk ezzel kapcsolatban arra a gondolati szerkezetre, amit jelen disszertáció a levél tanításaként kíván bemutatni (vö. 8.8 sz. melléklet).

Érdekes, hogy Pál a múltbeli engedelmesség folytatásaként az A' sorban így ír: „*munkáljátok üdvösségeteket félelemmel és rettegéssel*”. A sornak számos ó- és újszövetségi előzménye van³¹⁶, mégis meglephet

³¹³ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 148.o.

³¹⁴ J. ECKERT, «„Mit Furcht und Zittern wirkt euer Heil!”...», 1991, 263.o.

³¹⁵ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 148-149.o.

³¹⁶ vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 149.o, ld. a 95 sz. lábjegyzet is.

bennünket, hiszen látszólagos ellentmondásban van az „öröm” témájával, ami az egész levelet átfogja. Mégis, ha épp az előző kijelentésekre utalunk arról, hogy Pál „*Krisztus rabszolgája*”, ill. hogy maga Krisztus „*rabszolga alakját vette fel*” (Fil 2,7), akkor láthatjuk, hogy vannak a levélben is olyan fontos szöveghelyek, amelyek közvetlen párhuzamba állíthatók a vizsgált intelligenciával. Az engedetlenség az, amitől a filippieknek félelemmel és rettegéssel kell elfordulniuk, mint egy hatalmas Úr rabszolgáinak. Ha így nézzük, akkor a gondolat semmiféle ellentmondásban nem áll az „öröm” témájával, hiszen az épp a végsőig való engedelmisségből születik.

Az ilyen módon fölfogott „*félelem és rettegés*” éppúgy alapmagatartása kell legyen a keresztényeknek, mint a zsidóságnak³¹⁷.

A második szakasz rész logikusan megindokolja, miért éppen itt fontos a filippiek figyelmét az engedelmisségre fölhívni. Következik az utalás az ellenséges környezetre, amiben a filippieknek helyt kell állniuk. A nagy költői erejű „*fénylenetek kell, mint csillagoknak a mindenségben*” – intelligenciának szintén több ó- és újszövetségi párhuzama van³¹⁸. Bizonyos nehézséget jelent, hogy morfológiailag és értelmileg nem dönthető el, hogy a „*φάινεσθε*” – ige praesensben, vagy imperativusban áll-e³¹⁹. Tekintettel azonban a szövegekörnyezet parenetikus jellegére, meggyőzőbbnek tűnik az imperativus szerinti fordítás.

A végső következtetés mindenképpen az, hogy Pál erős kontrasztot állít föl a gyülekezet és a környezete között, és az engedelmisségben, valamint a belső egységben mutatja meg a keresztény helytállás alapját. A keresztény helytállás az élethez, és az élet igéjéhez való ragaszkodás,

³¹⁷ vö. J. ECKERT, «„Mit Furcht und Zittern wirkt euer Heil!”...», 1991, 269.o.

³¹⁸ vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 154.o, 105. lábjegyzet.

³¹⁹ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 154.o. A praesens értelem ez lenne: „*akik között fénylenetek, mint csillagok a mindenségben*” (KNB), Fabris maga emellett dönt.

ahogyan Pál egy következő képpel megnevezi az evangéliumot.

Ezeket az általánosságban megfogalmazott intelmeket teszi nagyon konkrétá az a rövid szakaszrész, amelyben Pál állást foglal két filippibeli asszony, Evódia és Szüntükhe viszályában.

6.5 Evódia és Szüntükhe, akik küzdöttek az evangéliumért (Fil 4,2-3)

- A 4,2 Evódiát nagyon kérem, és Szintichét is kérve-kérem,
B hogy ugyanarra törekedjenek (φρονεῖν) az Úrban.*
*A' 4,3 Téged is felkérlek, igazi munkatársam,
B' légy azok segítségére, akik velem együtt küzdöttek az
evangéliumért,
C Kelemennel és a többi munkatársammal, akiknek a
neve benne van az élet könyvében*

A rövid szakasz fölépítése aránylag egyszerű: két szintetikus paralellizmusból fölépített fölszólítást tartalmaz. Az első egy közvetlen kérés Evódia és Szüntükhe felé, a második egy közvetett kérés egy ismeretlen munkatárs felé. A második fölszólításban a paralellizmus a megnevezett személyek változására épül („te”, „ők”, többiek).

A szöveget a múltra való közvetlen utalás, és az eszkatologikus jövőre való közvetett utalás teszi drámaivá: a két asszony – amíg egyetértettek – az evangéliumért küzdöttek. Akik még most is ezt teszik, azoknak a neve föl van írva az élet könyvében. Szó nincs ugyanakkor arról, hogy Pál „leírja” a két asszonyt, hiszen a meg nem nevezett munkatársat közvetítésre kéri.

A konfliktus, amiről szó van, az eredeti címzettek számára nyilván jól ismert volt, ami azonban a mai olvasót illeti, az a vélemény tűnik a legbecsületesebbnek, hogy semmi biztosat nem tudunk, sem a megnevezett személyek feladatáról, sem Pállal való kapcsolatukról, amikor „együtt küzdöttek az evangéliumért”, sem a kialakult konfliktusról, sem az ismeretlen munkatárs személyéről, sem a többi

megnevezett munkatársáról³²⁰. Figyelemre méltó, hogy a két asszony szemlátomást fontos szerepet töltött be a filippi közösség életében³²¹.

A szakasz kicsit hasonlít a Fil 1,12-19-re annyiban, hogy a konkrét történelmi helyzetről ott sem tudunk meg sokat, ám annál világosabban értesülünk Pál elkötelezettségéről az evangélium iránt. Itt is ez a fontos.

A viszályban Pál a kibékülést követeli meg, ami nyilván nem lehetséges másképp, csak a levélben korábban magasztalt erények, az alázat és az engedelmesség gyakorlásával. Pál maga erre a *φροπέω* ige használatával utal vissza.

Az egység a feltétele az evangélium terjesztésének és az egyéni üdvösségnek, Pál szavával annak, hogy valaki neve föl legyen írva az élet könyvében. Ez az, amire Pál fontosnak tartja írásban fölhívni az érintett asszonyok és a késői utókor figyelmét.

A következő szakasz nagy erővel mutat rá az Úrban való öröme, mint az üres viszálykodás ellentétére.

6.6 A szenvedésekben való öröm, mint a krisztuskövetés jutalma (Fil 4,4-9)

- I. A 4 Örüljete az Úrban mindig! Újra mondom: Örüljete!
 B 5 Ismerje meg mindenki a ti szelídségeteket (*ἐπιεικὲς*)!
 C Az Úr közel van!
 A' 6 Ne legyetek semmiben sem aggodalmaskodók,
 B' hanem minden helyzetben hálaadással végzett
 imádságban és könyörgésben terjesszete a
 kéreseiteket Isten elé!
 C' 7 Isten békéje (*εἰρήνη*) pedig, amely meghalad
 minden értelmet, megőrzi szíveteket és
 elméteket Krisztus Jézusban.

³²⁰ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 113-114.o. vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 1987⁴, 166-168.o. vö. R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 245-247.o.

³²¹ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 113.o.

- II. A 8 *Egyébként (Τὸ λοιπόν), testvérek, arra irányuljanak gondolataitok, ami igaz, ami tisztességes, ami igazságos, ami tiszta, ami szeretetreméltó, ami dicséretes, ami erényes (ἀρετὴ) és magasztos (ἔπαινος).*
B 9 *Amit tanultatok és elfogadtatok, amit hallottatok és láttatok tőlem: azt tegyétek;*
C *és veletek lesz a béke Istene.*

A levél második szövegegységének sajátossága, hogy az általános intelmek konkrét ügyek említése után következnek. Ennek felel meg, hogy most a két asszony vizsályaának szakasza után Pál újra az egész gyülekezet felé fordul. Az új szakaszra, a Fil 4,4-9 versekre végig jellemzőek a többes szám második személyű imperatívuszok. Az A B és C sorok formailag három szakaszrészre osztják a szakaszt, annak alapján, hogy az A sorok háromszor vezetnek be új intelmet, a B sorok értelmezik azt, a C sorok pedig Istenre irányítják a figyelmet. A három szakaszrész stílusában is eltér, hiszen az elsőben tömör tömondatokat találunk, a másodikban két hosszú összetett mondatot, a harmadikban pedig egy erénykatalógust.

Tartalmilag ugyanakkor az első két A-B-C intéssor összetartozik, míg a harmadikat karakteresen önállóvá teszi a bevezető „Τὸ λοιπόν – egyébként” kifejezés. Tekintettel a mondanivaló elsődlegességére, elemzésünkben két szakaszrészről fogunk beszélni. Az elsőt meghatározza a szakaszt bevezető „*Örüljete az Úrban mindig!*” – intelem, az a helyes lelki életvezetésre irányul, míg a második, azaz a 8-9 versek intelmei erkölcsi természetűek³²². Mindkét szakaszrész az Isten békéjére való utalás zárja le, amely a keresztény magatartás jutalma.

Joggal lehet ebben a szakaszban a levél zárásának egyik mozzanatát látni³²³. Pál ezzel búcsúzik a hívektől, ill. mindehhez már csak egy

³²² G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 402.o.

³²³ uo.

beszámolót fűz hozzá a filippiek ajándékairól. „*Nem szabad elfelejteni, hogy ez a fölszólítás egy fogoly ajkáról származik. Ha [a filippiek] nem látják őt többé, emlékezniük kell arra, hogy utolsó intése az Úrban való örvendezés volt.*”³²⁴

A kutatásban fölvetődött az a gondolat is, hogy a második szakaszrész másik eredeti levélhez tartozna, mint az első, és jelenlegi egymásutáni-ságuk utólagos szerkesztés eredménye³²⁵. Ez a vélemény azonban egyértelműen attól függ, hogyan foglalunk állást a Fil 3,1-2-ben található „tö-résről”. Ha ott nem fogadjuk el, hogy két eredeti levél utólagos összeállít-ásának köszönhető a szöveg látszólagos egyenetlensége, akkor itt aligha van okunk föltételezni, hogy a két szakaszrész egymástól élesen elkülö-nítve kellene vizsgálni.

Bár a szakaszt bevezető kétszeres, nagyon hangsúlyos fölszólítás az örömről a levélben a harmadik (vö. Fil 2,18; Fil 3,1), mégsem lehet puszt-án ismétlésnek tekinteni³²⁶. Az első két fölszólítás a külső üldöztetésben való helytállásra buzdított, itt viszont a szövegkörnyezet arra utal, hogy főleg a belső problémák, így konkrétan a két asszony viszállya miatt ajánlja Pál az Úrban való a keresztény örömet. „*Az öröm a hit kifejezé-se... Az Úrban való élet öröm nélkül lehetetlen. A hívőnek örvendeznie kell, mert hívő.*”³²⁷

Figyelemreméltó az intés általánossága és nyomatékossága. Erre utal a „mindig” szó, de „*Az Úr közel van!*” – figyelmeztetés is: az örömnek át kell fognia az egész hívő egzisztenciát. A szakaszrész további gondolat-

³²⁴ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 169.o.

³²⁵ uo. 219.o.

³²⁶ Vitatom: J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 169.o, akire hivatkozik: W. MICHAELIS, *Der Brief des Paulus an die Philipper*, Th Handk NT 11, Leipzig, 1935.

³²⁷ R. KAMPLING, «Freude bei Paulus», *TThZ* 101 (1992) 76.o.

menete a téma kibontása³²⁸. A B sorban található „ἐπιεικής – szelídség” szó látszólag nem sok összefüggésben van az „Örüljetek”-fölszólítással, ha azonban megnézzük a szó jelentését, arra jutunk, hogy ez a szelídség „a mennyei fény földi tükröződése. Nem gyengeség, vagy szentimentalizmus, hanem egy eszkatologikus valóság birtoklásának földi hatása (vö. Fil 2,15-16).”³²⁹ Jelen kontextusban az eszkatologikus valóság egyrészt az Úr közelsége, másrészt az ebből fakadó állandó, mindennel dacoló öröm. Ez vezet ahhoz a szelídséghez, amit mindenkinek föl kell ismernie³³⁰. Így válik a keresztyén öröm a keresztyén misszió alapjává. Jól fölismerhető ebben a Krisztushimnusz távlata. Az önmagát kiüresítő, minden helyzetben Istenhez ragaszkodó Krisztus közelsége alapozza meg a filippiek állandó örömét.

Az A' sorban említett „aggodalmaskodás” ennek az állandó örömnek az ellentéte³³¹. A B' sor (6b. vers) szerint a kérő imádság hitetlen elhanyagolásából fakad, és ennek megfelelően a keresztyén öröm az állandó Istenkapcsolatból.

A C' sor arról beszél, hogy ez nem csak szubjektív érzelem, hanem Isten békéjének objektív valósága. A „béke - εἰρήνη” témáját az Újszövetségben meghatározza a „שָׁלוֹם”-szó ószövetségi használata. Isten

³²⁸ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 168-171.o.

³²⁹ H.PREISKER, «ἐπιεικεία, ἐπιεικής» in *TWNT II*, 586.o.

³³⁰ J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 169.o.; vö. J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 115.o.

³³¹ Érdekeség, hogy Pál ugyanazt a „μεριμνάω” igét használja, mint a Fil 2,20-ban, ahol megdicséri Timóteust, amiért a filippieket a szívében viseli (μεριμνήσει). Ez természetesen csak a görög szó széles jelentéstartományát mutatja: itt a mindennapi hitetlen aggodalmaskodásról van szó, ott a hittestvérekkel való törődésről. vö. J. GNILKA, *Der Philipperbrief*, 1968, 169-170.o.

békéje eszkatologikus üdvösségi ajándék³³². Ezt láthatjuk a vizsgált 7. versben is. Isten békéje értelmet meghaladó belső valóság, amely összeköti szívünket Krisztussal.

Miután az első szakasz rész így leírja a kívánatos keresztény alapmagatartást, logikusan építkezik tovább a szöveg azzal, hogy „egyébként” a harmadik szakasz rész felszólít azokra az erkölcsi erényekre, amelyeket a keresztényeknek konkrét helyzetekben követniük kell.

Figyelemre méltó, hogy az itt szereplő erénykatalógus stílusában is a korabeli sztoikus filozófia mintáját követi³³³, és végkövetkeztetésében is két olyan erényhez jut el, ami a kortárs görög etikai törekvések végcélja: „ami erényes (ἀρετή) és magasztos (ἔπαινος)”³³⁴. Mégsem láthatunk el-lentmondást a mélyen keresztény szöveggörnyezettel. „Az erényeknek nincs elkülönült létük, mindig egy dinamikus organizmus részei, ez összekapcsolja, s egy domináns erény, egy életeszemény, vagy egy központi érzelem köré rendezi őket, amely megszabja pontos értéküket és mércéjükként is szolgál”³³⁵. Így „a hit megszületése után elfogadott görög erények nem ugyanolyanok, mint korábban: a hit mélyen és bensőleg átalakítja ezeket az erényeket”³³⁶.

Ha számolunk a görög erényeknek ezzel az átalakulásával, akkor föl kell ismernünk, hogy mást jelent Pálnál a katalógusban sorolt „ἀληθῆ - igaz”, „σεμνά - tisztességes”, „δίκαια - igazságos”, „τιστα - áyná”, „szerezetreméltó - προσφιλή”, „dicséretes - εὔφημα”, mint a sztoikus minták esetében. Hogy mit jelentenek ezek az erények az új kontextusban, arra Pál önmagát kínálja példaként a II. B sorban, azaz a Fil 4,9-

³³² H. HAAG, «Friede» in *BL* 495-497.o.

³³³ J. ERNST, *Die Briefe an die Philipper...*, 1974⁶, 116.o. A szerző konkrétan hivatkozik Seneca, Marcus Aurelius és Epiktetosz műveire.

³³⁴ S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne...* 1993; magyar ford. 139.o.

³³⁵ uo. 140.o.

³³⁶ uo. 140.o.

ben. Kézénfekvő, hogy rámutassunk a Krisztusért mindent veszni hagyó, érte bilincseket és életveszélyt vállaló apostolra, mint e görög erények keresztény változatának hordozójára.

Ugyanezt az átalakulást érhetjük tetten akkor is, ha a szakaszrész végkövetkeztetését nézzük: „*veletek lesz a békesség Istene*”. Közismert, hogy a sztoikus filozófia célja a lélek háborítatlan nyugalma, az „ἀπάθεια”³³⁷. Pál itt az erények végcéljaként a békesség Istenével való kapcsolatot nevezi meg. Az erények tehát nem valamiféle személyes tökéletességgé állnak össze, hanem Krisztus és a keresztény közösség élő valóságává. Ez az az eszmény, amit a filippi ügyek lezárásaként Pál leveleiben a gyülekezet lelkére köt.

Érdeemes még egy pillantást vetni a levél tényleges lezárására, amely az ajándékok témája után következik.

6.7 Pál, Krisztus és a filippiek közössége a levél lezárásában

(Fil 4,20-23)

- A* *Köszöntetek minden szentet Krisztus Jézusban.*
B *A testvérek, akik velem vannak, köszöntenek titeket.*
C *A szentek mindnyájan, különösen a császár házából
valók, köszöntenek titeket.*
D *Az Úr Jézus Krisztus kegyelme legyen
lelketekkel! Ámen.*

A záróköszöntések nagyon izgalmasak abból a szempontból, hogy mind Pál helyzetéről, mind a levél fogadtatásáról új információkat szerzünk. Ezeket lényegében már vizsgáltuk is. Az A sor arra utal, hogy a levelet először nem az egész közösség előtt olvasták föl, talán voltak vidéki hívek, vagy mások, akikhez később jutott el Pál üzenete. A B sor

³³⁷ vö. pl. «ἀπάθεια» in GYÖRKÖSY A. – KAPITÁNYFY I. – TEGYEY I, Ógörög-Magyar Nagyszótár, Budapest, 1993², 111.o.

azt mutatja, hogy Pál nincs teljesen magára hagyva, vannak munkatársai, akik vele vannak, és a C sorban újra utal sikeres térítőmunkájára a bilincseiben, amikor a „császár házából” való keresztényekre emlékeztet. Ezután következik maga a záróköszöntés.

A levél mondanivalója szempontjából a záróköszöntés jelentőségét abban ragadhatjuk meg, hogy újabb képet kapunk a keresztények közösségéről Krisztusban³³⁸. Pál mind a saját oldalán, mind a filippi gyülekezet oldalán az összes hívő összefoglalására törekszik, záróköszöntése szándéka szerint mindenkitől mindenkihez érkezik, akik Krisztusban egyek.

³³⁸ R. FABRIS, *Lettera ai filippesi...*, 2000, 267-268.o.

7. Kitekintések

7.1 A „κύριος” kifejezés statisztikai vizsgálata az Újszövetségben, különös tekintettel az „ἐν κυρίῳ” és a „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” kifejezésekre a Corpus Paulinumban

A „κύριος” szó 15-ször fordul elő a Filippi levélben. A levélnek egyik leggyakoribb szava ugyan, de a Corpus Paulinumban mégsem mondható rendkívül gyakorinak, inkább átlag közelinek, hiszen a Filippi levél előfordulási gyakorisága $15 \text{ előfordulás} / 1629 \text{ szó} = 0,92\%$, a Corpus Paulinumé pedig $275 / 32407 = 0,85\%$.

Különlegessége azonban a Filippi levél előfordulásainak, hogy 9 esetben az „ἐν κυρίῳ” kifejezést találjuk, 5 esetben a „κύριος Ἰησοῦς Χριστός”-t vagy hasonló formáját, pl. Fil 3,8: „Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου” és csak 1 további eset van, amikor a szó ezen kifejezésektől függetlenül fordul elő.

A szakirodalomban fölbukkan az a nézet, hogy ez a két kifejezés így már mégiscsak szokatlanul gyakori, sajátos magyarázatot igényel, amire kínálkozik, hogy ezek a kifejezések csendes kritikát jelentenek a Filippiben honos császárkultusz ellen³³⁹.

A negatív eredmény is eredmény, látni fogjuk, hogy nem igazolható, hogy ez a két kifejezés szokatlanul gyakori lenne más páli levelekhez képest.

Statisztikai munkám Horváth Endre eddig nem publikált szövegelemzésén alapul.

7.1.1 Előzetes módszertani megjegyzések

A szövegstatistika célja bizonyos szavak, kifejezések előfordulási

³³⁹ M. TELLBE, «The Sociological Factors... », *JSNT* 55 (1994) 111-113.o. vö. G.D. FEE, *Paul's Letter to the Philippians*, 1995, 31.o.

gyakoriságának összehasonlítása a választott szöveg és más szövegek, vagy a választott szöveg különféle részei között, abban a reményben, hogy sikerül a választott szövegre kifejezetten jellemző szófordulatokat kiszűrni.

Míg azonban szavak esetében az „előfordulási gyakoriság”-nak van szemléletes mérőszáma, kifejezések esetében erről nem beszélhetünk. Van értelme azt mondani, hogy a Filippi levél szavainak 0,92%-a „κύριος” főnév különféle ragozott alakja, ellenben nincs értelme azt mondani, hogy a szöveg kifejezéseinek 0,55%-a az „ἐν κυρίῳ” kifejezés: igen nehéz vagy inkább értelmetlen kérdés, hogy hány kifejezés található a Filippi levélben.

Hasonlóképpen nincs értelme annak a mondatnak sem, hogy »a szöveg szavainak 0,55%-a az „ἐν κυρίῳ” kifejezés.«

Ha azonban el is ismerjük, hogy az említett 0,55% nem szemléletes szám, arról nincs szó, hogy nem is értelmes. Leírási módja a $9/1629$ törtnek, ami megadja, hogy az 1629 szó hosszúságú Filippi levélben a keresett kifejezés 9-szer fordul elő. Ha ezt a törtet 0,55% formájában írjuk le, akkor összehasonlíthatóvá tesszük a $10/6829=0,15\%$ törttel, ami megadja, hogy a 6829 szó hosszúságú 1. Korintusi levélben az „ἐν κυρίῳ” 10-szer fordul elő.

Az összehasonlítás eredménye teljesen szemléletes és statisztikailag megalapozott: a Filippi levél levélben több mint háromszor (3,66-szor) olyan gyakran fordul elő az „ἐν κυρίῳ”-kifejezés, mint az 1. Korintusi levélben.

Ha nem tévesztjük szem elől, hogy a vizsgálat célja az ilyesfajta összehasonlítás, akkor a tagadhatatlan szemléleti probléma ellenére ugyanúgy használhatjuk a százalékos formában kifejezett törtet, mint az egyszerű szóstatisztikánál.

Kifejezéseknél további problémát jelent, hogy a kifejezés szavai gyakran nem közvetlenül követik egymást, hanem bizonyos távolságban vannak. Ezt csakis eseti döntésekkel lehet áthidalni, amit a helyek megadásával tehetünk ellenőrizhetővé.

A statisztikák ellenőrizhetősége általában is fontos módszertani kérdés. Eredményeimet mindig egybevetettem a KNA²⁶-tal és az ÚSzSzszel, és törekedtem arra, hogy ezt más is megtehesse, egy pontot azonban nem tudok publikált forrás alapján ellenőrizni. Jellegzetesen számítógépből nyerhető információ az, hogy a Szentírás egyes könyvei pontosan milyen hosszúak, hány szót tartalmaznak. A NTG²⁷ szövegére a 8.1. sz. mellékletben látható eredményeket kaptam.

Kiindulópontom az volt, hogy alapsokaságot készítettem a „κύριος” főnév különféle előfordulásaiból a NTG²⁷-ben. 717 előfordulást találtam, ez 2-vel tér el a KNA²⁶ által jelzett 719-től, ezeket a helyeket azonban pontosan azonosítani lehet. Valóban hiányoznak az alábbi helyek a NTG²⁷ főszövegéből: Jn 5,4; Róm 16,24.

Az alapsokaságon belül az „ἐν κυρίῳ” esetében gépi vizsgálati anyagot készítettem azokból a szentírási helyekből, ahol a „κύριος” előtt max. 10 szóval ott van az „ἐν” prepozíció, a „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” esetében azokból a szentírási helyekből, ahol a „κύριος”-szó bármilyen alakjától ± 10 szó távolságra ott van a „Χριστός” és a „Ἰησοῦς” szó bármilyen alakja, és utána eseti ellenőrzéssel kiválasztottam azokat a helyeket, ahol a kérdéses szavak nem csak közel vannak egymáshoz, hanem értelmileg egymásra is vonatkoznak³⁴⁰.

³⁴⁰ E szűrési folyamat a „melléktermékeként” akadtam a Róm 14,9.11 helyre, ami a Krisztushimnusz igen fontosnak tűnő irodalmi párhuzama, noha a „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” kifejezés előfordulásának nem tekinthető. Jelentőségéről külön alfejzet szól a dolgozatban, ld. ott.

7.1.2 Az „ἐν κυρίῳ” kifejezés vizsgálata

A 8.4 sz. melléklet mutatja a vizsgálat eredményét. Ahol a két szó így, ebben a formában közvetlenül követi egymást, ott csak a helyet adom meg, ahol bizonyos távolság van a két szó között, ott idézek. A szentírási könyveket az „ἐν κυρίῳ” előfordulási gyakoriságának sorrendjében sorolom föl, kihagyva azokat a könyveket, amelyekben a kifejezés nem fordul elő.

Azt hiszem, jól látható, hogy az eredmény, amit kaptunk, a Corpus Paulinum egésze szempontjából nagyon izgalmas: a pasztorális leveleket kivéve, amelyek páli szerzősége azonban amúgy is erősen vitatott, az összes páli levél tartalmazza a kifejezést, összesen 54-szer. Ezzel szemben a Corpus Paulinumon kívül összesen egy helyen fordul elő (Jel 14,13).

Nagyon jellegzetesen páli szófordulattal van tehát dolgunk, az azonban nem mondható, hogy a Corpus Paulinumon belül a Filippi levél is kiugrik, bár a kifejezés a Corpus Paulinum átlagánál háromszor sűrűbben fordul elő. Még nagyobb sűrűséget ad azonban a Filemonhoz írt levél, az esetszám pedig az 1. Korintusi levél és a Római levél esetében is magas, noha ott a gyakoriság átlag körüli.

A mennyiségi vizsgálatot úgy összegezhethetjük, hogy önmagában nem alapoz meg egy olyan hipotézist, hogy az „ἐν κυρίῳ” kifejezés nagy gyakorisága a Filippi levélben különleges magyarázatot igényel (ilyen lenne pl. az idézett vélemény arról, hogy a kifejezés gyakorisága csendes tiltakozás lenne a filippi pogány császárkultusz ellen). Ellenben az a magyarázat, amit a kifejezésre részben a Filippi levél megértése alapján adhatunk, nagyon fontos a Corpus Paulinum egésze, a páli teológia megismerése szempontjából.

A Krisztushimnusszal kapcsolatos egyik irodalmi probléma, hogy nem említi konkrétan a híveket. Ezzel szemben a levél egésze a 9 „ἐν κυρίῳ”

kifejezéssel teljesen bekapcsolja a híveket abba a műbe, amit az Úr Jézus Krisztus hozott létre. Amennyiben a célunk Szent Pál Szentlélektől ihletett tanításának megértése, akkor ez megkerülhetetlen szempont.

7.1.3 A „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” kifejezés vizsgálata

Ha belegondolunk abba a tartalmi szempontba, hogy a Filippi levél Krisztushimnuszának második fele arról szól, hogy Jézus Istentől megkapja a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” - nevet, „*amely minden más név fölött van*” (vö. Fil 2,9-11), akkor legalább hipotézisként kimondhatjuk, hogy a „κύριος”-szó páli teológiában betöltött szerepének értelmezése szempontjából a himnusz kulcsszöveg.

Ha azonban a himnusz kulcsszöveg, akkor kulcsszöveg a levél egésze is, ugyanis a „κύριος”-szó a már idézett 9 „ἐν κυρίῳ” kifejezésen kívül még 5-ször a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” kifejezés részeként bukkan elő, és csak 1-szer független a szó használata mindkét kifejezéstől („ὁ κύριος ἔγγυς – *az Úr közel van*” – Fil 4,4).

Fontos ezért a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” kifejezés statisztikai vizsgálata is, hogy lássuk: szintén a páli teológia jellegzetes kifejezésével állunk szemben.

Előrebocsátom azt a szakirodalmi megállapítást, hogy a „κύριος” szót lényegesen más értelemben használja a Szentírás akkor, amikor a Feltámadás előtti Földön élt Jézusról beszél, ill. amikor a Feltámadottról beszél³⁴¹.

Az evangéliumokban Jézust „κύριος”-nak, „Úr”-nak szólították a tanítványai, de ezzel a közöttük és az Úr között fönnálló viszonyt hangsúlyozták, különleges emberi tiszteletüket és szeretetüket fejezték ki, nem a

³⁴¹ J.A. FITZMYER, «κύριος...» in *EWNT II*, 814.o.

hitükről nyilatkoztak³⁴².

Annál nagyobb teológiai súly van azokon az eseteken, amikor az Urat „Χριστὸς”-nak, Messiásnak mondták, mint Márta Lázár föltámasztása előtt: „Ναί, κύριε, ἐγὼ πεπίστευκα ὅτι σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ - *Igen, Uram, hiszem, hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia, aki a világba jön.*” (Jn 11,27). Márta hitének tartalma tehát, hogy akit természetes módon „Úrnak” szólít, az Isten Krisztusa.

Egyértelmű fordulatot jelent be Péter apostol a pünkösdi beszédben az Apostolok Cselekedeteiben: *„Tudja meg tehát Izrael egész háza teljes bizonyossággal, hogy Isten Úrrá és Krisztussá tette őt, azt a Jézust, akit ti keresztre feszítettetek! (ApCsel 2,36)”*

Lényegileg a Föltámadástól, formailag e bejelentéstől Jézus Krisztus „Úr” volta már a hittartalom része, pl. Az ApCsel 11,17-ben: *„...nekünk, akik hittünk az Úr Jézus Krisztusban...”*

A „Krisztus” és az „Úr” közül az utóbbira kerül a hangsúly Péter apostol Kornéliusz százados előtt tartott beszédében: *„Isten elküldte igéjét Izrael fiainak, amikor békességet hirdetett Jézus Krisztus által, aki mindennek az Ura (οὗτός ἐστιν πάντων κύριος).” (ApCsel 10,36)*

A hangsúlyeltolódás jól érthető abból a tényből, hogy Péter az első pogány előtt beszélt, aki a kereszténységbe megtérni készül: a „Krisztus”, vagyis „Messiás” szó a zsidó vallási összefüggésben óriási jelentőségű, a „mindennek az Ura” kijelentés viszont bevonja a Megváltásba a pogányokat is.

Krisztológiai szempontból igen nagy jelentőségű, hogy a keresztények nem haboztak az „Úr” szót föltámadt Mesterükre alkalmazni, noha

³⁴² Említést érdemlő ellenpélda Jézus születésének hírüladása, amikor a „κύριος” szó egyértelműen hittartalmat fejez ki: *„Ma született nektek az Üdvözítő, az Úr Krisztus, Dávid városában.” (Lk 2,11)*

az a zsidóságban általánosan Istent illette meg³⁴³.

Mivel tehát a „κύριος” szó kevés számú kivételtől eltekintve csak a Feltámadás után hordozza azt a hittartalmat, amit a Fil 2,11 is tükröz, a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” kifejezés vizsgálatából az evangéliumokat kihagytam, de ha már így jártam el, nem láttam értelmét, hogy a mennyiségi vizsgálatot az Újszövetség „maradékán” végezzem el, hanem természetes Szentírásos belüli egységként a Corpus Paulinumot választottam.

Így 65 helyet találunk, amelyek nagy változatossággal tartalmazzák a kifejezést különféle helyzetekben (pl. 1Tim 1,2: Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου; 2Tessz 1,2: κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ; 1Tessz 1,3: κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ stb.). A 8.5 sz. mellékletben terjedelmi okokból csak magukat a helyeket sorolom föl, idézet nélkül.

Eredményünk hasonló, mint az előbbi esetben: az említések eloszlanak a Corpus Paulinumban, egyedül a Tituszhoz írt levélben nincs előfordulás. A Filippi levél 0,3%-os előfordulási aránya kb. másfélszer akkora, mint a Corpus Paulinum átlaga, de nem kiugróan magas, hiszen az 1. Tesszaloniki levélben, az Efezusi levélben és az 1. Timóteushoz írt levélben hasonlóan magas arányt találunk, a 2. Tesszaloniki levélben és a Filemonhoz írt levélben pedig kiugróan magasabbat. Ez megintcsak azt jelzi, hogy nem szükséges a filippi közösség sajátos helyzetében külső magyarázatot keresni a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς” gyakori előfordulására, mert a páli teológia jellegzetes kifejezésével van dolgunk, ami másutt is gyakori.

A Filippi levél egy szempontból mutat statisztikai érdekességet. Pál

³⁴³ J.A. FITZMYER, «κύριος...» in *EWNT II*, 815-816.o. jelzi, hogy az LXX a יהוה Istennév fordítására használja a „κύριος” – szót, ill. listaszerűen felsorolja azokat az eseteket, amikor az Újszövetség is így jár el, megkülönböztetve, hogy ószövetségi idézetről, vagy önálló szövegről van szó.

más levelekben általában a „Jézus Krisztus a *mi* Urunk” kifejezést használja: a 65 esetből összesen 48-szor. Amikor nem így jár el, az a legtöbb levélben úgyszólván szabályt erősítő kivétel, így pl. az 1. Tesszaloniki levélben 5 említés közül mindössze 1-szer marad el a „mi” személyes névmás, a nyitó köszöntésben (1Tessz 1,1). Ezzel szemben a Filippi levélben soha nincs kitéve! Levélen kívüli magyarázatot szükségtelen erre a jelenségre keresni, mert kínálkozik egy levélen belüli magyarázat: a Krisztushimnusz második fele a Fil 2,9-11-ben. A himnusz elbeszéli, hogy Isten Jézusnak a „κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς”-t olyan névként adta, „amely minden más név fölött van”. Nyilvánvaló: a „mi” személyes névmás azért marad el más helyeken is, mert esetleg szűkíthetné ezt az egyetemességet³⁴⁴.

A Corpus Paulinumon belül azok az esetek, amikor a „mi” személyes névmás ott van az Úr Jézus Krisztus neve mellett, természetesen nem foghatók föl olyan tanításnak, hogy „Krisztus *csak* a mi Urunk”, hanem olyan értelemben a „mienk”, hogy közösen hiszünk benne. Pál számára ez ilyenkor kiindulási alap, és nem a mondanivaló, amit hirdet.

Ezt húzza alá, hogy abból a 20 esetből, amikor az említés a nyitó köszöntésben, vagy a nyitó imádságban bukkan föl, mindössze 1-szer, az említett 1. Tesszaloniki levélben marad el a „mi” személyes névmás. A nyitó köszöntés ill. nyitó imádság természetes funkciója közösséget teremteni a feladó és a címzettek között, és ezt a közösséget Pál a „mi Urunkra” tett utalással hozza létre.

A nyitó köszöntésben, vagy imádságban használt említések másik sajátossága, hogy az „Úr Jézus Krisztus” az „Atya Istennel” szoros összefüggésben kerül említésre 14-szer. További érdekesség, hogy ezen belül

³⁴⁴ A korrektség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy a Fil 3,8-ban megtaláljuk viszont a „Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου – Jézus Krisztus az én Uram” szófordulatot. Ez a kivétel azonban a mondandónk lényegének nem mond ellent.

a Filippi levélből is ismert köszöntés: „*χαρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. – Kegyelem nektek és béke Istentől az Atyától és az Úr Jézus Krisztustól*” rögzült formaként összesen 8-szor fordul elő (Róm 1,7; 1Kor 1,3; 2Kor 1,2; Gal 1,3; Ef 1,2; Fil 1,2; 2Tessz 1,2; Filem 1,3)!

Pál „Istent azért nevezi Atyának, mert Krisztusban a világ felé Atyaként fordult, és Atyaként nyilatkoztatta ki önmagát, és nem azért, mintha a születés és a teremtés által minden ember atyja volna... Csak annak számára Atya az Isten, aki számára Jézus Krisztus az Úr”³⁴⁵.

Az idézett véleményt kiegészíteném azzal, hogy valószínűleg egészen szó szerint kell azt is értenünk, hogy Isten Atyja, azaz életadója a Föltámadott Úr Jézus Krisztusnak, hiszen néhány helyen egyértelműen az Úr Jézus Krisztus „Atyjának” nevezi a szöveg Istent (Róm 15,6; Ef 1,3; Ef 1,17; Kol 1,3).

Érdekes módon a záróköszöntéseknek nincs ilyen sajátosságuk: a 8 esetből, amikor az „Úr Jézus Krisztus”-t említi a szöveg, mindössze egyszer áll összefüggésben az „Atya Istennel”, az Ef 6,23-ban, ami azonban variáció a nyitó köszöntésekből ismert formára: „...ἀπὸ θεοῦ πατρὸς καὶ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ - *Istentől az Atyától és az Úr Jézus Krisztustól*”.

A dolgozatban különös figyelmet fordítottunk azokra a helyekre, amelyek kifejezetten a Fil 2,6-11 irodalmi párhuzamainak mondhatók. Most a kitekintésben ezt csak összefoglalnám: Jézus Úr, amennyiben részt vesz a Teremtésben (1Kor 8,6) és az Ítéletben (Róm 14,9.11; 1Kor 1,8; 2Tessz 2), a mi Urunk és Krisztusunk, amennyiben kereszthalála által megváltott minket (pl. Róm 1,4).

Ahogy a Filippi levélben is megtaláljuk a himnuszából levont szemé-

³⁴⁵ W. SCHRAGE, *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 1,1-6,11)* 1991, 99.o.

lyes és közösségi következtetést (Fil 3,8; Fil 3,20), úgy a Corpus Paulinum egészében is több helyen van szó a hívek egységéről az Úr Jézus Krisztussal. Ilyen a Róm 5,1: *Mivel tehát elnyertük a megigazolást a hitből, békességünk van Istennel a mi Urunk, Jézus Krisztus által.* Ez az egység a hívek oldaláról nézve elérendő cél, feladat is: *öltsetek magatokra az Úr Jézus Krisztust, és ne dédelgessétek testeteket az érzéki vágyakban (Róm 13,14). Ahogyan elfogadtátok az Úr Jézus Krisztust, úgy éljétek is benne. (Kol 2,6)*

Az egység kifejezője az egymásért végzett imádság: *Kérlek tehát titeket, testvérek, a mi Urunk Jézus Krisztusra és a Szentlélek szeretetére, segítsetek engem imádságaitokban. Kérjétek Istent értem... (Róm 15,30)*

E Szentháromságos egység szép kifejtése a 2Kor 13,13: *Az Úr Jézus Krisztus kegyelme, Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!*

Megállapításainkat abban összegezhetjük, hogy a Corpus Paulinum egészében éppúgy, mint a Filippi levélben Jézus Krisztus „Úr”-volta két fő irányban értelmezhető: egyrészt, Jézus Krisztus „Úr” volta lévén van közösségben az Atyával, mint aki által az Atya teremti a világot, akit az Atya küld Megváltóként, hogy a mi Urunk legyen, az Atya nevében ítéli majd a világot, másrészt a híveknek a „mi Urunk” különleges ajándékot ad, őbenne „találkozhatunk” Istennel és egymással.

7.2 A „χαίρω, χαρά, συγχαίρω” szócsoport statisztikai elemzése

A TWNT a „χαίρω – örülök” igét a következő etimológiai szócsoportba sorolja: χαίρω, χαρά, συγχαίρω, χάρις, χαρίζομαι, χαριτόω, ἀχάριστος, χάρισμα, εὐχαριστέω, εὐχαριστία, εὐχάριστος³⁴⁶.

Ezen belül a szótár az alábbi szemantikai szócsoportokat különbözteti meg:

χαίρω, χαρά, συγχαίρω³⁴⁷;

χάρις, χαρίζομαι, χαριτόω, ἀχάριστος³⁴⁸;

χάρισμα³⁴⁹;

εὐχαριστέω, εὐχαριστία, εὐχάριστος³⁵⁰

A 8.6 sz. mellékletben láthatjuk ezeknek a szavaknak a szóstatisztikáját, azaz az egyes szavak, és szemantikai szócsoportok, ill. az egész etimológiai szócsoport abszolút és relatív gyakoriságát az Újszövetségben, a Corpus Paulinumban, a Filippi levélben. Érdekesnek találtam még a „χαίρω” ill. „συγχαίρω” többes imperativuszának („χαίρετε”, „συγχαίρετε/συγχαίρητε”) előfordulásait, mivel a Filippi levélre nagyon jellemző az öröme való fölszólítás.

A statisztika alapján látható, hogy a TWNT által jelzett első szemantikai szócsoport (χαίρω, χαρά, συγχαίρω³⁵¹) 6-szor gyakoribb a Filippi levélben, mint a Corpus Paulinumban, és 9-szer gyakoribb, mint az egész Újszövetségben (9,822‰ ill. 1,666‰ ill. 1,014‰).

³⁴⁶ TWNT IX, 350.o. vö. ÚSzSz, 852.o. Az ÚSzSz a „χάριν”-szót önálló prepozícióként kezeli, amely természetesen a „χάρις” tárgyesetéből származik. Egyébként a két lista megfelel egymásnak.

³⁴⁷ H. CONZELMANN: «χαίρω, χαρά, συγχαίρω» in TWNT XI, 350-362.o.

³⁴⁸ H. CONZELMANN: «χάρις, χαρίζομαι, χαριτόω, ἀχάριστος» in TWNT XI, 363-393.o.

³⁴⁹ H. CONZELMANN: «χάρισμα» in TWNT XI, 393-397.o.

³⁵⁰ H. CONZELMANN: «εὐχαριστέω, εὐχαριστία, εὐχάριστος» in TWNT XI, 397-405.o.

³⁵¹ H. CONZELMANN, «χαίρω, χαρά, συγχαίρω» in TWNT XI, 350-362.o.

A többes imperatívusz alakok (χαίρετε, συγχαίρετε/συγγάρητε) 7-szer fordulnak elő a Corpus Paulinumban, ebből 5-ször a Filippi levélben.

Ez világos jelzés arra, hogy az öröm valóban a levél alaptémája, amely itt sokkal nagyobb hangsúlyt kap, mint egyébként az Újszövetségben, vagy a Corpus Paulinumban.

A többi szemantikai szócsoport szavait szintén viszonylag gyakran használja a Filippi levél, az Újszövetség egészéhez képest, de nem gyakrabban, mint a Corpus Paulinum egésze. Az utolsó oszlop mutatja, hogy az eltérés iránya a Corpus Paulinumhoz képest változó módon néha pozitív, néha negatív. Kiugró elmelkedést egyedül az első szócsoport mutat.

8. Mellékletek

8.1. Az NTG²⁷ egyes könyveinek hossza a szavak száma alapján

Szentírási könyv neve	Szavak száma
Máté evangélium	18346
Márk evangélium	11304
Lukács evangélium	19482
János evangélium	15635
<i>Evangéliumok összesen</i>	<i>64767</i>
<i>Apostolok Cselekedetei</i>	<i>18450</i>
Római levél	7111
1. Korintusi levél	6829
2. Korintusi levél	4477
Galata levél	2230
Efezusi levél	2422
Filippi levél	1629
Kolosszei levél	1582
1. Tesszaloniki levél	1481
2. Tesszaloniki levél	823
1. Timóteushoz írt levél	1591
2. Timóteushoz írt levél	1238
Tituszhoz írt levél	659
Filemonhoz írt levél	335
<i>Corpus Paulinum összesen</i>	<i>32407</i>
<i>Zsidó levél</i>	<i>4953</i>
Jakab levele	1742
Péter első levele	1684
Péter második levele	1099
János első levele	2141
János második levele	245
János harmadik levele	219
Júdás levele	461
<i>Katolikus levelek összesen</i>	<i>7591</i>
<i>János jelenései</i>	<i>9851</i>
Szentírás mindösszesen	138019

8.2 A Filippi levél szerkezetének áttekintése a „χαίρω, χαρά, συγχαίρω” szócsoport előfordulásával

Szakaszok a Filippi levélben	Téma	Jellemző alany	χαίρω, χαρά, συγχαίρω
Fil 1,1-2	Címzés	-	0
Fil 1,3-11	Hálaadás és könyörgés	-	1
Fil 1,12-26	Pál beszámoló helyzetéről	Pál	3
Fil 1,27-2,5	Intések a kitartásra és az egységre	a filippiek	1
Fil 2,6-11	A Krisztushimnusz	Krisztus és Isten	0
Fil 2,12-16a	Krisztus követése az engedelmisségben	a filippiek	0
Fil 2,16b-18	A kölcsönös öröm	Pál és a filippiek	4
Fil 2,19-3,3	Ellentétes példák	Pál, munkatársai és a filippiek	3
Fil 3,4-14	Pál példája	Pál	0
Fil 3,15-4,1	Ellentétes példák	Pál és a filippiek	1
Fil 4,2-3	Evódia és Szüntükhe	filippi személyek	0
Fil 4,4-9	Általános intelmek	a filippiek	2
Fil 4,10-20	Az ajándékok témája	Pál és a filippiek	1
Fil 4,21-23	Záróáldások	-	0

8.3 A Filippi levélben említett csoportok és személyek 1.

Főcsoport	Alcsoport	Említés mód- ja ³⁵²	Db.	Említés helye ³⁵³
Filippiek <i>Össz: 65</i>		Φιλιππήσιοι	1	Fil 4,15
		ὑμεῖς	51	
		ἀδελφοί (csak pl.)	6	
		σεαυτόν, -ήν	3	
		ἅγιος, -'α, -ον	2	
		ἀγαπητοί	1	Fil 2,12
		ἀλλήλους	1	Fil 2,3
Filippiek alcsoport- ja vagy közékük tartozó személy <i>Össz: 19</i>	Epafróditosz	Ἐπαφρόδιτος, -ου	2	
		αὐτός, αὐτή, αὐτό	6	
	Klemensz és Pál más filippi mun- katársai	Κλήμεντος	1	Fil 4,3
		τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου,	1	Fil 4,3
		ῶν	1	Fil 4,3
	Evódia	Εὐδοΐαν	1	Fil 4,2,1
	Szüntükhe	Συντόχην	1	Fil 4,2
	Evódia és Szüntükhe együtt	αὐταῖς,	1	Fil 4,3
		αἵτινες	1	Fil 4,3
	püspökök	ἐπισκόποις	1	Fil 1,1
	diakónusok	διακόνους	1	Fil 1,1
	ismeretlen mun- katárs	σέ, γνήσιε σύζυγε,	1	Fil 4,3,4
	mindenki más	πάντα ἅγιον	1	Fil 4,21
Pál és a filippiek <i>Össz: 6</i>	mi	ἡμεῖς	5	
	[mi] tökéletesek	Ὅσοι οὖν τέλειοι	1	Fil 3,15

³⁵² Nem vettem önálló említésnek, amikor egy szó jelzői funkcióban van egy másik mellett, pl. az „ἀπὸ θεοῦ πατρὸς”-t a Fil 1,1-ben Isten egyszeri említésének vettem, és a táblázatban azok közé az esetek közé sorolom, amikor Istenre a θεός, -οῦ - szó valamely alakja vonatkozik. Az említés módját egyedi esetben idézettel, egyébként szótári alakkal mutatom be, így a konkordanciák valamelyikében ellenőrizhetők.

³⁵³ Az említés helyét csak egyedi esetben adom meg, vagy akkor, ha több említés ugyanabban a versben történik.

A Filippi levélben említett csoportok és személyek 2.

Főcsoport	Alcsoport	Említés módja	Db.	Említés helye
Jézus Krisztus <i>Össz: 65</i>		Χριστός	17	
		Χριστός Ἰησοῦς	12	
		αὐτός, αὐτή, αὐτό	12	
		κύριος	9	
		κύριος Ἰησοῦς	4	
		Χριστός		
		Ἰησοῦς Χριστός	3	
		ὄς, ἦ, ὄ	3	
		ἑαυτόν, -ήν, -ό	2	
		Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου	1	Fil 3,8
		ἐν κυρίῳ Ἰησοῦ	1	Fil 2,19
		Ἰησοῦ	1	Fil 2,10
Pál <i>Össz: 61</i>		Παῦλος	1	Fil 1,1
		ἐγώ	53	
		καγώ	2	
		ἐμός, -ή, -όν	2	
		αὐτός (pron.refl.)	1	Fil 2,24
		ἑμαυτόν	1	Fil 3,13
		ἔχετε τύπον ἡμᾶς	1	Fil 3,17
Isten <i>Össz: 23</i>		θεός, -οῦ ³⁵⁴	22	
		τὸ πλοῦτος αὐτοῦ	1	Fil 4,19
Keresztények a fogvatartás helyén <i>Össz: 10</i>	Krisztus hirdetői a fogvatartás helyén	τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν	1	Fil 1,14
		τινές... τινές	2	Fil 1,15
		Τιμόθεος	Τιμόθεος, -ίου	2
	Keresztények Τιμόθεος ellenpéldáiképp	οἱ πάντες	1	Fil 2,21
		τὰ ἑαυτῶν	1	Fil 2,21
	Pál testvérei (búcsúzaskor)	ἀδελφοί	1	Fil 4,21
	szentek (uo.)	πάντες οἱ ἅγιοι,	1	Fil 4,22
	a császár házából valók (uo.)	οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας.	1	Fil 4,22

³⁵⁴ A „θεός” szó egy esetben nem Istenre vonatkozik: az „istenük a hasuk” kifejezésben.

A Filippi levélben említett csoportok és személyek 3.

Főcsoport	Alcsoport	Említés módja	Db.	Említés helye
Filippiek ellenségei <i>Össz: 10</i>	elsőként	τῶν ἀντικειμένων	1	Fil 1,28
	említettek	αὐτοῖς	1	Fil 1,28
	másodikként említettek	τοὺς κύνας	1	Fil 3,2
		κακοὺς ἐργάτας	1	Fil 3,2
		τὴν κατατομήν	1	Fil 3,2
		πολλοὶ	1	Fil 3,18,1
		αὐτός, αὐτή, αὐτό	1	Fil 3,19
	ὧν... ὧν	2	Fil 3,19	
valaki más (Pál ellenében)	τις... ἄλλος	1	Fil 3,4	
Átfogó csoportok <i>Össz: 9</i>	nem keresztény kortársak	μέσον γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διστραμμένης, ἐν οἷς	1	Fil 2,15
		πάσιν ἀνθρώποις	1	Fil 4,4
		Pál fogvatartói	πρατώριον, -ου	1
	Izrael	Ἰσραήλ	1	Fil 3,5,5
	helyi egyház	οὐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν	1	Fil 4,15,17
	egyetemes egyház	διώκων τὴν ἐκκλησίαν,	1	Fil 3,6,5
	egyetemesen mindenki	πάν γόνυ	1	Fil 2,10
		πάσα γλῶσσα	1	Fil 2,11

8.4 Az „ἐν κυρίῳ” kifejezés előfordulásai a NTG²⁷ szövegében,
gyakorisági sorrendben

Könyv (Szavak száma)	„κύριος” szó elő- fordulásai	„κύριος” szó rela- tív gya- korisága	„ἐν κυρίῳ” kif. előfor- dulásai	„ἐν κυρίῳ” kif. relatív gyakorisága	„ἐν κυρίῳ” kif. előfor- dulása a könyvben (fejzetszám, versszám, ha szükséges, idézet)
Filem (335)	5	1,49%	2	0,60%	1,16; 1,20
Fil (1629)	15	0,92%	9	0,55%	1,14; 2,19; 2,24; 2,29; 3,1; 4,1; 4,2; 4,4; 4,10
Ef (2422)	26	1,07%	9	0,37%	1,15: ἐν τῷ κυρίῳ; 2,21; 3,11: ἐν τῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ; 4,1; 4,17; 5,8; 6,1; 6,10; 6,21
2Tessz (823)	22	2,67%	3	0,36%	1,1: ἐν θεῷ πατρὶ ἡμῶν καὶ κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ; 3,4; 3,12
1Tessz (1481)	24	1,62%	4	0,27%	1,1: ἐν θεῷ πατρὶ καὶ κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ; 3,8; 4,1; 5,12
Kol (1582)	16	1,01%	4	0,25%	3,18; 3,20; 4,7; 4,17
1Kor (6829)	66	0,97%	10	0,15%	1,31; 4,17; 7,22; 7,39; 9,1; 9,2; 11,11; 15,31: ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ; 15,58; 16,19
Róm (7111)	44	0,62%	10	0,14%	6,23: ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ; 8,39: ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ; 14,14; 16,2; 16,8; 16,11; 16,12; 16,12; 16,13; 16,22
Gal (2230)	6	0,27%	1	0,04%	5,10
2Kor (4477)	29	0,65%	2	0,04%	2,12; 10,17
Σ CP (32407)	275	0,85%	54	0,17%	
Jel (9851)	23	0,23%	1	0,01%	14,13

8.5 A „κύριος Ἰησοῦς Χριστός” kifejezés előfordulásai a Corpus Paulinum (NTG²⁷) szövegében, gyakorisági sorrendben

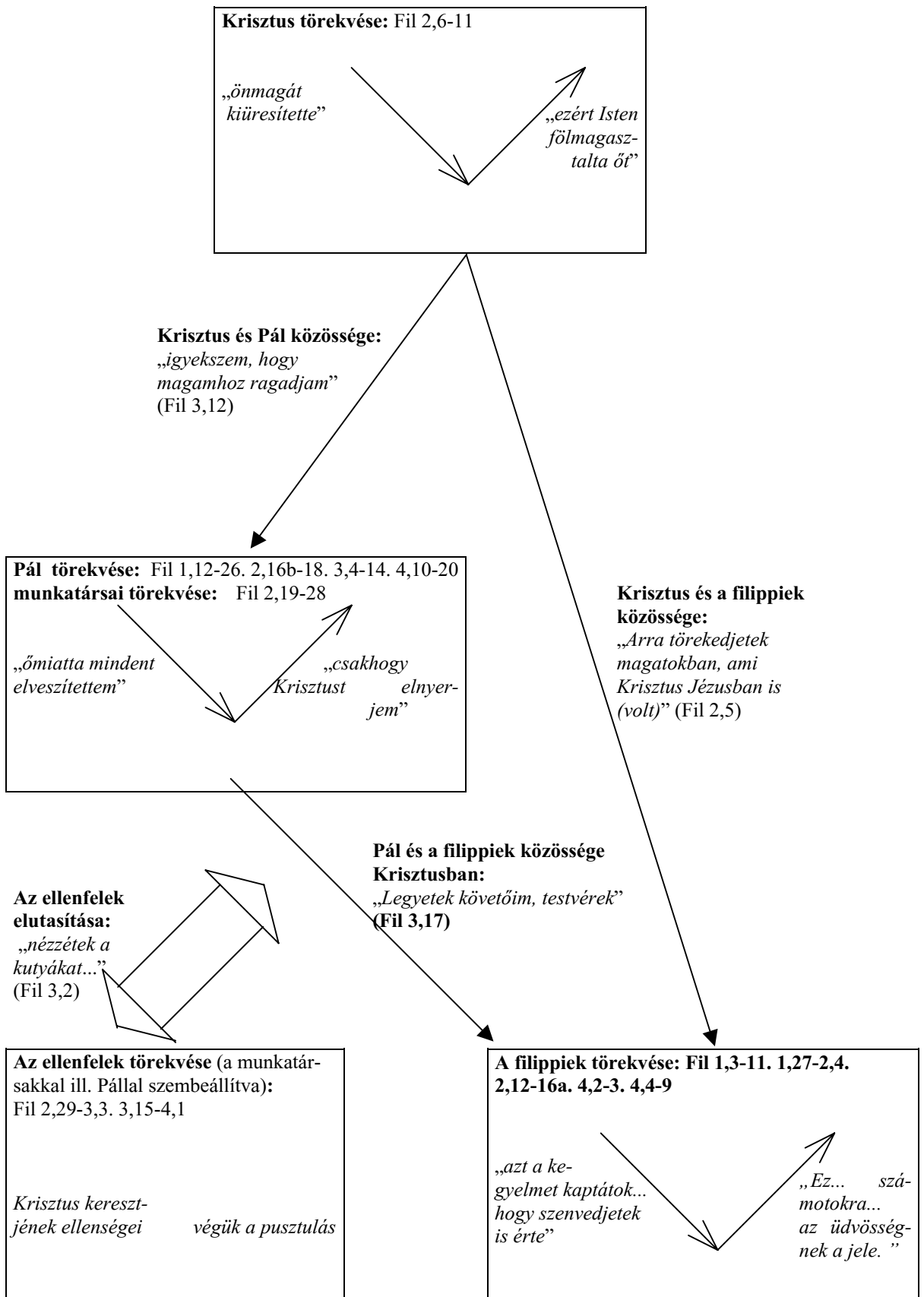
Könyv (Szavak száma)	„κύριος” szó előfordulásai	„κύριος” szó relatív gyakorisága	Kif. előfordulásai	Kif relatív gyakorisága	Kif. előfordulása a könyvben (fejzetszám, versszám)
2Tessz (823)	22	2,67%	10	1,22%	1,1; 1,2; 1,12 (2-szer); 2,1; 2,14; 2,16; 3,6; 3,12; 3,18
Filem (335)	5	1,49%	2	0,60%	1,3; 1,25
1Tessz (1481)	24	1,62%	5	0,34%	1,1; 1,3; 5,9; 5,23; 5,28
Fil (1629)	15	0,92%	5	0,31%	1,2; 2,11; 3,8; 3,20; 4,23
Ef (2422)	26	1,07%	7	0,29%	1,2; 1,3; 1,17; 3,11; 5,20; 6,23; 6,24
1Tim (1591)	6	0,38%	4	0,25%	1,2; 1,12; 6,3; 6,14
Róm (7111)	44	0,62%	11	0,15%	1,4; 1,7; 5,1; 5,11; 5,21; 6,23; 7,25; 8,39; 13,14; 15,6; 15,30
1Kor (6829)	66	0,97%	10	0,15%	1,2; 1,3; 1,7; 1,8; 1,9; 1,10; 6,11; 8,6; 15,31; 15,57
Kol (1582)	16	1,01%	2	0,13%	1,3; 2,6
Gal (2230)	6	0,27%	3	0,13%	1,3; 6,14; 6,18
2Kor (4477)	29	0,65%	5	0,11%	1,2; 1,3; 4,5; 8,9; 13,13
2Tim (1238)	16	1,29%	1	0,08%	1,2
Tit (659)	0	0,00%	0	0,00%	
Σ CP (32407)	275	0,85%	65	0,20%	

8.6 A „χαίρω” szócsoportjának abszolút és relatív gyakorisága az Újszövetségben, a Corpus Paulunumban és a Filippi levélben³⁵⁵

Szó	Újszövetség (Szavak: 138019)		CP (Szavak: 32407)		Fil (Szavak: 1629)		Eltérés iránya
	Előf.	%	Előf.	%	Előf.	%	
χαίρω	74	0,536	29	0,895	9	5,525	++
χαρά	59	0,427	21	0,648	5	3,069	++
συγχαίρω	7	0,051	4	0,123	2	1,228	++
Összesen:	140	1,014	54	1,666	16	9,822	++
χάρις	165	1,195	107	3,302	3	1,842	+–
χαριζομαι	23	0,167	16	0,494	2	1,228	++
χαριτώ	2	0,014	1	0,031	0	0,000	+–
ἀχάριστος	2	0,014	1	0,031	0	0,000	+–
Összesen:	192	1,391	125	3,857	5	3,069	+–
χαρισμα	17	0,123	16	0,494	0	0,000	+–
εὐχαριστέω	38	0,275	24	0,741	1	0,614	+–
εὐχαριστία	15	0,109	12	0,370	1	0,614	++
εὐχάριστος	1	0,007	1	0,031	0	0,000	+–
Összesen:	54	0,391	37	1,142	2	1,228	++
Mindössz:	403	2,920	232	7,159	23	14,119	++
χαίρετε	11	0,080	6	0,185	4	2,455	++
συγχαίρετε	3	0,022	1	0,031	1	0,614	++
Mindössz:	14	0,101	7	0,216	5	3,069	++

³⁵⁵ CKNTG vö. K. BALÁZS, *ÚSzSz*, 643.o. Mindkét szómutató külön hozza a „χαῖρν”-nak, mint prepozíciónak és a „χάρις”-nak az előfordulásait. A *TWNT* IX, 350.o. alapján a két listát egybevettem. A relatív előfordulások kiszámításához szükségem volt a szavak abszolút számára az Újszövetségben (138019), a Corpus Paulinumban (32407), a Filippi levélben (1629). Ezek a számok a már említett, jelenleg még publikálatlan görög-magyar szószedet segédanyagaiból származnak, vö. 8.1 sz. melléklet.

8.7 A Filippi levél teológiai vázlat

8.8 Hapaxlegomenák³⁵⁶ száma a Filippi levél egyes szakaszaiban

Szakaszok a Filippi levélben	Szavak száma	Hapaxlegomena az egész Újszövetséghez képest		Hapaxlegomena a Corpus Paulinumhoz képest	
		Fölsorolás	%	Fölsorolás	%
1,1-2	32	0	0,0	0	0,0
1,3-11	144	1: αἰσθήσει	6,9	3: ~ + βεβαιώσει, εἰλικρινεῖς	20,8
1,12-26	243	0	0,0	4: πραιτωρίῳ, οἰόμενοι, ἀποβήσεται, ἀναλῦσαι	16,5
1,27-2,5	149	4: πτυρόμενοι, παραμύθιον, σύμψυχοι, κενοδοξίαν	26,8	5: ~ + πολιτεύεσθε	33,6
2,6-2,11	76	3: ἀρπαγμὸν, ὑπερύψωσεν, καταχθονίων	39,5	5: ~ + ἴσα, μορφή	65,8
2,12-2,16a	81	1: ἀπουσία	12,3	5: ~ + γογγυσμῶν, σκολιᾶς, διεστραμμένης, φωστῆρες	61,7
2,16b-18	34	0	0,0	0	0,0
2,19-27	128	4: εὐψυχῶ, ἰσόψυχον, παραπλήσιον, ἀλυπότερος	31,3	7: ~ + ἀφίδω, ἐξουτής, ἀδημονῶν	54,7
2,28-3,3	92	2: παραβολευσάμενος, κατατομήν	21,7	5: ~ + ἐντίμους, ἀσφαλές, κύνας	54,3
3,4-14	173	6: ὀκταήμερος, σκύβαλα, συμμορφιζόμενος, ἐξανάστασιν, ἐπεκτεινόμενος, σκοπὸν	34,7	9: ~ + Φαρισαῖος, τετελείωμαι, ἐπιλανθανόμενος	52,0
3,15-4,1	135	3: Συμμιμηταί, πολίτευμα, ἐπιπόθητοι,	22,2	4: ~ + ταπεινώσεως	29,6
4,2-3	38	1: σύζυγε	26,3	3: ~ + συλλαμβάνου, βίβλω	78,9
4,4-9	101	2: προσφιλή, εὐφημα,	19,8	4: ~ + αἰτήματα, ἀρετή	39,6
4,10-20	169	6: ἀνεθάλετε, ἡκαιρεῖσθε, αὐτάρκης, μεμύημαι, Φιλιππήσιοι, λήμψεως	35,5	9: ~ + ὑστέρησιν, χορτάζεσθαι, δόσεως	53,3
4,21-23	34	0	0,0	1: Καίσαρος	29,4
Összesen:	1629	33	20,3	64	39,3

³⁵⁶ A fölsorolásból látható, mely szavakat soroltam a hapaxlegomenák közé a teljes Újszövetséghez ill. a Corpus Paulinumhoz képest. Előbbihez képest összesen 33-at, utóbbihoz képest 64-et találtam. Nem számoltam a hapaxlegomenák közé a tulajdonneveket és azokat a melléknévből származó határozókat, amelyek gyakori melléknévből származnak. Ez az Újszövetség egészét nézve az alábbi szavakat érinti: ἔυοδία, Κλήμης, Συντύχη ill. ἀγνώς, γνησίως, ἐτέρως, μεγάλως. Ha ezeket beleszámoljuk, akkor kijön a KNTS által megadott 40 hapaxlegomena. A Corpus Paulinum szempontjából számolt hapaxlegomenák közé vettem a „μορφή” szót, mivel a Krisztushimnuszban kétszer is előfordul, máshol azonban sehol a Corpus Paulinumban.

8.9 A Fil 2,6-11 Krisztushimnusz struktúrája Bergmeier javaslata szerint³⁵⁷

részt strófa paralelizmus

- I.
- 1.
 - 6a ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων
 - 6b οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ,
 - 2.
 - 7a ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν
 - 7b μορφήν δούλου λαβὼν,
 - 3.
 - 7c ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος
 - 7d καὶ σήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος
 - 4.
 - 8a ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν
 - 8b γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου,
 - 8c θανάτου δὲ σταυροῦ.
- II.
- 5.
 - 9a διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν
 - 9b καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομάτων,
 - 6.
 - 10a ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ
 - 10b πάντων γόνου κάμψη
 - 10c ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων
 - 7.
 - 11a καὶ πάντα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
 - 11b ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς
 - 11c εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς.

Jelmagyarázat:

- *antitetikus paralelizmus*
- *szintetikus paralelizmus*

³⁵⁷ R. BERGMEIER, «Weihnachten...», *ZNW* 85 (1994) 61.o.

8.10. Szemantikai kapcsolatok a Fil 3 és a levél többi része között³⁵⁸

Kapcsolatok a Krisztushimnusz és a Fil 3,20-21 között			
2,6.7	μορφῆ, μορφήν	3,21	σύμμορφον
2,6	ὑπάρχων	3,20	ὑπάρχει
2,7	σχήματι	3,21	μετασχηματίσει
2,8	ἐταπείνωσεν	3,21	ταπεινώσεως
2,10.1 1	ἵνα... πᾶν γόνυ κάμψη... καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται	3,21	τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα
2,10	ἐπουρανίων	3,20	ἐν οὐρανοῖς
2,11	κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς	3,21	κύριον Ἰησοῦν Χριστόν
2,11	δόξαν	3,21	δόξης
Kapcsolatok a Krisztushimnusz és a Fil 3 többi része között			
2,5	τοῦτο φρονεῖτε	3,15	τοῦτο φρονῶμεν
2,6	ἡγήσατο	3,7.8	ἡγημαι, ἡγοῦμαι (2x)
2,7.8	γενόμενος	3,6	γενόμενος
2,7	εὐρεθεῖς	3,9	εὐρεθῶ
2,8	θανάτου (2X)	3,10	συμμορφιζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ
2,8	σταυροῦ	3,18	τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ
2,11	κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς	3,8	Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου μου
További kapcsolatok levél többi része és a Fil 3 között			
1,28	ἀπώλεια	3,19	ἀπώλεια
1,27	πολιθεύεσθε	3,20	πολίτευμα
1,28	σωτηρία	3,20	σωτήρ
2,3	ὑπερέχοντας	3,8	ὑπερέχον
1,12; 4,8	ἀδελφοί	3,1.13.17	ἀδελφοί

³⁵⁸ D.E. GARLAND, «The Composition and Unity of Philipians», *NT* 27 (1985) 158-162.o.

8.11. Az εἶ πως kifejezés előfordulásai és értelmezésük az LXX-ben és az Újszövetségben

εἶ πως előfordulása	idézet	εἶ πως értelmezése
2Sám (LXX 2Kir) 14,15	Azt mondta ugyanis magában szolgálód: Szólok a királynak, hátha (εἶ πως - יְהוָה) megteszi szolgálója szavát.	Az asszony egyértelmű belső törekvésének sikere a király nagyobb hatalmától függ.
2Sám (LXX 2Kir) 16,12	hátha (εἶ πως - יְהוָה) megtekinti az Úr nyomorúságomat, s jóval fizet nekem az Úr emai átokért.	Dávid egyértelmű belső törekvésének sikere a Úr nagyobb hatalmától függ.
1Kir (LXX 3Kir) 20,31	menjünk ki Izrael királyához, hátha (εἶ πως - יְהוָה) meghagyja életünket	Ben Hadad egyértelmű belső törekvésének sikere a győztes Acház nagyobb hatalmától függ.
2Kir (LXX 4Kir) 20,31	Talán (εἶ πως - יְהוָה) meghallja az Úr, a te Istened Rábsakénak minden szavát, akit elküldött ura, az asszírok királya, hogy szidalmazza és gyalázza az élő Istent	A király egyértelmű belső reménye az Úr nagyobb hatalmától függ.
Jób 20,23	Amikor gyomrát megtölteni készül (εἶ πως - nincs megf.)	A bűnös belső törekvése az Úr nagyobb hatalmába ütközik.
Jer 51, (LXX Jer 28,) 8	Hozzatok balzsamot fájdalomára, hátha (εἶ πως - יְהוָה) meggyógyul!	A bűnösök belső törekvése az Úr nagyobb hatalmába ütközik.
ApCsel 27,12	Ha csak lehetséges(εἶ πως), elérjük Főnixet, és ott telelnek a krétai kikötőben	A hajósok egyértelmű belső törekvésének sikere az időjárás alakulásától függ.
Róm 1,10	Isten akaratából végrehalárára sikerüljön valahogyan (εἶ πως) eljutnom hozzátok	Pál egyértelmű belső törekvésének sikere a Úr nagyobb hatalmától függ.
Róm 11,14	hátha (εἶ πως) versengésre serkenthetem véreimet, és üdvözítetek közülük egyeseket.	Pál egyértelmű belső törekvésének sikere a Úr nagyobb hatalmától függ.
Fil 3,11	hogy valahogyan (εἶ πως) eljuthassak a feltámadásra a halálból	Pál egyértelmű belső törekvésének sikere a Úr nagyobb hatalmától függ.

9. Zusammenfassung

Das Ziel dieser Dissertation war es, zu demonstrieren, dass der Schlüssel zur Interpretation des Philipperbriefes der Christushymnus in Phil 2,6-11 ist, und der Schlüssel zur Interpretation des Christushymnus der Philipperbrief selbst ist.

Die erste Frage ist, ob man den Philipperbrief als eine originale Einheit interpretieren darf. Wir haben die Geschichte des Briefes aufgrund der literarischen Hinweise des Briefes rekonstruiert, und danach die Frage des „Bruches“ zwischen den Versen Phil 3,1 und 3,2 geprüft. Es gibt sehr viele semantische und inhaltliche Verbindungen zwischen Phil 3 und den früheren Kapiteln, vor allem zwischen Phil 3 und dem Christushymnus, deshalb ist es ganz unwahrscheinlich, dass das Kapitel 3 eine spätere Einfügung wäre. Man soll also die Botschaft des einheitlichen Briefes suchen. Unserer Meinung nach ist der Schlüssel dazu der Christushymnus.

Wir erkennen die relative Unabhängigkeit des Christushymnus vom Philipperbrief, in dem Sinne, dass der Gedankengang des Hymnus vor dem Brief entstanden ist. Mit Rücksicht aber auf die am Anfang des Hymnus stehende Präexistenzvorstellung über Christus, die wahrscheinlich aus der griechischen Kultur stammt, auf einige Wörter im Hymnus, die übrigens in der Heiligen Schrift nur selten vorkommen, wie vor allem „μορφή“ und „ἴσος“, und eigentümlicherweise die griechische Kultur widerspiegeln, einerseits, sowie auf das im Hymnus vorkommende Jesaja-Zitat, und auf die durch den biblischen *paraellismus membrorum* bestimmte Redaktion des Hymnus, andererseits, waren die Verfasser des Hymnus bestimmt Christen, die sowohl die jüdische Religion und Kultur, als auch die griechische Kultur sehr gut kannten. Darauf deuten auch die vielen Parallelismen zwischen dem Hymnus und dem griechischen deuterokanonistischen Buch des Weisheit.

Solche Christen, die sowohl die jüdische Religion und Kultur, als auch die griechische Kultur sehr gut kannten, lebten zur Zeit von Paulus in Antiochia und in der Gegend von Antiochia. Zu dieser Gegend kann man mit Recht auch die Stadt Tarsus rechnen, wo Paulus nach seiner Bekehrung lebte, und wo er bestimmt eine führende christliche Persönlichkeit war, sogar vielleicht schon ein Apostel.

Mit Rücksicht darauf, dass Paulus selbst ein Judenchrist war, der die griechische Kultur sehr gut kannte, ferner mit Rücksicht darauf, dass man schöne Übereinstimmungen zwischen dem Hymnus und den anderen Teilen des Corpus Paulinum erkennen kann, so vor allem zwischen dem Hymnus und Rom 14,9.11, kann man gar nicht ausschließen, dass der Verfasser des Hymnus Paulus selbst war.

Auch aufgrund von dogmatischen Argumenten denken wir, dass man vor allem die Gründe verstehen soll, warum Paulus den Hymnus in den Philipperbrief eingesetzt hat. Diese Frage ist viel wichtiger, als der rekonstruierte Gedankengang von dem rekonstruierten ursprünglichen Hymnus. Für uns, heutige Christen ist der Gedankengang von Paulus das wichtigste.

In der Interpretation des Hymnus folgen wir der Meinung von Wright. Christus hat nie auf seine Gleichheit mit Gott verzichtet. Er war Gott gleich sowohl in der Gestalt Gottes, als auch am Kreuz. Sein Weg demonstriert uns, was es bedeutet, Gott zu sein.

Der erste Grund für die Einsetzung des Hymnus war, dass der Gefangene Paulus, im Schatten des Todesurteils, seine eigene Lage im Licht des Hymnus schildert. Das kann man sowohl in Phil 3, als auch in Phil 1,20-26 und in Phil 2,16b-18 erkennen.

In Phil 3 findet man einen ziemlich langen autobiografischen Abschnitt von Paulus, wo Paulus sagt: „Seinetwegen habe ich alles aufgegeben und halte es für Unrat, um Christus zu gewinnen“ (Phil 3,8).

Der ganze Abschnitt handelt von der „Autokenosis von Paulus“, genauso wie Phil 2,6-8 von der Autokenosis von Christus handelt.

Es gibt aber auch einen wichtigen Unterschied. Christus ging seinen Weg nach Phil 2,6-11 in einer ununterbrochenen Einheit mit dem Vater, und Paulus will in einer ununterbrochenen Einheit mit Christus sein. Er strebt danach, diese zu ergreifen, weil auch er von Christus Jesus ergriffen worden ist (vgl. Phil 3,12).

Eine sehr ähnliche Botschaft findet man in Phil 1,20-26, wo Paulus über seine lebensgefährliche Gefangenschaft schreibt. „... für mich ist Christus das Leben, und Sterben Gewinn“ (Phil 1,21). Dieser Abschnitt und der ihm ähnliche Phil 2,16b-18 bilden einen Rahmen um den Christushymnus.

Im Licht dieser Abschnitte kann man sehr gut den „danklosen Dank“ im Phil 4,10-20 interpretieren. Wenn einmal für Paulus „Christus das Leben, und Sterben Gewinn“ ist, kann er kaum anders schreiben, als dass er „kann niedrig sein und kann hoch sein“ (Phil 4,12). Wäre dieser Teil eine spätere Einfügung, wäre es sehr rätselhaft, warum Paulus nicht einfach ein „Danke“ sagt.

Der zweite Grund für die Einsetzung des Hymnus war, dass Paulus Christus als Beispiel vor die Philipper stellt, und durch ihn auch sich selbst. Gegenbeispiele sind aber die „Feinde des Kreuzes Christi“.

Die Philipper sollen durch diese Beispiele vor allem zu einer ununterbrochenen Freude ermutigt werden, sogar zur gemeinsamen Freude mit dem gefangenen Apostel, andererseits sollen sie „nichts aus Ehrgeiz und nichts aus Prahlerei tun“.

Die Einheit in Christus zwischen Paulus und der Gemeinde kann man schon in der Anschrift des Briefes fühlen, und weiter in der Begrüßung in Phil 1,3-11. Zwei Abschnitte, wo Paulus die Philipper mahnt, bilden einen engeren Rahmen um den Christushymnus (Phil 1,27-2,5

und Phil 2,12-16a). In beiden findet man Hinweise auf die schwere Situation der Gemeinde, wo sie sich in Christus freuen sollen.

Auch in Phil 4 findet man diese Logik. Deshalb sollen Evodia und Syntyche „eines Sinnes in dem Herrn“ sein, von dieser Logik hängen die Tugenden im Tugendkatalog in Phil 4,4-9 ab.

Wenn aber der Hymnus den ganzen Brief so stark bestimmt, so bestimmt auch der Brief den Hymnus: der Brief selbst entfaltet die soteriologische Dimension des Hymnus, legt aus, warum der Gottgleiche Christus am Kreuz sterben sollte.

Christus ist für Paulus ein Beispiel und eine Kraftquelle, und er soll für die Philipper und für uns alle ein Beispiel und eine Kraftquelle werden.

10. Rövidítésjegyzék

A Theologische Realenzyklopädie rövidítésjegyzékét használom:

SCHWERTNER, S.M., *Theologische Realenzyklopädie. Abkürzungsverzeichnis*, Berlin, New York, 1994².

Saját rövidítések:

- CP Corpus Paulinum. *Az újkori terminológiának megfelelően a Római levél és a Filemonhoz írt levél közötti szentírási könyvcsoportot sorolom ide, a Zsidó levelet természetesen nem.*
- GNy MAYWALD J. – VAYER L. – MÉSZÁROS E., *Görög nyelvtan*, Budapest, 1987¹²
- IMITB Magyar nyelvű héber Szentírás az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat fordítása szerint
- KG Magyar nyelvű Szentírás Károli Gáspár revideált fordítása szerint
- KGy Magyar nyelvű Szentírás Káldi György fordítása szerint
- KNA²⁶ *Konkordanz zum Novum Testamentum Graece von Nestle-Aland, 26. Auflage und zum Greek New Testament, 3rd Edition*, Berlin, New York, 1987
- KNB Magyar nyelvű Szentírás a Neovulgáta alapján
- NTG²⁷ *Novum Testamentum Graece*, szerk. NESTLE-ALAND, Stuttgart, 1898, 1993²⁷
- ÓGMSz GYÖRKÖSSY A. – KAPITÁNYFÉNY I. – TEGYEY I., *Ógörög-magyar Szótár*, Budapest, 1993²
- Óker Ókeresztény Írók
- ÚGMSz VARGA ZS., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, 1996.
- ÚKB Magyar nyelvű Szentírás az új katolikus fordítás szerint
- ÚPB Magyar nyelvű Szentírás az új protestáns fordítás szerint
- ÚSzSz BALÁZS, K., *Újszövetségi szómutató szótár. Károli Gáspár – 1908-ban revideált – fordításához. A Nestle-Aland: Novum Testamentum Graece 26. kiadása alapján készült Konkordanciával összevetve*, Budapest, 1998.

11. Bibliográfia

- ABDON, M. G., «Aproximacion al sentido de Filipenses 2,1-5», *EstB* 47 (1989) 529-558.o.
- BABINSKY, E. L., «Philippians 3:7-15», *Interp* 49/1 (1995) 70-72.o.
- BALÁZS K., *Újszövetségi szómutató szótár. Károli Gáspár – 1908-ban revideált – fordításához. A Nestle-Aland: Novum Testamentum Graece 26. kiadása alapján készült Konkordanciával összevetve*, Budapest, 1998.
- BALZ, H., «ὥστε» in *EWNT III*, 1220-1221.o.
- BARBAGLIO, G., *La Teologia di Paolo. Abbozzi in forma epistolare*, Bologna, 1999.
- BARSI B., «Egy ősi keresztény himnusz (Fil 2,6-11)», *jegyzet az Újszövetségi exegézis tantárgyhoz a Ferences Hittudományi Főiskolán*, Budapest, 1989, 1-10.o.
- BASEVI, C., «Estudio literario y teológico del himno christológico de la epístola a los Filipenses (Phil 2,6-11)», *ScrTh* 30 (1998) 439-472.o.
- BERGMEIER, R., «Weihnachten mit und ohne Glanz. Notizen zu Johannesprolog und Philipperhymnus», *ZNW* 85 (1994) 47-68.o.
- BINDER, H., «Erwägungen zu Phil 2,6-7b», *ZNW* 78 (1987) 230-243.o.
- BRIGGS, S., «Can an enslaved God liberate? Hermeneutical reflections on Philippians 2:6-11», *Semeia* 47 (1989) 137-153.o.
- BROX, N., *Der erste Petrusbrief*, EKK, Zürich, Neukirchen, 1979.
- CAPIZZI, N., «Soteriologia in Fil 2:6-11?», *Gr.* 81 (2000) 221-247.o.
- CARMIGNAC, J., «L'Importance de la place d'une négation (Philippiens 2,6)», *NTS* 18 (1971/1972) 131-166.o.
- CONZELMANN, H., «χαίρω, χαρά, συγχαίρω» in *TWNT XI*, 350-362.o.
- CONZELMANN, H., «χάρις, χαρίζομαι, χαριτόω, ἀχάριστος» in *TWNT XI*, 363-393.o.
- CONZELMANN, H., «χάρισμα» in *TWNT XI*, 393-397.o.
- CSERHÁTI S., *Pál apostolnak a Filippibeliekhez írt levele*, Budapest, 1976.

- DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS, «kommentárja a Filippi levélhez», *PG* 95, 863-869.
- DEICHGRÄBER, R., *Gotteshymnus und Christushymnus in der frühen Christenheit*, StUNT 5, Göttingen, 1967.
- DESIMONE, R. J., «Again the Kenosis of Phil. 2,6-11; Novatian, Trin. 22», *Aug.* 32 (1992) 91-104.o.
- DOUGHTY, D. J., «Citizens of Heaven Philippians 3.2-21», *NTS* 41 (1995) 102-122.o.
- ECKERT, J., «„Mit Furcht und Zittern wirkt euer Heil!“ (Phil 2,12). Zur Furcht vor Gott als christlicher Grundhaltung», in *Die Freude an Gott - unsere Kraft*, Fs. Otto Bernard Knoch, Stuttgart, 1991, 262-270.o.
- EGGER, W., *Galaterbrief, Philipperbrief, Philemonbrief*, NEB.NT, Würzburg, 1985.
- ERNST, J., *Die Briefe an die Philipper, an Philemon, an die Kolosser, an die Epheser*, RNT, Regensburg, 1949, 1974.
- FABRIS, R., *Lettera ai filippesi - Lettera a filemone. Introduzione, versione, commento*, SOCr 11, Bologna, 2000.
- FEE, G.D., *Paul's Letter to the Philippians*, NICNT, Grand Rapids, 1995.
- FENDRICH, H., «λοιπός, 3 loipos übrig» in *EWNT II*, 889-890.o.
- FITZMYER, J. A., «κύριος, οὐ, ὁ kyrios Besitzer, Herr», *EWNT II*, 811-820.o.
- FITZMYER, J. A., «The Aramaic Background of Philippians 2:6-11», *CBQ* 50 (1988) 470-483.o.
- FOERSTER, W., «ἀρπάζω, ἀρπαγμός» in *TWNT I*, 471-474.o.
- GARLAND, D.E., «The Composition and Unity of Philippians», *NT* 27 (1985) 141-173.o.
- GNILKA, J., *Das Matthäusevangelium I. Kommentar zu Kapitel 1,1-13,58*, HThK NT, Freiburg, 1986.
- GNILKA, J., *Das Matthäusevangelium II. Kommentar zu Kapitel 14,1-28,20*, HThK NT, Freiburg, 1988, 1993.
- GNILKA, J., *Der Philipperbrief*, HThK NT, Freiburg, 1968, 1978.
- GNILKA, J., *Paulus von Tarsus. Zeuge und Apostel* HThK NTS VI, Freiburg, 1996.

- GRELOT, P., «'Εν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων Étude sur Ph 2,6-11», *RThom* 98 (1998) 631-638.o.
- GRELOT, P., «La valeur de οὐχ... ἀλλὰ... dans Philippiens 2,6-7», *Bib.* 54 (1973) 25-42.o.
- GYÖKÖSSY E., *MÉGIS öröm*, Budapest, 1998.
- HAACKER, K., *Der Brief des Paulus an die Römer* THKNT 6, Leipzig, 1999.
- HAAG, H., «Friede» in *BL*, 495-497.o.
- HOLZ, T., *Der erste Brief an die Thessalonicher*, EKK XIII, Zürich, Neukirchen, 1986.
- HURST, L.D., «Re-enter the pre-existent Christ in Philippians 2.5-11?», *NTS* 32 (1986) 449-457.o.
- JEREMIAS, J., «Zu Phil ii 7: ἐαυτὸν ἐκένωσεν», *NT* 6 (1963) 182-188.o.
- KAMPLING, R., «Freude bei Paulus», *TThZ* 101 (1992) 69-79.o.
- KÄSEMANN, E., «Kritische Analyse von Phil. 2,5-11», *ZThK* 47 (1950) 313-360.o.
- KERTELGE, K., «δικαιοσύνη, ης, ἥ, Gerechtigkeit» in *EWNT I*, 784-796.o.
- KLAUCK, H.-J., *2.Korintherbrief*, NEB.NT, Würzburg, 1986.
- KOPERSKI, V., «The meaning of δικαιοσύνη in Philippians 3:9», *LouvSt* 20/2/3 (1995) 147-169.o.
- KUSCHEL, K.-J., *Geboren vor aller Zeit? Der Streit um Christi Ursprung*, München, 1990.
- LANG, F., *Die Briefe an die Korinther*, NTD 7, Göttingen, Zürich, 1994.
- LEONARDA, S., *La gioia nelle lettere di S.Paolo*, Palermo, 1988.
- LÉON-DUFOUR, X., «Jésus Krisztus» in *VThB.M*, 675-689.o.
- LOHMEYER, E., *Kyrios Jesus. Eine Untersuchung zu Phil. 2,5-11*, Heidelberg, 1927/28, 1961.
- MANZI, F., «Fil 2,6-11 ed Eb 5,5-10: due schemi cristologici a confronto», *RivBib* 44/1 (1996) 31-64.o.
- MANZI, F., «La dipendenza letteraria diretta di Fil 2,5-11 da Is 52,13-53,12», *RivBib* 47 (1999) 277-360.o.

- MAYER, B., *Philippierbrief, Philemonbrief*, SKK.NT, Stuttgart, 1986; magyar ford. *Filippi levél. Filemon-levél*, Budapest, 1994.
- METZGER, B. M., *A textual commentary on the greek New Testament*, Stuttgart, New York, 1994.
- MILLER, E. C., «Πολυθέεσθε in Philippians 1.27: Some Philological and Thematic Observations», *JSNT* 15 (1982) 86-96.o.
- MOISER, J., «The meaning of koilia in Philippians 3:19», *ExpTim* 108/12 (1997) 365-366.o.
- MURPHY-O'CONNOR J., «Christological Anthropology in Phil., II, 6-11», *RB* 83 (1976) 25-51.o.
- MÜLLER, U.B., «Der Christushymnus Phil 2,6-11», *ZNW* 79 (1988) 17-44.o.
- OBERSTEINER, J., «Herr» in *BThW*, 403-405.o.
- OEING-HANHOFF, L., «„Der in Gottesgestalt war“. Erneute Kritik der Einheitsübersetzung», *ThQ* 161 (1981) 288-304.o.
- OSIEK, C., *Philippians, Philemon*, ANTC, Nashville, 2000.
- PALMER, D. W., «"To die is gain" (Philippians i 21)», *NT* 17 (1975) 203-218.o.
- PENNA, R., *L'apostolo Paolo. Studi di esegesi e teologia*, Cinisello Balsamo (Milano) 1991.
- PERETTO, E., *Lettere dalla prigionia. Filippesi - Colossesi - Efesini - Filemone*, Nuovissima versione della Bibbia 41, Roma, 1972.
- PERETTO, E., «Lettera ai Filippesi», in *Lettere di San Paolo*, Nuovissima versione della Bibbia 47, Roma, 1985.
- PESCH, R., *Das Markusevangelium II. Kommentar zu Kapitel 8,27-16,20*, HThK NT, Freiburg, 1976, 1984.
- PINCKAERS, S., *Les sources de la morale chrétienne. Sa méthode, son contenu, son histoire*, Fribourg, 1993; magyar ford. *A keresztség erkölcsteológia forrásai*, Budapest, 2001.
- PÖHLMANN, W., «μορφή» in *EWNT II*, 1089-1091.o.
- PREISKER, H., «ἐπιεικεία, ἐπιεικής» in *TWNT II*, 585-587.o.
- RANDALL, E. O., «„If Possible I May Attain the Resurrection from the Dead" (Philippians 3:11)», *CBQ* 57/2 (1995) 324-340.o.

REED, J. T., «Philippians 3:1 and the Epistolary Hesitation Formulas: The Literary Integrity of Philippians, Again», *JBL* 115/1 (1996) 63-90.o.

REUMANN, J., «Philippians 3.20-21 - A hymnic fragment?», *NTS* 30 (1984) 593-609.o.

ROBBINS, C.J., «Rhetorical Structure of Philippians 2:6-11», *CBQ* 42 (1980) 73-82.o.

SAND, A., *Das Evangelium nach Matthäus*, RNT, Regensburg, 1986.

SCHLOSSER, J., «La figure de Dieu selon l'épître aux Philippiens», *NTS* 41 (1995) 378-399.o.

SCHRAGE, W., *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 1,1-6,11)*, EKK VII/1, Zürich, Braunschweig, Neukirchen-Vluyn, 1991.

SCHRAGE, W., *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 6,12-11,16)*, EKK VII/2, Solothurn, Düsseldorf, Neukirchen-Vluyn, 1995.

SCHÜRMAN, H., *Das Lukasevangelium II. Kommentar zu Kapitel 9,51-11,54*, HThK NT, Freiburg, 1994.

SCHWEIZER, E., «Die Christologie von Phil 2,6-11 und Q», *ThZ* 41 (1985) 258-263.o.

SÖDING, T., «Erniedrigung und Erhöhung. Erwägungen zum Verhältnis von Christologie und Mythos am Beispiel des Philipperhymnus (Phil 2,6-11)», *ThPh* 67 (1992) 1-28.o.

SPICQ, C., «Note sur μορφή dans les papyrus et quelques inscriptions», *RB* 80 (1973) 37-45.o.

SPREAFICO, A., «ΘΕΟΣ / ΑΝΘΡΩΠΙΟΣ: Filippesi 2,6-11», *RivBib* 28 (1980) 407-415.o.

STRATHMANN, H., «λειτουργέω und λειτουργία im NT» in *TWNT IV*, 232-238.o.

STUHLMACHER, P., *Der Brief an die Römer* NTD 6, Göttingen, Zürich, 1998.

SZENT ÁGOSTON, *A Szentháromságról, Óker 10*, Budapest, 1985; magyar ford. GÁL F.

SZENT ATHANASZIOSZ, «negyedik levele Szerapionhoz» in *Szent Athanasziosz művei, Óker 13*, Budapest, 1991, 510-533; magyar ford. OROSZ L.

SZENT POLIKÁRP, «levele a Filippiekhez» in *Apostoli Atyák, Óker 3*, Budapest, 1980, 198-204; magyar ford. VANYÓ L.

TAKÁCS GY., *Az Újszövetség irodalma II. Levelek – Jelenések könyve*, Budapest, 2000.

TAKÁCS GY., *Római levél*, Budapest, 1999.

TELLBE, M., «The Sociological Factors behind Philippians 3.1-11 and the Conflict at Philippi», *JSNT* 55 (1994) 97-121.o.

TESTA, E., «Un inno prepaolino della catechesi primitiva (Fil 2,6-11)», *SBFLA* 47 (1997) 97-116.o.

TUENTE, R., «Sklave.δοῦλος» in *TBLNT II/2*, 1141-1145.o.

UDOH, F.E., «Paul's Views on the Law: Questions about Origin (Gal 1:6-2:21; Phil 3:2-11) », *NT* 42 (2000) 214-237.o.

VANHOYE, A., «Pistis Xristou: fede in Cristo o affidabilità di Cristo?», *Bib.* 80 (1999) 1-20.o.

VANNI, U., «Verso la struttura letteraria della Lettera ai Filippesi», in *Atti del V Simposio di Tarso su S.Paolo Apostolo*, Roma, 1998, 61-83.o.

VARGA ZS., *Újszövetségi görög-magyar szótár*, Budapest, 1996.

WALTER, N., «Der Brief an die Philipper», in *Philipper, Thessalonicher und an Philemon*, NTD 8/2, Göttingen, 1998.

WRIGHT, N.T., «ARPAGMOS and the meaning of Philippians 2:5-11», *JThS* 37 (1986) 321-352.o.

XERAVITS G., «A Filippi 2,6-11 Krisztus-himnusz», *Studia Biblica Athanasiana* 1 (1998) 65-79.o.